

de **DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI**
Journal of Language and Literature Studies

BAHAR 11

2015

TDED
YAYINLARI

DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI

Beşeri-Sosyal Bilimler Dergisi

Bahar-Spring 2015–Sayı- Issue 11

TDED

İstanbul 2017

DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI

Journal of Language and Literature Studies

Sayı : 11 - Bahar 2015 - ISSN : 1308-5069

Sahibi / Owner

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Adına: Ekrem Erdem

In Behalf of Turkey Language and Literature Association

Editor / Editor: Dr. Ahmet Koçak İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Editor Yardımcıları / Editorial Assistants: Arş. Gör. Öznur Dişçi İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Arş. Gör. B. Asım Tüccar İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Grafik-Tasarım / Graphic-Design: Selçuk Eser

Baskı / Printed By: Pelikan Basım, Matbaa ve Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti.

Basım Tarihi / Printed Date: 2017

İngilizce Redaktör / English Proofreader: Banu Ergen-Şule Kılıcı

Sekreteryası / Secretariat: Gözde Türk Demir

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İsmail Güleç Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi KKTC
Prof. Dr. Öztürk Emiroğlu Varşova Üniversitesi-Polonya
Prof. Dr. Drağan Potočnik Malibor Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Şefik Şenlik İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Balcı İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Turgay Anar İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup Yılmaz Kırklareli Üniversitesi
Dr. Bağdagül Musa Ürdün Üniversitesi Amman
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Koçak İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Üzeyir İlbak Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği (TDED)

Bu Sayının Hakemleri / Referees for This Issue

Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu Uludağ Üniversitesi - Bursa
Prof. Dr. Ahmet Karadoğan Kırıkkale Üniversitesi - Kırıkkale
Prof. Dr. A. Cüneyt İssı İstanbul Medeniyet Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. Rahim Tarım Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - İstanbul
Doç. Dr. Deniz Menanloğlu Kırıkkale Üniversitesi - Kırıkkale
Doç. Dr. Ertan Ergin Necmettin Erbakan Üniversitesi - Konya
Doç. Dr. Şefik Şenlik İstanbul Medeniyet Üniversitesi - İstanbul
Doç. Dr. Şükrü Sim İstanbul Üniversitesi - İstanbul
Doç. Dr. Turgay Anar İstanbul Medeniyet Üniversitesi - İstanbul
Yrd. Doç. Dr. Ali Kurt Kırklareli Üniversitesi - Kırklareli
Yrd. Doç. Dr. Emel Koşar Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - İstanbul
Yrd. Doç. Dr. Fatih Özdemir Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi - Karaman
Yrd. Doç. Dr. Haluk Öner Bartın Üniversitesi - Bartın
Yrd. Doç. Dr. Hakan Aydemir İstanbul Medeniyet Üniversitesi - İstanbul
Yrd. Doç. Dr. Selda Uygur Namık Kemal Üniversitesi - Tekirdağ
Yrd. Doç. Dr. Osman Coşkun Marmara Üniversitesi - İstanbul

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisinin Dizinlendiği veri tabanları
Journal of Language and Literature Studies is listed in the index of
Ulakbim Dergipark
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)
İdeal online

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Uçman Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. Abdülkadir Emekşiz İstanbul Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. Adem Ceyhan Celal Bayar Üniversitesi - Manisa
Prof. Dr. Ahmet Karadoğan Kırıkkale Üniversitesi - Kırıkkale
Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu Uludağ Üniversitesi - Bursa
Prof. Dr. Ali Şükrü Çoruk İstanbul Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. Atabey Kılıç Erciyes Üniversitesi - Kayseri
Prof. Dr. Bilal Yücel Cumhuriyet Üniversitesi - Sivas
Prof. Dr. Ertan Ergin Balıkesir Üniversitesi - Balıkesir
Prof. Dr. Hasan Akay FSM Vakıf Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. Hayati Develi İstanbul Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. Hikmet Özdemir FSM Vakıf Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. İlhan Genç Düzce Üniversitesi - Düzce
Prof. Dr. Kemal Yavuz İstanbul Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. Mehmet Aydın 19 Mayıs Üniversitesi - Samsun
Prof. Dr. Mehmet Narlı Balıkesir Üniversitesi - Balıkesir
Prof. Dr. Mustafa Argunşah Erciyes Üniversitesi - Kayseri
Prof. Dr. Mustafa Uğurlu Sıtkı Koçman Üniversitesi - Muğla
Prof. Dr. Ömür Ceylan Kültür Üniversitesi - İstanbul
Prof. Dr. Şerif Ali Bozkaplan Dokuz Eylül Üniversitesi - İzmir
Prof. Dr. Yılmaz Daşçoğlu Sakarya Üniversitesi - Sakarya
Prof. Dr. Zeki Kaymaz Ege Üniversitesi - İzmir
Prof. Dr. Zeki Taştan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi - Van
Doç. Dr. Deniz Menanloğlu Kırıkkale Üniversitesi - Kırıkkale
Doç. Dr. Hilmi Uçan Afyon Kocatepe Üniversitesi - Afyonkarahisar
Doç. Dr. İbrahim Gütekin Kırıkkale Üniversitesi - Kırıkkale
Doç. Dr. Mehmet Samsakçı İstanbul Üniversitesi - İstanbul
Doç. Dr. Yakup Yılmaz Kırklareli Üniversitesi - Kırklareli

Makale gönderi/Article sending: hakemidergi@tded.org.tr
Baskı/Printed by: Pelikan Bas. Matb. ve Amb. Tic. Ltd. Şti.
Yönetim Merkezi: TÜRKİYE DİL VE EDEBİYAT DERNEĞİ GENEL MERKEZİ
Feshane Caddesi No: 3 Eşip / İstanbul
Tel: 0212 581 69 12 - 581 61 72
www.tded.org.tr
Baskı tarihi: NİSAN 2017

Dil ve Edebiyat Araştırmaları hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makaleler / Articles

Sunuş	5-6
Muhammet GÜR / Asırlık Bir Tartışma: “Tasfiye-i Lisan”	7-32
<i>The Age-Old Discussion: “Purification of Language”</i>	
Mustafa BALCI / Yabancılar İçin Özel Amaçlı Bir Dil Bilgisi Kitabı:	
A Grammar Of The Turkish Language	33-43
<i>A Special-Purpose Grammar Book For Foreigners: a Grammar of The Turkish Language</i>	
Murat TAN / Ölüm Hükümü ve Gün Olur Asra Bedel’de Toplumsal	
Belleğin Trajedisi	45-58
<i>The Tragedy of the Social Memory at the Olum Hukmu and Gun Olur Asra Bedel</i>	
Andaniyazova Dilrabo ROZIKULOVNA / Özbek Edebiyatında Onomastik	
Birimlerin Poetik Özellikleri	59-69
<i>Poetic Characteristics of Onomastic Units</i>	
Tuba BENLİ / Halide Edip’in Öncü Kadınlarının İlk Örnekleri: Seviyye Talip	71-84
<i>First Examples of Protegonist Women of Halide Edip: Seviyye Talip</i>	
Dilek ÜNVEREN / Sabahattin Ali’nin “Kağnı” ve “Apartman” Öykülerinin Eleştirel	
Söylem Çözümlemesi Bağlamında İncelenmesi	85-105
<i>Critical Discourse Analysis of Sabahattin Ali’s Stories “Apartman” and “Kağnı”</i>	
İbrahim Veli SÖZER / “Bicâre Şi’r-i Osmânî” Tevfik Fikret’in Divan Edebiyatı	
Hakkında Görüşleri	107-121
<i>“Poor Poetry of Ottoman” Tevfik Fikret’s Opinions About Divan Literature</i>	
Pınar SEL / Tanıtım / Reviews	
Evangelia BALTA (2014), Gerçi Rum İsek De, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz	
Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar	123-126
Yayın İlkeleri	127-132

Sunuş

Değerli Okuyucular,

Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisinin on birinci sayısı ile karşınızdayız. 2010 yılında yayın hayatına başlayan ve sekizinci yılına giren Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisi on birinci sayısından itibaren Ulakbim Dergipark'ta dizinlenmeye başlanmıştır. Ayrıca uluslararası dergi hüviyetine kavuşmak için gerekli alt yapıları tamamlama aşamasındadır.

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi daha önce olduğu gibi yılda iki defa yayımlanan hakemli bir dergidir. Daha önce kış ve yaz şeklinde Ocak, Ağustos aylarında yayımlanan dergi, bundan sonra yine yılda iki kez, Bahar-Nisan ve Güz-Ekim aylarında yayımlanacaktır.

Bu sayımızın ilk makalesi Muhammet Gür'ün "Asırlık Bir Tartışma: "Tasfiye-i Lisan" başlığını taşımaktadır. Kökleri Fransız ihtilali ve beraberinde gelişen milliyetçilik akımına kadar dayanan dil tartışmaları, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kazanan bu tartışmalara bu makalede farklı bir açıdan bakılmaktadır. Tartışmalar dönemin iki önemli yayın organı üzerinden yürümüştür: İkdâm ve *Yeni Tasvir-i Efkâr*.

Bu "Tasfiye-i Lisan" tartışması, iki yıl sonra (1911) Selanik'te *Genç Kalemler*'in başlatacağı "Yeni Lisan" hareketinin habercisi ve öncü adımları olması bakımından da önem taşımaktadır.

Bir diğer makale Mustafa Balcı'nın "Yabancılar İçin Özel Amaçlı Bir Dil Bilgisi Kitabı: *A Grammar Of the Turkish Language*" başlıklı yazısıdır. Eser, İngilizcede Türkçe öğretmek amacıyla kaleme alınan ilk eser olmasının yanı sıra 18. asrın başlarındaki konuşma dili örnekleri açısından da çok zengin bir malzemeye sahiptir. Makalede bu eser farklı yönlerden değerlendirilmektedir.

“Ölüm Hükmü ve Gün Olur Asra Bedel”de Toplumsal Belleğin Trajedisi” başlıklı makale ise Murat Tan’a ait. Elçin’in *Ölüm Hükmü* ve Cengiz Aytmatov’un *Gün Olur Asra Bedel* romanlarında yansımaları bulan kolektifleştirme siyasetinin Kırgızistan ve Azerbaycan’da toplumu benliğinden koparan uygulamaları ele alınır. Toplumun kültürel değerlerine yaslanarak yazılan her iki roman, millî bilincin oluşmasında ve canlı tutulmasında önemli rol üstlenirler. Makalede romanlar bu yönüyle de tahlil edilir.

Andaniyazova Dilrabo Rozikulovna, “Özbek Edebiyatında Onomastik Birimlerin Poetik Özellikleri” başlıklı makalesi ise, onomastik birimlerin sözlü halk edebiyatı ve yazılı metinlerindeki poetik işlevi, kullanım özellikleri ile ilgili görüşler ele alınmıştır.

Tuba Benli tarafından Halide Edip’in Seviyye Talip romanında “Kadının Rolü ve Sosyal Hayattaki Yeri” meselesinin ele alındığı makalede, kadın kimliği erkek anlatıcının gözüyle anlatılır.

“Sabahattin Ali’nin “Kağrı” ve “Apartman” Öykülerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında İncelenmesi” makale ise Dilek Ünveren tarafından kaleme alındı.

Bu güne kadar ağırlıklı olarak toplumsal gerçekçilik bağlamında üzerine durulan hikâyelere, söylem çözümleme yöntemiyle yaklaşmıştır.

Genç araştırmacı ve akademisyen İbrahim Veli Süzer tarafından kaleme alınan, “Bîçâre Şi’r-i Osmânî” Tevfik Fikret’in Divan Edebiyatı Hakkında Görüşleri” ve Pınar Sel’in “Evangelia Balta (2014), Gerçi Rum İsek De, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar” tanıtım yazıları yer almaktadır.

Daha güzel sayılarda buluşmak dileğiyle...

Dr. Ahmet Koçak

Asırlık Bir Tartışma: “Tasfiye-i Lisan”

Muhammet GÜR*

Özet

Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan Milliyetçilik akımı, Osmanlı içine de sokulur ve giderek kuvvetlenir. Diğer imparatorluklar gibi Osmanlı devletinin de yapısını şiddetle sarsan bu cereyanın etki ve tepkileri sonucu, etnik kaygılar artar. Özellikle II. Meşrutiyet’ten itibaren gittikçe güçlenen Türkçülük hareketi, Osmanlı Türkçesi üzerinde bir “tasfiye” faaliyetini gerekli görmüştür. Böylece Türkçedeki Arapça ve Farsça unsurların tasfiyesi konusu gündeme gelir ve çeşitli polemikler yaşanır.

Bu makalede; yaklaşık bir asır önce *İkdam* gazetesi ile *Yeni Tasvir-i Efkâr* gazetesi başyazarları arasında yaklaşık iki ay boyunca devam eden “Türkçenin Tasfiyesi” tartışmaları incelenmiştir. Bu polemik bağlamında “tasfiye”yi savunan İkdam yazarları (Necib Asım, Vahyi vb.) ile karşı çıkan *Yeni Tasvir-i Efkâr* başyazarı Süleyman Nazif’in fikirleri, kaygıları; Türkçenin Arapça - Farsça ile tarihî ve dinî bağları hakkındaki görüşleri de ele alınmıştır.

Türkçenin aslında düzenli ve kolay bir dil olduğu halde, Arapçanın ve Farsçanın etkisinde öğrenilmez bir hale geldiğini savunan İkdam yazarları, halkı eğitmek ve Türkçeyi kolay öğretilir bir hale getirebilmek için Arapça ve Farsça kelimelerin mümkün olduğu kadar “tasfiye”sini isterler. Yabancı kaidelerin ise tamamen terk edilmesi gerektiğini savunurlar. “Tasfiye”yi son derece yanlış ve zararlı bulan Süleyman Nazif ise dil ve edebiyatın, birkaç kişinin keyif ve gayretinin ürünü olmayıp yüzyıllardır milletçe yaşanan olayların bir sonucu ve birikimi olduğunu; dolayısıyla tasfiye ve müdahalenin de zamana ve oluşacak ihtiyaçlara bırakılması gerektiğini söyler.

Bu “Tasfiye-i Lisan” tartışması, iki yıl sonra (1911) Selanik’te *Genç Kalemler*’in başlatacağı “Yeni Lisan” hareketinin habercisi ve öncü adımları olması bakımından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasfiye-i Lisan, Sadeleştirme Tartışması, Osmanlı Türkçesi, Necib Asım, Süleyman Nazif.

---

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Elmek: mgur@marmara.edu.tr

The Age-Old Discussion: "Purification of Language"

Abstract

The nationalist movement which spread out after the French revolution also affected the Ottomans and increased its power gradually. Just like in the other empires, ethnical perturbations were deepened by the influence of this movement which severely horrified the structure of Ottoman state. The panturkist movement which steadily increased its power especially after the second Meşrutiyet saw a "purification" movement an absolute necessity. In that sense, the issue of getting rid of Arabic and Farsi elements in Turkish came into question and various discussions were observed.

In this article, discussions on the "purification of Turkish" issue which was continued for two months by the editorial writers of the newspapers *İkdam* and *Yeni Tasvir-i Efkâr* about a century ago. In the context of this polemics, the ideas, fears and suggestions about historical and religious relations between Turkish and the two languages are presented by comparing *İkdam* columnists (Necib Asım, Vahyi, etc.) which supports Purification to *Yeni Tasvir-i Efkâr* editorial writer Suleyman Nazif.

According to *İkdam* columnists, Turkish should be purified from Arabic and Farsi words as much as possible since they think that Turkish becomes an unlearnable language by the effect of these two languages although it is an easy to learn language with its regular structure. On the other hand, the borrowed grammatical rules have to abandoned as all. Suleyman Nazif, however, finds this extremely inadvisable and hazardous. He states that language and literature are not a product of several people's efforts and enchantments but a result and accumulation of nation's past throughout centuries. Therefore, a purification or any other intervention must be applied by time and future needs.

This "purification of language" is also essential in respect to its pioneer role in foundation of *Genç Kalemler* (1911) in Salonico and "Yeni Lisan" movement.

Keywords: Purification of language, simplification discussion, Ottoman Turkish, Suleyman Nazif, Necib Asım

1. Giriş

Milliyetçilik akımının Osmanlı'da güçlenmeye başlamasından itibaren, edebiyatın eski ana kaynaklardan almış bulunduğu, ırkî unsurları öteleyen özellikleri yerine; “kavmiyet”i güçlendirici faktörler ve eski Türk dünyasına ait motifler rağbet görmeye başlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak Osmanlı Türkçesi üzerinde milliyetçilik gayretiyle Arapça ve Farsça unsurların tasfiyesine yönelik çabalar da hızlanmıştır.

Dilimizde başlatılan bu tasfiye hareketini suni ve zararlı bir müdahale olarak gören Süleyman Nazif, 1909'da Ebüzziya Tevfik'in Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesinde, mesele hakkındaki kanaatlerini açıklamıştır. Bu yazılar dilde tasfiyeciliği teşvik eden İkdâm gazetesinde Necib Asım adıyla veya imzasız yayımlanan başyazılar ve konuyla alakalı olarak kendisine hitaben yazılmış “Açık Mektup”lara cevap niteliğindedir. 1909 Temmuz ortalarından başlayarak karşılıklı toplam 13 yazıya konu olan bu tartışmalar, Nazif'in aynı yıl Eylül ortalarında Basra valiliğine atanmasına kadar, iki ay boyunca yoğun ve hararetle biçimde sürmüştür.

Süleyman Nazif, İstanbul'dan ayrılmadan önce; 16 Eylül 1909'da Recaizade Mahmud Ekrem, Aldülhak Hamid, Tevfik Fikret ve Cenab Şehabeddin Beyefendilere hitaben, Ebüzziya Tevfik'le beraber bir “Açık Mektup” neşreder. Mektupta; bazı tasfiye taraftarlarının -bir parça da avamın idrakini okşayan-fikir ve isteklerinin revaç bulması halinde, lisanımızın fayda mı yoksa zarar mı göreceğini “tayin ile, alenen beyan etmek zimmet-i fazl ü marifetinize terettüb eden bir vazifedir.” (Nazif - Tevfik, 1909a:Nr. 108); İkdâm, 1909: Nr. 5386) diyen Nazif, bu meselede “izah ve irşat”larını esirgemelerinin, halkı daha da tereddüt ve şaşkınlığa düşüreceğini belirtir. Dönemin önde gelen lisan

hocalarından Babanzade Naim ve Zihni Efendileri de görüş bildirmeye davet ettikten sonra (Nazif, 1909b: Nr. 108) Basra'ya doğru yola çıkar.

Süleyman Nazif sonraki yıllarda yazdığı makale ve eserlerinde de yeri geldikçe "Tasfiye-i Lisan" konusuna değinmiştir. Tasfiye çabalarının seyri ve ilk sonuçları hakkında bir fikir vermesi bakımından biz bu sonraki tespit ve gözlemlerine de kısaca temas ettik. Ayrıca bir perspektif ve mukayese imkanı sunmak amacıyla, iki sanatkar bakışını; tartışmadan on yıl önce Tefik Fikret'in tasfiye hakkındaki görüşleri ile iki yıl sonra tasfiyeciliği bir çığıra dönüştüren Yeni Lisan hareketinin öncülerinden Ömer Seyfeddin'in konuya ilişkin görüş ve önerilerini de hatırlatmak istedik.

2. Osmanlı Türkçesi ve "Tasfiye-i Lisan" Tartışması

Lisanlar da fertler ve milletler gibi bir tekâmül sürecine tabidir. Çeşitli sebeplerin tesirleri altında, kendisine has tabii kanunlara göre zayıflar veya kuvvetlenirler. Milleti millet yapan kültür değerlerini, geleceğe intikal ettirerek, onun canlı ve devamlı kalmasını sağlayan dildir. Dilin hayatı ve devamı ise onu kullanan devletin kaderiyle de sıkı sıkıya bağlıdır. Bu çok önemli millî kurumun, bütün milletçe şuurlu ve itinalı bir şekilde işletilmesi son derece önemlidir. Çünkü hataların sıkıntısını, bütün bir millet çekecek; zararını herkes görecektir.

Dillerin gelişmesinde, kelime ve kavram alışverişi hem olağan hem de son derece önemli bir faktördür. Din ve kültür yakınlığı olan milletlerde, iklim ve muhit benzerliği de bulunuyorsa diller arasındaki bu alışveriş kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle "İmparatorluk dilleri; milletlerin, hâkim oldukları topraklardan vergi alır, bac alır, mahsul toplar gibi kelime de alırlar. Hem bu alışın ölçüsü de yoktur. Kendilerine lazım olduğu kadar veya canları istediği kadar alabilirler." (Banarlı, 1977: 21). Nitekim Osmanlı Türkçesi'nin hazinesi bu şekilde âdeta fethedilmiş kelimelerle doldurulmuştur. Latince, İngilizce başta olmak üzere diğer imparatorluk dilleri bu yolla da zenginleşirler.

II. Meşrutiyet'i takiben 25 Aralık 1908'de kurulan Türk Derneği, Osmanlı lisanını Arapça ve Farsça kelimelerden arındırarak daha geniş halk kesimlerinin

anlayacağı, bağımsız bir Türkçe elde etmek amacıyla çalışmaları hızlandırır. Bu faaliyetleri son derece yanlış ve zararlı bir müdahale olarak görüp şiddetle karşı çıkanların başta gelenlerinden biri Süleyman Nazif'tir. Bu şiddetli refleksi izah etmek zor değildir. Yakından tanıyanlar bilir ki: "Nazif, münşi doğmuştu; Osmanlı yazısının hattından ayıramazdı; o yazının satırındaki nahvi ruhuna bir nazım dalgası gibi geçirmiş bir nâsirdi. Nazif'i eski lisandan ayırmağa kalkmak, bir müteceddide göre ham-ervahlık gibi bir şeydi." (Beyatlı, 1976: 27) Yakup Kadri'nin ifadesiyle "Osmanlı mimarisinin Koca Sinan'da en son kemal derecesine erişi gibi, Osmanlı edebiyatı da Süleyman Nazif'in nesrinde en özlü belagat örneklerini vermiş bulunuyordu." (Karaosmanoğlu, 1969: 220)

Bu meselede, müdahale ve zorlamayı doğru bulmadığı için "tasfiye" faaliyetlerini hep endişe ile karşılayan Nazif, bu teşebbüslerde "Osmanlılar'ın âtisi için bir hayır ve selâmet" görememektedir. (Nazif, 1909: Nr.107) Ona göre asırlardır işlenerek gelişip zenginleşen, yüksek bir âhenk ve ifade kabiliyeti kazanan Osmanlıca'nın bırakılması, hele bazı yeni kelimeleri yerleştirebilmek için "altı asırlık kedd-i yemîn ve hem-derd-i vefâ-karînemiz" olan kelimelerin "tensikata uğratılması" insaf ve mantıkla bağdaşmazdı. (Nazif, 1909: 43)

Dil ve edebiyatımız birkaç şahsın keyif ve gayretlerinin eseri değil, asırlardır milletçe yaşanan vakaların bir neticesi ve birikimidir. Tasfiye ve müdahalenin de zamana ve oluşacak ihtiyaçlara bırakılması gerekir. Nazif'e göre, devrin ihtiyaçlarını göz önüne alarak teşkil edilecek eserler, "sanatkârane" olduğu takdirde başlangıçta itibar gördükleri gibi daha sonraları da değerlerini korurlar.

Nitekim büyük zekâlar, zamanın ihtiyacını takdir ederek, kalemlerinin üslubunu bu ihtiyaçlarla bağdaştırabilmişlerdir. Ahmed Paşa, Fuzuli, Baki, Nef'i, Nabi ve Nedim nazımda; Sinan Paşa ile yine Fuzuli, Veysi, Naima, Asım, Akif Paşa, şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal nesirde birer yenilikçidir. Bunların hepsi zamanlarının icaplarına tâbi olmakla beraber, kendilerinden sonraki devirlere de az çok hâkim olmuşlardır.(Nazif - Tevfik, 1909: Nr. 108).

Osmanlılar, altı asırlık bir cehd ve gayret ile Türkçeyi zengin ve gelişmiş diller seviyesine yükseltmişlerdir. Bu teşekkür ve tebrike şayan ilerlemenin

mecrâi, bazı hususi hükümlerle değiştirilemez. Ahmed Paşa'dan Hamdullah Suphi'ye kadar beş yüz sene zarfında ne kadar değerli şair ve edip gelmiş ise hepsi, Osmanlı Türkçesinin mevcut tarzını tercih ve tevsî etmiştir. Çünkü bu lehçenin yükselme imkânı yalnız bu şekilde sağlanabilir (Nazif, 1909: Nr. 107). Kavmimizin, Şark medeniyetine dâhil olduktan sonra dil ve kültür itibarıyla zenginleştiğini de ifade eden Nazif, Batı ile olan münasebetlerin, birçok yeni duygu ve fikirlerin doğmasına sebep olduğu ve bunun tabii bir neticesi olarak dil ve üslupta bir değişme ve derinleşme sağlandığı kanaatindedir.

3. Tasfiyeciler ve Süleyman Nazif

Lisan meselesi tartışılırken tasfiye taraftarları ile Süleyman Nazif arasındaki düşünce ve görüş farklılıklarını üç temel başlık altında toplamak mümkündür. Birinci olarak dilin mevcut durumuna gelinceye kadar takip etmiş olduğu gelişme seyrine bakış tarzları geliyor. Sonra nasıl bir tasfiye gereklidir ve bu ne şekilde gerçekleştirilmelidir? Üçüncü olarak da her iki taraf, bu faaliyetten neleri beklemektedir ve neticeler ne yönde faydalı olacaktır.

3.1. Mâzinin Muhasebesi

Süleyman Nazif, geçmişini değerlendirirken, tarihî vakaların kendi şartları içinde doğup, sebeplerin gerektirdiği tarzlarda sonuçlanmış olduklarını kabul eder. Bunlar tarihî ve coğrafi zaruretlere göre yaşanmış, milletin karakter ve ruhunda belirli izler bırakarak tesirler icra edegelmiştir. Bu izler ve etkiler, kuvveti ve uygunluğu nispetinde benimsenip millî bünyede kabul görmüştür. Bunun en bariz yansıması, milletlerin dil ve edebiyatlarında görülür.

Her kavim, yaşadığı iklimin özelliklerine ve kendi ırkî icaplarına uygun bir dille konuşur. 'Türkler, Orta Asya muhitine göre ve istikbali açık ve emin bir lisan ile konuştular.' diyen Süleyman Nazif; hadisat seli, babalarımızı Maveraünnehir'den Söğüt yaylasına getirince, asli ırkın istidat ve duygularında da bir değişme ortaya çıktığını belirtir. Turani olan muhacirler, Ariyani olan Farslar ve Sami ırkından bulunan Araplar o kadar iç içe olmuşlardır ki kanları da lisanları da âdeta ayrılmaları mümkün olmayacak derecede birbirlerine karışmıştır. (Nazif, 1909:Nr. 107).

“Biz bugün Buharalı değiliz ve olamayız. Lisanımız, orada söylenmekte olan Türkçeden büsbütün başkadır. Kulaklarımıza, “sayı” kadar “aded” de mülayim ve munis gelir. Zevken, fikren, maişeten, âdeten Asya-yı Vusta’dan hemen büsbütün ayrılmışızdır. Uruk-ı lisanımızda olduğu gibi, damarlarımızda da Turaniler kadar Ariyaniler ve Samiler’in kanı bulunuyor”. (Nazif, 1909: Nr. 43).

Nazif, Arapça ve Farsça kelimeler lisanımıza kabul olunduktan sonra, dilimizin zaaf ve esarete değil, zenginlik ve kemale mazhar olduğu kanaatinde-dir. Ali Şir Nevai ile Nabi arasında yapılacak bir mukayese, Türkçedeki bu gelişmeye güzel bir örnektir.

Süleyman Nazif, tabii şartlar içerisinde cereyan eden serbest bir tekâmülden yanadır: “Bırakalım, Şark ve Garb’ın sermayeleri, icadları, bedayi-i efkârıyla beraber birçok yeni kelimeler ve terkipler, lisanımızın fakir servetini tezyid veya fakrını tadil etsin. Vaf-ı terkibîlerle Arabi ve Farisi terkibat-ı tavsiye, bu lisanın yalnız zineti değil, hayatıdır...”. (Nazif, 1909: Nr. 43).

Aslında, tarih boyunca dilimiz başka lisanlardan aldığı kelimelerle zenginleşmiş, ahenk ve güzellik kazanarak büyümüştür. Başlangıçtaki noksanlarını ve tutukluğunu gidererek, milletimizin kültür ve medeniyetçe zenginleşmesine paralel biçimde, o da genişleyerek tekâmül göstermiştir. Bundan sonrası için bize ve gelecek nesillere düşen vazife de; lisanı yeni doğan efkâr ve hissiyatı da ifadeye kifayetli ve muktedir kılmaya gayret sarf etmektir. Süleyman Nazif, Servet-i Fünun neslinin yaptığı çalışmaların bu gayeye yönelik bulunduğunu söyler. Harcanan emekler, girilen yeni dönemin ince duygu ve fikirlerine tercüman olabilecek ahenkli bir dil içindir. Halid Ziya bunun en başarılı ve güzel örneklerine muvaffak olmuştur.

Lisanın tasfiyesi için çabalayanların geçmişe bakışı oldukça farklıdır: “... Millet talim ve terbiyeden külliyyen mahrum idi. Erbab-ı ulum ve irfan, nâsılsa Türkçeden ziyade Arabi’ye intisap peyda ederek, o müellefât-ı âlimane ve fazılânelerini Arapça yazdılar. Halk arasında o zamanın ulumu yalnız bir kısma münhasır olup kaldı. Ne ahali, ne asker bir terbiye görüp de tezhib ve terbiye-i nefse muvaffak olmadı. Üdeba ve şuaramız ise o lisan-ı belîğ ve fasihlerini bir

eser-i vatanperverane tahririne bile kullanamadılar. Şiirlerini, şarap ve kebab, gül ve bülbül neşideleriyle, aşk ve alakanın kaba mazmunlarıyla imla edip durdular. Hatta mükemmel bir tarih bile yazılmadı..." (İkdam [Başyazı], 1909: Nr. 5380)

"Türkçe aslında muntazam ve kolay bir lisan olduğu halde, Arapçanın ve Acemcenin tagallübüyle, öğrenilmez bir hale geldi." diyen tasfiyeciler, Türk olmalarına rağmen başka dilde eser verenleri ve Türkçe ortada iken diğer lisanslar üzerinde çalışanları tenkit etmektedirler. Geçmişte milletimiz bu çeşit hareketlerle ve yalnız zevkleri için âdetâ nefsine zulmetmiş, "azâ-yı medeniyet arasından namını çıkarmağa razı" olmuştur.

Bütün bunlar "bir zaman olmuş. Fakat bundan sonra olmayacak." Türk âlimleri içinde bu kadar mükemmel adamlar yetiştikleri, ilim ve fennin yayılmasına Arap âlimlerinden ziyade hizmet ettikleri tarihen sabit olduğu halde, o eserlerini başka bir lisanda yazdıkları için "kendileri de telifleri de medeniyet-i Arabiye içinde kapanmış gitmiştir. Bunun şimdi bizde bıraktığı tesir az mıdır?.. İbn-i Sinalar, Farabiler, Buhariler Türk oğlu Türk oldukları halde, telifat-ı celileleri Arapça yazıldığı için bu büyük adamlardan, milliyetleri nazar-ı medeniyette hissedar olamamışlardır." (İkdam [Başyazı], 1909: Nr. 5380)

Süleyman Nazif'in bu konuda da farklı düşünmektedir. O, kanaatlerini açıklarken şunları söyler: "Türk oğlu Türk olan İbn-i Sina ve Farabi, telifat-ı celilelerini niçin Arapça vücuda getirdiler?.. Millet ve milliyetlerinden mi utanıyorlardı?.. Haşa!.. Yalnız mâderzâd lisanlarının o zamanki hali, fikir ve ilimlerini istiaba nâ-kâfi idi.

Türk olduğu halde telifatı için Arapçayı ihtiyar etmiş olan İbn-i Sina'nın, zeban-ı Farisiyi de tercüman-ı hissiyat ittihaz etmiş iken, kendi dilini ihmal etmesine sebep, bu dilin tebliğ-i meramdaki acz-i tammı idi." (Nazif, 1909: Nr. 106).

Nazif'e göre önceleri Şinasi ve yolunda gidenler, sonra da Servet-i Fünun etrafında toplanan şair ve ediplerin gayretleri olmasaydı, Türkçemiz yine efkâr-ı Garbiyyeyi, yani insanlığın ulaştığı mevcut medeni ilerleme ve gelişmeleri istiab edemeyecek bir darlık ve kısırlık içinde kalır; İbn-i Sina ve Farabi'nin karşılaştığı imkânsızlıklar, zamanımızda da mevcut bulunurdu.

Bir dilin henüz tam işlenilmemiş ve kifayetsiz olduğu devirlerde başka lisanlardan pek çok kelime alması ve o dili konuşanların, mükemmel durumdaki başka dillerde eser telif etmeleri, diğer milletlerde de rastlanılan bir hadisedir. Bu yalnız Türkçeye ve İbn-i Sina'ya mahsus değil, Batı lisanları ve eserleri de benzer örneklerle dolu bulunmaktadır. “Fransız lisanı Gal’lerin ibtidai bir vasıta-ı beyanı olmaktan kurtulamamış ve İngilizce ile Almanca lisan-ı fen ve edeb haline gelememiş olduğu zamanlar, bu akvama mensup hükemâ ve üdebâ, Latince ile tahrir-i âsâr ederlerdi.” (Nazif, 1909: Nr. 106)

Süleyman Nazif; Osmanlılar’ın “cehd ve ictihadları mahsulü olan muhassenât-ı beyanı” kaldırırsak “Türklerin lisanının, içlerinden ez-kaza yetişecek İbn-i Sinalara bile yarayamayacak bir derece-i hiç’de” kalacağı kanaatindedir.

3.2. Lisan Nasıl Tasfiye Edilecek?

Dilimizin geçmişte uğradığı yabancı kelime akını ile oldukça zor ve anlaşılmaz bir lisan halini aldığını kabul eden tasfiyecilere göre: Tekâmüle doğru yürümek hevesinde bulunan bu milletin birinci işi, lisanını temizlemektir, kolaylaştırmaktır. Bunun sağlanması için yapılacaklar ise şöyle sıralanır:

“Evvela, Türkçede mukabilleri bulunan Arapça ve Farsça kelimeleri lisanımızda kullanmayarak, lisanın tefehhümünü kolaylaştırmalı.” (İkdam [Başyazı], 1909: Nr. 5386) “Deniz” varken “bahr”, “gök” varken “asuman, sipihr, sema”; “gitmek” ve “susmak” varken “azimet” ve “sükût” gibi kelimeler kullanılmamalıdır. “Mümkün olduğu kadar Arapça ve Acemce kelimeleri azaltmalı. Hele Türkçe karşılıkları olan bu gibi kelimeleri kullanmamaya katiiyen karar vermeliyiz.” (İkdam [Başyazı], 1909: Nr. 5375). Bir manaya birçok karşılık olması zenginlik değildir. “Nesrimizde, şiirimizde hep kelime kalabalığına kendimizi kaptırdığımızdan elimizde okunacak bir kitabımız yoktur.

Saniyen; yabancı kelimeleri kendimize mal edip, kendi kaidelerimizle tasarruf edelim... O kelimâtın tasarrufunda mensup oldukları lisanların kavaidini almakta acaba ne mana var idi? Bu gün kaç türlü cem’ sigası teşkiline mecbu-

ruz. Bir Türkün bunları öğrenmesi mümkün mü? Mümkün olsa bile ne kadar zaman lazım." (İkdam [Başyazı], 1909: Nr. 5375).

Süleyman Nazif, bu kanaatlere iştirak etmez. Ona göre, senelerdir lisanın bünyesinde ve milletin zevkinde yerleşerek kök salmış olan canlı kelimeler, zorla sökülüp atılmamalıdır. Bu konuda şöyle der: "Bir kelimeyi beğenip diğerini terk etmeğe ve bir tarz-ı tebliği –kendi şahsını zevk ve temyizimizde temerküz ettirmek istediğimiz- zevk-i milliye mugayir addeylemeye ne selahiyetimiz vardır!.. Eğer, o nahoş gördüğümüz kelimenin kudret-i hayatı olmasaydı, yaşamaz; doğduğu gün kendiliğinden ölürdü. Mademki yaşadı ve mademki lisanın, itiraz ve tarizden masun olan kelimat-ı sairesi sırasında kendisine bir mevki temin etti, artık onu geldiği yere göndermek, bizim hakkımız ve haddimiz değildir... Böyle yaparsak, lisanın kabiliyet ve letafetini elimizle mahvetmiş oluruz." (Nazif, 1909: Nr. 43). Dil ve edebiyat zevkimiz başka bir vadide teessüs etmiştir; Mehmed Emin (Yurdakul) Bey'in manzumeleri, masum idrakli Türkleri ne derecelerde tahassüsle doldurursa doldursun "zevk ve hayal-i Osmanî"yi okşayamaz.

Nazif, yapılmak istenilenlerden kaygı duymaktadır: "Kavmiyet muhabbetini şayan-ı takdir bir derece-i ifrata vardiyan bazı zevatın teşkil ettikleri Türk Derneği'nden lisanımız inşaallah faide-yâb olur. Ecdadımızın, Orta Asya'dan firar ederken 'kargaşalığa tesadüfle getiremedikleri elfaz ve kelimâtı bulmak bir hizmettir'. Fakat bu kelimeleri yerleştirmek için, bizim altı asırlık el emeğimiz ve dert ortağımız olan kelimeleri sınırdışı etmek insafa sığmaz. (Nazif, 1909: Nr. 43)

Frenklerin Yunan ve Latin lisanlarıyla diğer dillerden iktibas ettikleri kelimeleri kendilerine mal ettikleri zaman, birtakım umumi kaideleri takip ve muhafaza ettikleri, her diksiyonerde kelimelerin terkip ve türetme şekli gösterilirken verilen izahattan anlaşılmalıdır. Nazif, Frenklerde böyle olmasa bile, bizim aldığımız Arapça kelime ve tamlamaların evsaf ve asli hususiyetlerini muhafaza ve tabiatın o lisanlara has kıldığı güzellikleri dilimizde de devam ettirsek ne zarar var, diye sorar. (Nazif, 1909: Nr. 106)

Her tekâmülün tabii kanunları dâhilinde gerçekleşip tedricen asıl "mecra"na yerleşebileceğini; çapı ve muhtevası belirsiz, gerçek ve sağlam zemine oturtulma-

yan her değişiklik gibi, dile yapılan zoraki müdahalenin de köklü ve kalıcı olmayacağını savunan Nazif; “Yalnız, arada hebâen mensur olan mesaiye acınır. Bu zekâlar, isteseler daha feyyaz mesaiye masdar olamazlar mı acaba?” (Nazif, 1912: 122) diyerek, gerçekçi olamayışımız üzerinde her vesileyle, ehemmiyetle durur.

Hayalcilik konusunda Namık Kemal’i eleştirirken, onun Ebüzziya’ya yazdığı bir mektupta: “Bilmem ne hikmettir ki, hilafeti İstanbul’a kadar getirmeye muvaffak olan Sultan Selim, edebiyatı kendi milletinin lisanına nakletmek istemedi! İhtimal ki hatırına gelmemiştir...” sözüne karşılık: “bir milletin edebiyatını bir irade-i seniyye ile bir anda tebdil ve tadil etmek kabil olmayacağını” belirten Nazif, şunları ekliyor: “Bunu zaman ekseriya gayr-i muttarid hatvelerle yapar. Bir padişah, edebiyatı himaye veya tazib ile seyr-i tekâmülünü tesri veya işkâl etmeye bir dereceye kadar muktedirdir. Fakat Şah İsmail-i Safevi’ye ilan-ı harp eder gibi İran edebiyatının tesiratını bir hamlede memaliki haricine tard ve teb’id etmeye, bin Sultan Selim gelse muvaffak olamaz.” (Nazif, 1909: Nr. 106)

Tasfiye hareketinin siyasi boyutu da söz konusudur. Gittikçe güçlenen ve iktidara doğru yürümekte olan İttihad ve Terakki’nin ve Türkçülük’ün merkezi o sırada Selanik’tir. Süleyman Nazif, “yeni lisan” müdafaa olunurken “Bu lisan teessüs edecek. Çünkü Selanik böyle istiyor!” denilmesine de tepkilidir: “Muhterem Selanik’in her istediği makul olmak iktiza etseydi, bu talebin oradan neşet etmemesi icab ederdi.” Selanik istese bile Cenab Şehabettin’in yed-i hâkimiyetindeki galip kalem, Sultan Abdülhamid’in elindeki asa-yı tagallüp değildir, kolay kolay düşürülemez. Genç fikirlere ve genç kalemlere sahiplik iddia eden Efendiler bilmelidirler ki bu diyarın Fuzulî gibi, Nef’î gibi, Nedim gibi, Abdülhak Hamid gibi şanlı erkânı bulunan bir edebî saltanatı vardır ve lisanımızın mevcut şekli, altı yüz senelik “sa’y-i belîğ”in kemal ve ikmalinin eseridir. Süleyman Nazif, kanaatini şöyle ifade ediyor: “Bu lisan tahrip edilirse, o saltanatın yerinde ‘Vardar’ yeli eser!” (Nazif, 1912: Nr. 55)

Tasfiye konusunda bu tartışmadan on yıl kadar önce Tevfik Fikret’in de aynı endişeleri duyması, Servet-i Fünun neslinin dil zevkini ve anlayışını aksettirmesi bakımından da dikkate değer:

“Hangi lisan, nasıl tasfiye edilecek? Osmanlıca’nın, yüzlerce seneden beri alışmış olduğumuz Arabi ve Farsî kelimelerini, terkiplerini kaldırarak, yerine Türkçelerini koymak suretiyle mi? Bu epeyce bir zaman için tevliid-i garabet ve müşkilat etmekten başka bir şeye yaramaz. Ve o müddet içinde, lisanımızın şu haliyle devam ve tevsiiinden doğabilecek istifadeler mahvedilmiş olur.

Atacağımız kelimelere, iyi halefler bulup bulamayacağımız da başka mesele. Doğrusu muhafazakârlığın o kadar taraftarı değilim, fakat insan istiyor ki, yapılan şey bozmaktan ibaret olmasın...” (Fikret, 1899: 87-91).

Bu konuda en başından beri Fikret’in bir sanatkâr bakışıyla orta yolu önerdiğini görüyoruz: “Su namına yalnız bir kelime kullanmak, ati var diye istikbal’i kullanmamak lisanı tasfiye etmez, fakirleştirir. Yerinde istimal edilmek şartıyla her kelimenin ayrı kuvveti, ayrı tabiatı, ruhu vardır. Avama, talim ve tefhim için yazdığımız makalelerde bittercih en basitlerini, en açıklarını kullanalım, fakat diğerlerini de yeri geldikçe, zevk-i edeb, istimaline ihtiyaç gösterdikçe irad etmek için saklayalım.” (Fikret, 1899: 87-91)

Milliyetçi akımın öncülerinden fakat aynı zamanda iyi bir sanatkâr olan Ömer Seyfeddin de yaklaşık iki sene sonra yazdığı “Yeni Lisan” makalesinde; ılımlı bir yolu işaret etmektedir:

“Tasfiye: Bunu Nasıl Yapmalı?

“Dernek’in arkasına takılıp akim bir irticaa doğru, “Buhara-yı Şerif”teki henüz mebnai bir hayat süren, müthiş bir vukufsuzluğun, korkunç bir taassubun karanlıkları içinde uyuyan, bundan bir düzine asır evvelki günleri yaşayan kavimdaşlarımızın yanına mı gidelim? Bu bir intihardır. Bu, seri ateşli toplarımızı, makinalı tüfeklerimizi bırakıp yerlerine, düşmanlarımız gelince –kavimdaşlarımız gibi- üzerine atacağımız suları kaynatmaya mahsus çay semaverleri koymaya benzer. Hayır! Beş asırdan beri konuştuğumuz kelimeleri, menus denilen Arabî, Farsî kelimeleri mümkün değil terk edemeyiz. Hele aruzu atıp Mehmed Emin Bey’in hecai vezinlerini hiçbir şair kabul etmez. Konuştuğumuz lisan, İstanbul Türkçesi en tabii lisandır. Klişe olmuş terkiplerden başka lüzumsuz zinetler asla mükalememize girmez. Yazı lisanıyla, konuşmak lisanını birleştirirsek, edebiyatımızı ihya, yahut icad etmiş olacağız...”

Bir ihtiyaç neticesi olarak girenler (Arabi ve Farisi kelimeler) bizim olmuş, imlalarını muhafaza etmekle beraber ‘Türk’ olmuşlardır. (...) Türkçe sarfımızı tanımalı, onun üzerine ifsad edici bir leke gibi düşen ecnebi kaideleri atmamızdır. Arabi ve Farisi edatları, asla kullanmamamızdır. Hele terkipleri mutlaka Türkçe kaidesiyle yapmamızdır. O vakit lüzumsuz olan bazı Arabi ve Farisi kelimelerin kendi kendilerine savuştuklarını göreceksiniz.” (Seyfeddin, 1911: 1-3)

3.3. Tasfiyenin Hedefi ve Faydaları

Dili tasfiye ederek ulaşılmak istenilen başlıca, iki hedef mevcuttur. a) Bütün halkın anlayabileceği, öğrenilmesi ve öğretilmesi kolay bir dile sahip olmak. b) Lisanı, Türk ırkına yabancı sayılan kelime ve terkiplerden arındırarak, bu yolla siyasi ve ırki birliği sağlamaya çalışmak.

3.3.1. Kolay Bir Dil

Tasfiye taraftarları, “Türkçenin aslında muntazam ve kolay bir lisan” (İkdam [Başyazı], Nr. 5380) olduğu hükmünden hareket ederek, yabancı unsurlardan ayıklayıp, dili asliyetine döndürmek istemektedirler. Bunu yaparken de halkın anlayışını ve dilini esas alıp böylece, bir milletin bütün tabakalarının anlayacağı bir dil ortaya çıkarmak emelindedirler. Mevcut yazı dilinin, her yönü ile halka hitap eder duruma getirilmesi öncelikle başarılmalıdır. “Ensâl-i âtiyemizin, nimet-i maariften zemin ve zamana göre umumen nasib-yâb olabilmesi (bu) büyük ediplerin lisan ve tarz-ı beyanına muhafazakâr kalmasıyla mümkün değildir.” (Vahyi, 1909: Nr. 5381)

“Söyleneni, dinleyen anlamadıkça, maarif tamim edilemez... Acaba Türk ümmeti kendine hitaben söylenen sözleri anlayabiliyor mu? Ne gezer! İşittiği sözlerin yüzde sekseni kendi lisanı değil!” Tasfiye çalışmalarında örnek alınan Macarların, benzer faaliyetlerinden ve geldikleri durumdan övgüyle bahseden tasfiyeciler; “Orada, şehirli okuduğunu nasıl anlarsa, köylü de öyle anlar. Çünkü lisan Macar lisanıdır.” (İkdam [Başyazı], 1909: Nr. 5375) demektedirler.

Süleyman Nazif ise, halkın anlayışını ve zevkini esas alan bir lisan ve sanat görüşünü benimsemez. Lisanların takdir ölçüsü ve tekâmül merdiveni

avamın zevk ve idraki değildir. Yüksek düşünceli bir zekâ, fikirlerini ve duygularını anlatırken bir kısım halkın ağır kavrayışına ve kaba saba zevkine niçin uysun? diye soran Nazif'e göre "Hangi millete mensup olursa olsun, avam ibtidâyı hilkatten beri kem-fehimdir ve ilelebet böyle kalacak. Cemiyetleri, tabaka-i tekâmüle her devirde birkaç sahib-i deha sürükler." Bu yüce dâhiler avamın idrak adımlarıyla beraber yürümek isteselerdi, insanlık hâlâ Serendip adasında ve Osmanlılık Söğüt yaylasında bulunurdu. Biz dilimizi, köylülerin idrak seviyesinde bağlı bulunmaya mecbur edersek, insanlığın terakkilerini takip kudreti şöyle dursun, bizden on nesil evvelkilerin ilerleme noktalarında bile tutunacak bir mevki bulamayız (Nazif, 1909: Nr.43).

Sanatı, avamın zevk ve anlayışından hatta ahlaktan müstakil olarak düşünen Süleyman Nazif, halk dilinin, edebiyat dili olmasına asla taraftar değildir. Karşıt görüşleri, şöyle anlar ve anlatır: Edebî lisanı avamın ifade seviyesine tenzil etmek istiyorlar, diyorlar ki bir tacirin defteriyle, bir şairin şiir mecmuası arasında ayniyet olmalıdır. Diyorlar ki, niçin Selanikli bir âlimin ince duygularıyla dakik fikirlerine, Diyarbekirli bir cahil bigâne kalsın? Diyorlar ki, her biri bir çalı çırpı olan o eğri büğrü ve dikenli terkipler, lisanın bahçesinden kovulursa, memalik-i Osmaniye bir edep ve refah cenneti olur. Evet, Eflatun'un muhayyel şehrini, niçin memleketimizde bina etmemeli? Birkaç sarf ve nahiv mutaassıbı, yalnız edebiyata değil, insanlığa zarar getiriyor. Pek yazık!.." (Nazif, 1912: 122).

Nazif, 'Ah!.. Bu sözleri işittikçe, maneviyatımı Orta Asya'nın çöllerinde uyuyan Ortaçağın, karanlık gecelerine doğru sürükleniyorlar zannediyorum.' "Dünyada hangi memleket görülmüştür ki, avamıyla havassı arasında, ancak uzun senelerin ve asırların doldurabileceği bir derin çukur mevcut olmasın?" (Nazif, 1912: 122) der.

Yükselebilmek için istikametın "avam"a doğru değil; ilim, irfan erbâbına doğru olması gerekir. "Dünyada hiç bir kavim görülmemiştir ki hatevât-ı istidadını arkasında kalan akvam-ı dermandenin kabiliyet-i meşy ü hareketine tevfik etmeyi bir vazife, bir mecburiyet addetsin. Şahıs için belki fazilet olan bazı fedakârlıklar, cemiyetin mukadderatına tevcih olundukta zarar ve ihanet olur." (Nazif, 1909: Nr. 104) Başka bir deyişle; "havassı avamın derekesine indirmek yerine, avamı havassın derecesine çıkarmanın" daha doğru ve faydalı olacaktır.

Avamı havassın derecesine yükseltmeyenler, havassı avamın derekesine getirmek isterlerse bu, “sarih ve kabih” bir haksızlık olur (Nazif, 1912: 122). Dünyada hiçbir medeni kavimde, avam ile havass idrak ve kabiliyetçe aynı seviyede değildir. Bu hal Macaristan’da vaki ise, orada “ya üdeba veya köylü yoktur... Avrupa’da havass ile avam, lisan hususunda hem-iz’an olsaydı, avam için o kadar âsâr vücuda getirilmez ve Fransız lisanında bir “populaire” sıfatı bulunmazdı.” (Nazif, 1909: Nr. 100)

Halk için yazılacak eğitici-öğretici eserlerin, onların seviye ve idrakine göre hazırlanması bu konuda en çıkar yoldur. Zaten diğer ülkelerde de halk, her eseri değil, kendi zevk ve anlayışına uygun olan neşriyatı takip etmektedir.

Nazif’e göre, aslında avamın havassa anlamadığı şey, lafızlar, ibare ve terkipler değil, efkârdır. Lisan ne kadar tasfiye edilirse edilsin, idrakinin ufku tarlasının tapulu hududunu geçemeyen bir köylü, ilim sahibi bir şehirliyi anlayamaz. İrfanı yaymak isteyen iyi niyet sahipleri, marifetin tecelli şekillerini küçültmekle değil, iz’anın istiap haddini büyültmek ve yalnız buna çalışmakla maksatlarını temin etmelidirler. (Nazif, 1912: 122).

Lisanın böyle bir maksatla, avamın idrakine uydurulması “bizi yedi asır geriye ve dört-beş bin kilometre uzağa atmaktır. Niçin? Eğer bu fedakârlık, irsi veya kisbi ataletlerinin cezası olarak, idrakin derekât-ı pestinde sürünen bazı avamı memnun etmek için ise günahdır.” (Nazif, 1909: Nr. 43) Halkın okuması için yazılanlar ise, tabiatıyla onun bilgi ve kavrayışına göre yazılacaktır.

Paris’te yayımlanan ve her ikisi de Fransa’nın önemli gazetelerinden olan Temps gazeteleriyle Petit Journal yan yana konulursa, her ikisinin üslubu arasında ne kadar fark bulunduğu hemen görülür. Yine Xavier de Montepin ve Paul de Cocq’un efsanelerini anlayan halkın, Zola ve Bourget’nin bazı romanlarını anlamaktan aciz oldukları muhakkaktır. (Nazif, 1909: Nr. 100).

Bu meselede bazı karşıtları da Nazif’e iştirak ederler: “... Mamafih bir lisan böyle müstakil bir hale girmesiyle o lisan üzere yazılan bütün âsârı avamının, köylülerinin anlaması iktiza etmez. Bu hususta sizinle hem-fikirim. Seviye-i irfan yükseldikçe, tarz-ı beyan da yükselir.” (Vahyi, 1909: Nr. 5381)

Çokça tartışılan iki konu daha vardır ki, bunlar lisanın kolay öğretilmesi ve âhenk mevzularıdır.

Türkçe, Turani bir dildir. Buna Sami olan Arapçayı, sonra Ari olan Farisiyi kaideleriyle beraber karıştırırsak lisanımız âhenktar olmaz, "münaferet-i asvât" ile âhenkten çıkar, diyen tasfiyeciler: Bir dile başka lisanlardan alınan kelimeler, mensup oldukları dilin telaffuz ve imlasını muhafaza ettikçe yazıda yeknesaklığın temin edilemeyeceği kanaatindedirler (Vahyi, 1909: Nr. 5381). Ayrıca şunu sormaktadırlar: "Dünyada hangi lisan var ki, onu güzel değil, yalnız doğru söyleyip yazmak için diğer iki lisanın da sarf ve nahvini tederrüs ve taallüm etmek lazım gelir?" (Vahyi, 1909: Nr. 5381)

Ahenk ve musiki bahsinde ise şöyle denilmektedir: "Lisanımızda bulunan Arabi ve Farisi kelimeleri muhafaza etmeli imişiz. Bu da ne için? Ahenk için imiş. Demek ki bu koca millet yalnız musiki dinlemek, ne dedikleri anlaşılamayan birkaç kişinin musikisini dinlemek için bütün varlığını feda edecek, gıdasız yaşayacak, sefalet içinde yuvarlanıp gidecek." (*İkdam* [Başyazı], 1909: Nr. 5380)

"Kelimelerde yalnız lafız ile mananın delaletini aramış olan ulemâ-yı mantık, bir şeyi ve en lüzumlu şeyi unutmuşlardır ki, o da âhengini delalet-i ilham-rehberidir." (Nazif, 1912: 122) diyen Süleyman Nazif'in konuya bakış tarzı ise karşı mütalaalara bütünüyle zıttır. Kelimeler ve Arapça, Farsça terkipler, dilimize "kulakların hazz-ı âhengini temin için değil, vicdanların ihtiyacı beyanını tatmin için dâhil olmuştur." Eğer bu lafız ve tabirler ile dilimizin temel unsurlarının birleşmesinden bir musiki doğmuş ise, ne âlâ!.. Bu da lehçemiz için fazla bir kıymetli muvaffakiyettir.

Büyük bir Fransız edibinin "Beşer dudağında en latif ahenk ve musikiyi Fransızca teşkil ediyor." sözüyle lisanının nağme ve ahengini iftiharla methettiğini hatırlatan Süleyman Nazif'e göre; Arap ve Acem'in dilimize verdiği ve kazandırdığı şeyler musikiden başka bir şey olmasa bile, biz yine bunu kabule ve muhafazaya mecburuz. Çünkü yirmi nesilden beri sürüp gelen bir zevk ve itiyadın terki kabil değildir. Kaldı ki, birinci nesil için zinet ve fantezi sayılan bir şey, sonrakilere için bir ibtila ve ihtiyaç haline gelmektedir. (Nazif, 1909: Nr. 106)

Wagner'in "Şiirin bittiği yerde musiki başlar." sözünü pek doğru bulan Süleyman Nazif, daha sonra şunları anlatır: "Kelimenin delalet-i suriyyesi, hissi ifade ve takip etmekten yorulduğu ve aciz kaldığı zamanlar, ahenk yani musiki-i elfaz, yükselmek isteyen idrak-i vecde nageh ihzar-ı cenah etmeye çalışır. Kelimelerle terkiplerin olduğu gibi, mısraların da birer aheng-i mütekellimi vardır. Bir mısra dâhiline sıkışmış dört beş kelime, bazan bir manzume ve bir beste kadar hamil-i mana olur." (Nazif, 1912: 122)

Süleyman Nazif, dilimizin mevcut haliyle öğrenilmesinin çok güç olduğu ve ifade zafiyetine uğradığı yolundaki kanaatlere de iştirak etmez. Lisanımız birçok tabir ve kaidelerini almış olmakla beraber, ne Arapçanın esiridir, ne Farsçanın. "Bugünkü lehçemizin kabiliyet-i beyanına ne Arapça rekabet edebilir, ne Farisi." Öğrenilmesinin de zannolunduğu kadar müşkül ve zamana muhtaç olmadığını, daima müdafaa eden Süleyman Nazif, bir takım gayretsiz ve kabiliyetsiz kimselerin mahrumiyetinin mikyas ve miyar olamayacağını söyler. Çocuklar mekteplerde iyi Arapça öğrenemiyorlarsa, kabahat talimin tarzındadır. Türkçede kullanılan Arabi ve Farisi kaideleri, gramere bir hususi fasıl olarak ilave etmek mümkündür. Böyle bir teşebbüs bile henüz yapılmamıştır (Nazif, 1912: Nr. 55, 122). Nazif'e göre; zeki ve çalışkan bir Türk genci için, lisanımızı dürüst kullanma ve yazmada gerekli sarf ve nahiv bilgisini, üç ayda öğrenmek kabildir (Nazif, 1909: Nr. 100).

Yazarın başka yerde bir vesileyle anlattığı şahsi tecrübesi bu iddiasına dayanak teşkil etmektedir: "Ben yirmi yaşına kadar Farisi öğrenmeye tenezzül etmemiştim. Birçok hevai arkadaşlarım gibi yalnız Fransızca öğrenmeye çalışır ve bu infirad ve hasrı müftehirane ilan edip dururdum. Fakat bilahere gördüm ki Arap'ın kavaidiyle Acem'in eş'arını bilmeyen bir Türk, muhakkak lisan-ı maderzadında zayıf kalacak. Farisi öğrenmeye karar verdim ve Muallim Feyzi Efendi'nin *Usul-i Farisi*'sinden kendi kendime tahsil ettim. Hatta henüz kavaid kitabını itmam etmeden, Örfi gibi büyük bir şairin,

Mâleb-i âlûde behr-i tevbe beküşâyem lîk

Bang-i isyan mîzened nâkus-ı istiğfârmâ

gibi güzel bir beytini;

Tevbe kasdıyla leb-i âlûdeyi açtık fakat

Bang-i isyan vurmada nâkus-ı istiğfârımız

şeklinde harfiyyen ve hatta veznini bile değiştirmeksizin tercüme etmiştim. Bunu benim kudret ve muvaffakiyetime vermeyiniz. İki lisan o kadar birbirine karışmış ki, bir iki edat değiştirilince Türkünkü Acem, Aceminki Türk oluveriyor. "Birisi elsine-i İraniyeden diğeri Turan dillerindendir, birleşmezler." sözünün ister hayal olsun, diler hakikat, bu vakayi karşısında ne hükmü olabilir? Kimse inkâr edemez ki vakayi, hakaikın tezahür etmiş eşkâlidir. Nazariyâtçılıktan tevakki etmemizi, hepimiz birbirimize tavsiye etmeliyiz." (Nazif, 1918: 606-7)

Nazif imla konusunda zaman zaman görülen tartışmaların teferruat olduğunu ve her lisanı bulduğunu belirterek, öteki mükemmel dillerin yazılış ve telaffuzlarının bizimkinden hiç de kolay olmadığını hatırlatır. *İkdam*'ın; halkın uyanıp şuurlanmaması için, dilimizi müstebit idarelerin anlaşılmasız halde bıraktıklarını ve halkın cehaletini tercih ettiklerini belirterek devrin padişahları için lisanın tasfiyesine mani olmaya çalıştıkları şeklindeki iddialarını (Asım, 1909: Nr. 5381; *İkdam* [Başyazı], 1909: Nr. 5375) da doğru ve ciddi bulmaz.

Dil ve edebiyata en çok hizmet etmiş zatların istibdat hatırı için uğraştıklarına inanmak manasızdır. Lisanı, avamın idraki çizgisinde sürünmekten kurtararak, yüksek fikirlerin inkişaf vasıtası olacak dereceye yücelten bu şekilde, istibdatların yıkılma sebeplerini hazırlayan edebî dehalar, her devirde erbab-ı tegallübün takip ve tazibine uğramışlardır. Bunun bizdeki Fuzuli, Nef'i, Şinasi, Namık Kemal gibi pek çok örneklerinden başka diğer milletlerde de bir hayli benzerleri mevcuttur (Nazif, 1909: Nr. 107).

3.3.2. Türklerin Bütünleştirilmesi

Lisanın, millî birlik açısından taşıdığı büyük ehemmiyetin ön planda tutulduğu tasfiye çalışmalarında, Türklerin ırk olarak şuurlanması ve birleştirilmesi maksadı da ağırlık taşımaktadır. Eski kültürün, Osmanlı medeniyeti olarak genişlemesi ve kavmiyeti gölgeleyen unsurların çoklukla benimsenip kültürü-

müze katıldığı devirlerin idarecileri bu maksat açısından gözden geçirilmektedir. *İkdam*'ın başyazısında, tasfiyenin siyasi noktadan lüzumu ve gerekçeleri şöyle ifade edilir: “Osmanlı memurları memleketlerini servet-i maddiyece ne kadar fakra duçar ettilerse, Osmanlı üdebası da lisanlarını ondan daha ziyade zebun bıraktılar. Birinciler, idare-i memlekette ne kadar gafil idiyeler, ikinciler de lisanın tesirat-ı milliyesinden o kadar gafil idiler. Vahdet-i milliyenin lisan ile hâsıl olacağını, rüyalarında bile görmediler. Büyük bir padişahı bile, Türklere kendi lisanlarını unutturup, aralarında Arapçayı tamim etmek istemiş. Ceddinin, “Osman Oğuz Karahan neslisin” demesinin bile farkına varamamış. Bir Türk’e ne kanı, ne ahlak ve âdâtı, ne hasâili benzemeyen kavm-i Arap’ın lisanını, lisanıyla beraber tefekküratını hâkim kılmak istemiş. Kendisi hâkim iken mahkûm olmaya razı olmuş...” (İkdam [Başyazı], 1909: Nr. 5366)

Daha önce de temas edildiği gibi, Türk olup da başka dillerde eser yazarak milliyetlerini nasipsiz bırakmakla suçlanan dâhilerin de telifleriyle birlikte Arap medeniyeti içinde kapanıp gitmiş oldukları kabul edilmektedir. Bütün bunlara mukabil takip edilecek yol şöyle ilan edilir: “Biz vücud-ı millimizi lisanımızla beraber muhafaza edeceğiz, bunun biriyle diğerini takviye edeceğiz.” (İkdam [Başyazı], 1909: Nr. 5366)

Bu düşünceleri hiç de isabetli ve gerçekçi bulmayan Süleyman Nazif, mevcudu kaçırmanın endişesini duyar. “Kanımla, lisanımla, vicdanımla Türk olduğuma ve bu kavmin şevket-i maddiye ve maneviyesini i’lâ için çalışmış ve çalışacak olanlara şahsen medyun-ı şükran bulunduğuma emin olunuz. Tasfiye-i lisan teşebbüsünün bizim için nâfi neticeleri tevlit edeceğine fikrimi ikna edebilseydim, taraftarının yed-i ısrarındaki ilm-i mücahedeye ben de, dest-i lerzişdar-ı acizimle sarılırdım.” (Nazif, 1909: Nr. 107)

Nazif’e göre: “O maziye iadeye çalışmak mühlik bir irticadır.” Efkâr ve mütalaaların, sürekli mücadeleleri önünde, mevkilerini yabancı kelimelere terk etmiş olan Türkçe kelimelerin geri getirilmesi, milletin örf ve yaşayışça önceki basitliğe irca edilmesi ile mümkün olabilir. Türkçe, ne kadar zengin zu’mla olursa olsun, bu gün nimet-nâşinasâne bir istiskal ile geldikleri mahallere gönderilmek istenilen tabirat ve Arapça, Farsça kelimeler olmazsa beş asır evvelki

fakirlik ve kuruluşun tamamıyla geri geleceğine şüphe edilmemelidir(Nazif, 1909: Nr. 106).

Süleyman Nazif, tarihî hadiseleri değerlendirirken *İkdam*'ın kasıtlı olarak hakikatleri tahrif etmiş olduğunu ifade ederek, Selim-i Evvel'in, tenkide uğrayan tasavvurlarını, o zamanın şartları içinde tahlile çalışır. Hilafeti bile Araplardan alıp, Türklerin bir meşru ve müktesep hakkı edecek kadar kavmini ve kavmiyetini seven Sultan Selim'in, o zaman Arapçayı resmi lisan yapmayı arzulaması pek de sebepsiz ve lüzumsuz değildi. Çünkü o zamanki Türkçemiz –bugünkü tasfiye taraftarları- kirâmının irca etmek istedikleri- ibtidai bir şekil ve derecede bulunuyordu. Kahraman olduğu kadar şair olan Sultan Selim, fitratının ibda ihtiyacını, mesela Arapçada:

Levle'l-ilahu ve harrü nâri cehenneme

Leabedtühü ve seccedtü beyne yedeyhi

(Eğer İlah ve cehennem ateşinin korkusu olmasaydı; Ona ibadet (kulluk) ederdim ve onun önünde secde ederdim.)

ve Acemcede;

Der reh-i kâbe-i maksûd bâümmîd-i visâl

Ey hoş ân rûz ki tabut bûd mahmil-i mâ!..

([Sevgiliye] kavuşma ümidiyle kabe-i maksud yolunda, bineğimizin [vasıtamızın] tabut bulunduğu gün ne hoştur!..)

beyitleriyle, o lisanların bülegasını kısıkandıracak surette tatmin ederken; padişahı bulunduğu kavmin lehçesini, hissiyatına tebliğ vasıtası yaptığı zamanlar:

Ben yatam layık mı karşımda ol ayağın dura

Serv-i nâzım, den, ben öldükte namaz kılmasun.

tarzından muntazam bir ifade şekli bulamıyordu. Birkaç asırlık terakkiyi hazır halde kazanmak maksadıyla Türkçeye, o zaman daha mükemmel olan Arapçayı halef yapmak istedi. Nazif'in itikadınca; Sultan Selim, kendisinden dört asır sonra gelecek büyük bir Türk şairinin, bir Abdülhak Hamid Bey'in,

Elinde meş'ale-i maneviyye-i tevhid
 Ederdi şark ile garbı ziyasına davet
 İkinci himmete mutlak düşerdi Hind ile Çin
 Yetişti Mısır ile İran'ı fethe bir himmet
 Önünde nâ-mütenâhiliği kılar tasvir
 Peyinde sâyesi kalmış bu devlet ü millet

gibi bedialarına yine kendi şânına medâyiğ-hân olma imkanını sağlayabilecek surette “Osmanlı Türkçesinin, mazhar-ı terakkiyat olacağını bilseydi, böyle bir fikri hatırına getirdiği için nefisini ta'yib ederdi.” (Nazif, 1909: Nr. 106)

Lisanlar, bir takım tabii kanunlar dâhilinde teşekkül ve tekâmül ettiği gibi, kavimlerin edebiyatları arasında da bir köklü ve devamlı irtibat silsilesi vardır. Bu münasebet zincirinin rastgele koparılması, her istenilen veya istenilmeyen halkanın çıkarılması veya eklenmesi pek zararlıdır. “Bir Norveç edibinden Hintli bir şaire birçok ihtisat intikal ediyor. Amerika'nın edebiyat-ı hazırasında Rus edibi Tolstoy bir âmil-i inkılab olmuş.” diyen Süleyman Nazif, ırkımızın tedaviye muhtaç hastalıklarından birinin de hayal-perestlik olduğunu belirtir. Biz tabii kanunları inceleyerek, ahkâmına faaliyetlerimizi uyduracağımız yerde, daima hayalimize kapılmış ve daima “hâib ve hâsir” olmuşuz. (Nazif, 1918: 791-3).

Bazı görüş ve temennilerinde hayalci bulduğu Namık Kemal'in “Kaşgarlıların kılıcı sayesinde Gırnata'ya gitmek” imkânına hayatı boyunca inanmış olmasını onun yanılığlarından sayan Süleyman Nazif, şunları söyler: “Bu hayal kendi huzur-ı fikr ü tettebbuunu ihlal ettiği gibi muasırın ve ahlâftan birçoğunu da iğfal etti. Hâlâ terakkiyat-ı kavmiyemizi bu hayale peşkeş etmek isteyenler vardır.” (Nazif, 1909: Nr. 106)

O zamanki Türkçülerin maziye karşı takındıkları tavır da fazlasıyla romantik ve manasızdır. “Onlar, sıcak çöllerde çamları, karlı dağlarda hurma ağaçlarını sayıklıyorlardı.” (Nazif, 1924: 71) Bu halleriyle bir yerlere varabileceklerini hayal edenlerin “milletleri de, vatanları da Turan denilen müphem bir kelime, mevhum bir diyar hâsılı müsemmasız ve manasız bir isimdi.” (Nazif, 1924: 67)

Nazif, Türkçeyi tasfiye ederek bütün Türklerin anlayacağı bir dil oluşturmayı hedefleyenleri hayret ve endişeyle takip eder. "Abdülhamid'in sansürü fikre, vicdana, irfana musallat idi; fakat lisanı dokunmadı. Türkçemiz kendi istidadının tayin ettiği yolda ilerleyip gidiyordu. Meşrutiyet-i mübeccelemiz 'milliyetperverlik' namına, lisanı Çin serhadlerinde söylenen şekle irca etmeğe karar verdi. 'Semerkandlılar Bursalıların lisanını anlamıyor. Büyük ve tehlikeli zarardır.' dediler. Ve Semerkand lehçesini Bursa'ya getirdiler." diyen Nazif, yapılanlara bir türlü anlam veremez. On beş yıl sonra bile: "Türkiye haricinde Türkler, İstanbul'un Türkçesine hayran ve gıpta-keş iken, onlara lisanımızı peşkeş etmek hevesi bize niçin ve nereden geldi?.." (Nazif, 1925: Nr. 9) diye sormaktadır.

Süleyman Nazif, tasfiye tartışmasından yıllar sonra, eline geçen bir Anadolu gazetesinde; "Cevap" başlığıyla "Minik"e hitaben yazılmış:

Niçin minim
 Minim minim
 İnim inim
 İnliyorsun?
 Hastayım ben
 Yastayım ben
 Pastayım ben
 Mi diyorsun?

şeklinde başlayıp devam eden "Kocaman" imzalı şiire rastlar. "Herkes istediği şeyi yazabilir. Ve herkese yazdığı şeyler hoş görünür. Fakat bir gazetenin ilk sahifelerinde bu gibi yazıları teşhir etmek tereddidi alametidir. Edebiyatı millileştirmek isteyenler, lisanı da şiiri de nihayet şu derekelere düşürdüler." diyerek şunları anlatır: Bu "Kocaman" adlı nâzım, eğer yegâne olsaydı, hiç ehemmiyet vermezdim. Kendi köşesinde istediği kadar kalem palyaçoluğu etsin dursun. Fakat şu yozlaşma, salgın bir hastalık gibi ilerliyor. Ne lisan tahsiline, ne fikri terbiyeye ehemmiyet veren var. Her taraf "Kocaman"larla dolu. Çalışmak zahmetli, yükselmek müşküldür. "Fakat, bir iki kelimeye birkaç taklak attrılınca

insan şair olmasa bile, hiç olmazsa meşhur olabilir. Nasıl ki Anadolu'nun ücra bir köşesinde çıkan bir gazetenin neşrettiği ucube İstanbul'da bile seyredildi." (Nazif, 1924: Nr. 63)

Aynı yazısında, "Lisanın mtevaliyen uğradığı tedenni ve izmihlal yüzünden muztarib ve hastayım. Ve her geçen gün gazeteleri okudukça, ıztırabım bir kat daha artıyor." (Nazif, 1924: Nr. 63) diyen Süleyman Nazif, sahibine "edib-i meşhur" denilen bir imzaya ait (geenki) makale yavrusunun, tam sekiz lisan hatasını cılız sırtında taşıdığını" (Nazif, 1924: Nr. 63) anlatır.

1925'te neşredilen *Fuzuli* adlı eserinde de Süleyman Nazif, benzeri gelişmelerle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Eski edebiyatımızı tedkik ve tettebbu hususunda, gençlerimizin kısımlı azamı, istikbalden selb-i mid edecek derecede ihmal gösteriyor." (Nazif, 1925: 85) Nitekim, anlaşılmayacağı endişesiyle, *Leyla ve Mecnun*'un Mukaddime'sini mecburiyetle, sadeleştirerek takdim etmiştir. Böyle giderse, lisanımızın kadim enafisini, inkıraz bulmuş kavimlerin eserlerinde olduğu gibi, bazı mtehasıslarından başka kimse anlayamayacaktır. (Nazif, 1925: 85).

Trklk ideolojisinin İttihat ve Terakki sayesinde giderek devlete ve matbuata hakim duruma gelmesiyle dil ve kültür politikaları da milliyetçilik ekseninde şekillenmeye başlar. Osmanlı Türkçesi ve Aruz karşısında Yeni Lisan'ı ve halk edebiyatını savunanların politik üstünlük sağlaması, hem tartışmaları hem de dil ve edebiyat zevkinin değişme ve millileşme sürecini doğrudan etkilemiştir. Katı ideolojik yaklaşımlar doğal olarak sağlıklı ve soğukkanlı tartışmaları zorlaştırır. "O esnada biraz muhalif re'y dermiyan etmek olamazdı. Ve her kim Ağaoğlu Ahmed Bey'in ictihadı hilafına: Evet,kocaman bir Almanya mevcuttur, lakin bir de kocaman Britanya olduğunu unutmamalım, demek iktidarını haiz ise aforoz edilirdi." (Nuri, 1920: Nr. 752) Nitekim hkmetin bazı icraatı ve "Tasfiye-i lisan" konusundaki tenkitleri sebebiyle 1909 Eylülünde Basra'ya gönderilen Süleyman Nazif, daha sonra da Ahmed Agayef'le girdiği polemiklerin de etkisiyle Musul'a gönderilir. Hatta bazı fiziki saldırılara rağmen yılmamış ve eleştirmekten geri durmamıştır.

Aslında bu tartışmalar, bir açıdan da -politik hedef ve maksatlar bir tarafa bırakılırsa- sanat yönü ağır basan yüksek dil ve edebiyat ile sadelik ve didaktiz-

min öne çıktığı, halk edebiyatının mücadelesi gibidir. "Halk edebiyatında hayat görüşü, hassasiyet tarzı, üslup ve ifade umumiyetle müşterek ve basmakalıp olduğundan onu taklit ederek yüksek bir sanata ulaşmak mümkün değildir." (Kaplan, 1976: 435) Buna rağmen "Türkçüler, halk dilini ve halk edebiyatını temel ve kaynak kabul ederek şiirde ve nesirde büyük değişiklikler yapmışlardır. Onların açmış oldukları bu yoldan bu güne kadar gelinmiştir." (Kaplan, 1976: 425) Genelde tarz ve yolları ayrı olan bu iki edebiyat, birbirinin alternatifi veya düşmanı değilken, sosyal ve siyasi gelişmelerin bir sonucu olarak zamanla çekişme ortamlarında, kavga malzemesi olabilmektedir.

Süleyman Nazif'in eğitim ve kültür politikasına dönük yüz sene önceki şu tespit ve eleştirileri sanki günümüzü anlatmaktadır: "Sizin Fuzuli'nizi, Nedim'inizi, Hamid'inizi, Cenab'ınızı Sivas dağlarındaki bir çoban anlayamıyor. Biz öyle bir lisan vücuda getireceğiz ki herkes müsavi derecesinde anlasın." "Yemin ederim ki bu sözü ben kendi tarafımdan icad etmiyorum, bunu bana söyleyen adam, memleketin mukadderatına uzun seneler müdahale ve hükmetti. İşte mekteplere lazım olan kıraat kitapları bunların tensibi ve emriyle intihap ediliyordu. Hâlâ böyledir. İbtidailerden Darülfünun'a kadar müthiş bir cehil hüküm sürüyor. Edebiyat fakültesinden şehâdetnâme almış ne kadar adam tanıyorum ki iki satırı doğru yazabilecek izaadan mahrumdur. Muallimler, müellifler gördüm ki yetiştirdikleri şakirdlerle cehalet yarışına çıkarlarsa -Arab'ın dediği gibi- ihrazu kutbi's-sebak ederler." (Nazif, 1925: Nr. 9)

4. Sonuç

Osmanlı Türkçesi ve aruzu sadakatle sahiplenen Süleyman Nazif vb. Servet-i Fünun edebiyatçıları karşısında, halk edebiyatını ve hece veznini benimseyen Türkçülerin politikada üstünlük sağlaması, hem tartışmaları hem de dil ve edebiyat zevkinin değişme ve millileşme sürecini kuvvetle etkilemiştir. Politik yaklaşımın dil ve kültür meselelerinde belirleyici olmasıyla, doğal olarak sağlıklı ve soğukkanlı tartışmalar zorlaşır.

Süleyman Nazif, "tasfiye" tartışmalarından yaklaşık on beş yıl sonra neşrettiği bir eserinde, bu faaliyetlerin nihai sonuçlarını açıklıyor gibidir. Gerçek

“tasfiyekâr” olarak zamanı kabul eden Nazif, yapılanları ve endişelerini anlatır: “Son yedi sekiz sene zarfında lisan ve edebiyatımızın haşmet ve saltanatına hem haksız, hem bi-lüzum husumetler tevcih olundu.” Orta Asya ve Ortaçağ’ın izbe-lerinde bile “hakk-ı devam temin edememiş kelime ve tabirler” medfun bulundukları asırların toz-toprağı içinden çıkarılarak, “en zihayat ve elzem kelimât ve terkibât makamına” yükseltilmek isteniliyordu. Lisan ve edebiyat avamın idrak ve zevkine kurban edildiği gibi, aruz da heceye peşkeş oldu. Siparişle derlenip hazırlanmış kıraat kitapları, mektep çocuklarının güzel söyleme ve yazma istidadını o kadar herc ü merc etti ki, “laakal bir batın evladı güzel yazmak ve âhenkle okumak melekesinden ve kudretinden mahrum kalacak.”¹ (Nazif, 1924: 67)

Sadece bir nesil değil maalesef günümüze kadar nesillerce süregelen benzer problemlerin bir temel sebebini, dil ve eğitim konularını hâlâ sağlıklı zeminlerde, soğukkanlı biçimde ve gereği gibi tartışamıyor olmamızda aramak yanlış olmasa gerek.

---

1 - Süleyman Nazif, *Mehmed Akif*, İstanbul, Amedi mat. 1343/1924, s. 67.

Kaynaklar

- ___ (1909). Nasıl adam yetiştireceğiz? *İkdam* (Başyazı). Nr. 5366.
- ___ (1909). Tasfiye-i lisan. *İkdam* (Başyazı). Nr. 5386.
- ___ (1909). Terakki maarifle olur, Maarif de Lisanla Olur. *İkdam* (Başyazı). Nr. 5375.
- ___ (1909). Türkçenin tasfiyesi. *İkdam* (Başyazı). Nr. 5380.
- Asım, N. (1909). Dilimize dair bir hatıra-i tarihiye. *İkdam*. Nr. 5381.
- Banarlı, N. S. (1977). *Türkçenin sırları*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (1976). *Siyasî ve edebî portreler*. İstanbul, 2. Baskı.
- Fikret, T. (1899). Tasfiye-i lisan. *Servet-i Fünun*. c. 17, Nr. 422.
- Kaplan, M. (1976). *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (1969). *Gençlik ve edebiyat hatıraları*, İstanbul: Bilgi yayınevi.
- Nazif, S. (1909). Lisan meselesi: Halil Rüşdü Beyefendiye. *Yeni Tasvir-i Efkâr*. Nr. 43.
- Nazif, S. (1909). Yine lisan meselesi. *Yeni Tasvir-i Efkâr*. Nr. 100.
- Nazif, S. (1909). Yine tasfiye-i lisan. Nr. 106.
- Nazif, S. (1912). Bir mesele-i müebbede. *Şehbal*. c. 3, Nr. 55.
- Nazif, S. (1918). İran edebiyatının edebiyatımıza tesiri. *Edebiyat-ı Umumiye*. c. 3, Nr. 32-63.
- Nazif, S. (1918). İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri. *Edebiyat-ı Umumiye*. c. 3, Nr. 41-72.
- Nazif, S. (1924). Bir derd ile bir deva. *Resimli Gazete*. Nr. 63.
- Nazif, S. (1924). *Mehmed Akif*. İstanbul: Amedi Matbaası.
- Nazif, S. (1925). *Fuzuli*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Nazif, S. – Tefik, E. (1909a). Açık mektup, *Yeni Tasvir-i Efkâr*, Nr. 108.
- Nazif, S. (1909). Açık cevap: Muhterem Vahyi Beyefendi'ye, *Yeni Tasvir-i Efkâr*, Nr. 107.
- Nazif, S. (1909). Lisan muallimine cevap: Yeni Tasvir-i Efkâr. Nr. 104
- Nazif, S. (1925). Yangın var!. *Yeni Türk*. Nr. 9.
- Nazif, S. (1909b). İstîzah-ı diğer: Muallim-i muhterem Zihni Efendi Hazretleriyle Babanzade Naim Beyefendi'ye", *Yeni Tasvir-i Efkâr*. Nr. 108.
- Nuri, C. (1920). Gizli siyaset-i dahiliyye. *İleri*. Nr. 752.
- Seyfeddin, Ö. (1911). Yeni lisan. *Genç Kalemler*. c. 2, Nr. 1.
- Vahyi. (1909). Açık mektup. *İkdam*. Nr. 5381.

Yabancılar İçin Özel Amaçlı Bir Dil Bilgisi Kitabı: A Grammar Of The Turkish Language

Mustafa BALCI*

Özet

Türkçenin yabancı ikinci dil veya ikinci dil olarak öğretilmesi konusunda yabancı kaynaklar hayli eskidir. Bu anlamda dikkate alınması gereken ilk eser *Codex Cumanicus*'tur. 13. asırdan bugüne Türkçe öğretmek maksadıyla özellikle Avrupada ortaya konan çalışmaların hepsinin bilindiği ve bunlardan yararlandığı söylenemez. Özellikle İngiliz, Fransız ve Alman tecrübesi bu bağlamda dikkate değer bir külliyat oluşturmaktadır. İngilizcede Türkçe öğretmek amacıyla kaleme alınan ilk eser olması bakımından ayrıca değerli olan *A Grammar Of The Turkish Language*, 18. asrın başlarındaki konuşma dili örnekleri açısından da çok zengin bir malzemeye sahiptir. Kitap hem özel amaçlı Türkçe öğretimini hedeflemesi hem de yazarının yabancı bir tacir olması bakımından oldukça dikkat çekicidir. O dönem karşılaşılan ya da ihtiyaç duyulan iş Türkçesi, yazar tarafından Türkçe belgelerle örneklendirilmiş, belgeler yoluyla da dil bilgisi kuralları öğrenciye sunulmuştur. Farklı zaman dilimlerine ait yabancılar için yazılmış pek çok eser günümüzde çeşitli vasıtalarla tanıtılmış ve gün yüzüne çıkarılmıştır. Ancak tanıtılanlar içerisinde özel amaçlı bir kitaba rastlanmamıştır. *A Grammar Of The Turkish Language*, bu anlamda önemli bir eser olarak nitelenmektedir. 18. yüzyılın ticaret Türkçesi hakkında bilgi sahibi olunmasına ve günümüz ticaret Türkçesi hakkında kıyaslamalar yapılmasına imkân veren eser, gümrük emininin imzasını taşımaktadır. Bu çalışmada *A Grammar Of The Turkish Language*'de, dil öğretiminde nasıl bir yol izlendiği, kelime hazinesi, konuşma dili vb. açılardan incelenmiş; kitabın incelenmesiyle elde edilen veriler, günümüz dil öğretiminde başvurulan yöntemlerle karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, *A Grammar Of The Turkish Language*, ticaret Türkçesi, yöntem ve teknik.

---

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Elmek: mustafabal@yahoo.com

A Special-Purpose Grammar Book For Foreigners:a Grammar of The Turkish Language

Abstract

Foreign resources on teaching Turkish as a foreign or second language date back to rather earlier periods in history. In this respect, Codex Cumanicus is the first book that deserves particular attention. As far as books written particularly in Europe since the 13th century with a view to teach Turkish language are concerned, it is hard to say that they have all been duly appreciated and analyzed with due diligence. Particularly the British, French and German experience in the area adds up to a corpus of considerable size. Deserving particular merit as it was the first grammar ever for teaching Turkish to English speakers, A Grammar of The Turkish Language presents quite abundant material in terms of its examples on spoken language of the early 18th century. The book is quite remarkable in that it intended teaching Turkish for special purposes and was penned by a foreign merchant. Drawing upon documents in Turkish, the author illustrated business Turkish, which merchants were compelled to use at the time, or presented learners with grammar rules again through documents. So far, several works intended for foreigners and belonging to different periods have been brought to light and introduced on various occasions. However, there is no purpose-written book among these works. In this regard, A Grammar of the Turkish Language is considered as a remarkable study. Deepening our insight in to the business Turkish of the 18th century and allowing for comparisons with business Turkish of the present day, the work bears the signature of the customs officer (gümrük emini). This study presents an analysis of A Grammar of the Turkish Language in terms of its methodology, vocabulary and spoken language, and compares the obtained information with the methods used in today's language teaching.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, A Grammar of The Turkish Language, business Turkish, method and technique.

Giriş

Yabancı dil, kişinin doğduğu çevrede konuşulan veya doğal yollarla edinildiği ana dilinden farklı olarak çeşitli sebeplerle bilinçli ve planlı bir şekilde sonradan öğrendiği dil olarak tanımlanabilir. Bir yabancı dil öğretiminde dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinde öğrenciyi yetkin kılmak amaçlanmaktadır. Bu becerilerdeki yetkinlik, hedef dilin dil bilgisi kurallarına hâkimiyeti de gerekli kılmaktadır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde de tıpkı diğer dillerde olduğu gibi, dil bilgisi öğretimi amaç değil, öğrencinin dil becerilerinde yetkinliğinin sağlanması için ihtiyaç duyulan bir araçtır. Son yıllarda Türkçenin öğretiminde benimsenen iletişimsel dil öğrenme yaklaşımı da bu uygulamayı desteklemektedir.

Türkçe Sözlük (2005)'te dil bilgisi, "Bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim, gramer." şeklinde tanımlanmaktadır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dil bilgisi konularının verilmiş amacı, iletişim kurma, anlama, etkileşme, kavrama ve zihinsel becerileri geliştirmedir. Bundan dolayı dil bilgisi öğretimi, katı kuralların ezberletilmesini içermemekte; dil bilgisinin işlevsel olması, dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini geliştirmesi üzerinde durulmaktadır. Güneş (2013)'e göre dil bilgisi öğretimi düşünme, anlama ve zihinsel becerileri geliştirmeye hizmet etmelidir. Bunun için dil bilgisi öğretimi yapılırken öncelikle öğrenci kuralı sezecek, onu içselleştirdikten sonra kurala ulaşacaktır. Kurala ulaşma aşamasında öğrenci, önceki bilgilerinin üzerine yeni yapılar koyacaktır. Böylelikle öğrenci, kuralı içselleştirmiş olacak, işlevsel bir şekilde beceriye dönüştürdükten sonra bunu uygulamalarında da kullanabilecektir. Öğrencilerin dil bilgisi konularına hâkimiyeti ifade gücüne yansır. Öğrencilerin yazılı metinlerinde bu durumu gözlemlemek mümkündür.

Ediskun (1988) dil bilgisinin doğru konuşma ve yazmanın bilimsel yöntemini öğrettiğini ifade etmektedir. Dil bilgisi konuşma ve yazma ile ilgilendiği için konusu hem ağız ve kulak dili hem de yazı, yani kalem ve göz dilidir. Dolayısıyla her beceri ile ilintili bir yapı söz konusudur. Bu nokta hazırlanan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitaplarına da yansımaktadır. Hedef dil olarak Türkçenin öğretimi konusunda tarihi süreç içerisinde farklı ihtiyaçlar neticesinde eserler kaleme alındığı ulaşılan kaynaklar vasıtasıyla anlaşılmaktadır (Balcı ve Melanlıoğlu, 2014; Tiryaki, 2011; Topuzkanamış, 2011; Barın, 2010). Bu eserlerden biri de *A Grammar Of The Turkish Language*'dir. 1709 yılında Londra'da basılan kitabın amacı, İngilizlere Türkçe öğretmek, özellikle de belli bir tüccar zümresine ticaret Türkçesi öğretmektir. Bu çalışmada adı geçen eserin yabancı dil öğretimi ilke, yöntem ve tekniklerine göre değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Çalışmada on sekizinci asırda yabancılar Türkçe öğretmek maksadıyla yazılmış *A Grammar Of The Turkish Language* adlı eseri dil öğretimi açısından incelemek amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen, olay veya olgular hakkında, bilgi içeren yazılı malzemenin çözümlemesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

A Grammar Of The Turkish Language

Uzun yıllar İzmir'de ticaretle iştigal etmiş olan Tüccar Thomas Vaughan tarafından yazılan ve 1709 yılında Londra'da basılan kitap, Türkçenin genelde yabancılar özelde ise İngilizler için öğretilmesine yönelik olarak gündelik konuşma örnekleriyle Türkçe dilbilgisi kurallarının verildiği bir muhtevaya sahiptir. Yazarın tüccar olması sebebiyle eserde verilen örneklerin genelde ticaretle ilgili olması tesadüf değildir. Bu kitap, aynı zamanda Türkçenin belirli bir alan ya da amaç doğrultusunda öğretimini ihtiva etmesi bakımından da oldukça önemlidir.

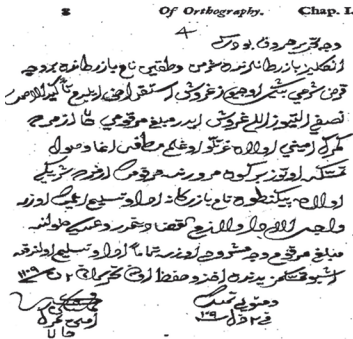
Yazar eserin ön sözünde kendi gibi Osmanlı ile ticaret ilişkisi bulunanların Türkçeyi öğrenmeleri açısından faydalı bir kitap olduğunu ifade etmekte ve kitabı nasıl tanzim ettiğinden bahsetmektedir.

Eserin birinci bölümü “İmlâ” başlığını taşımaktadır. Yazar, burada Türkçe ses değerine karşılık gelen harfleri tanıtmaktadır. Öncelikle hedef dilin harufatında kendi dilinden farklı olan seslerin yazımı ile ilgili bilgi vererek konuya başlamakta, daha sonra her bir sesin kendi dilindeki karşılığını kelime örnekleriyle göstermektedir:

e the English sound as in me; but the Italians, as a in many.
i the English found as y in my; but the Italians and Turks as e in me.

Bu durum, eserde bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa doğru bir anlatımın olduğunu düşündürmektedir. Kelimelerin yazımında harflerin başta, ortada ve sonda yazımının farklılaştığı, öğreniciye vurgulanmaktadır. Ünlü bakımında zengin bir dil olduğu için Türkçedeki ünlülere ayrı bir önem atfedilmekte, ayrıntılı bilgi verilmektedir. Türkçe sesler ve elifba tanıtıldıktan sonra bu bölümün sonunda metin örnekleri verilerek öğrenilen bilginin kullanılması ve pekiştirilmesi amaçlanmıştır. İlgili metinler incelendiğinde metnin öncelikle Arap harfleriyle yazıldığı daha sonra Latin harfleri ile okunuşunun verildiği görülmektedir. Latin harfleriyle verilen bölümlerde İngilizce açıklamalara da yer ayrıldığı görülmektedir.

Görsellerden anlaşılacağı üzere okuma metinlerinin imlasında birtakım sorunlar vardır. Bu durum, yazarının dil öğretiminden uzak bir sahada çalışmasıyla açıklanabilir. Resimlerdeki metnin başlığı Temizlik'tir. Burada günlük yaşamdan bir kesit, gündelik dille verilmektedir. Konuşulan dilin öğretiminin, eserde yerine getirilmesi dönem şartları düşünüldüğünde oldukça dikkat çekicidir.

Chap. I. Of Orthography. 9

The Reading of the foregoing Temizuk, or
Bill of Exchange.

VEge tahriyî hurûf bu dar ke Ingheliz. Bazic-
ganlerindan Sherman Vîtkin nah Baziz-
gandan ber vege karzy Sherai bing Uch yüz gruda
çitkraz alledim taiky del afill neze alté yüz elly
gruhider meblaghy merkûmy hala Izmirde Gum-
ruc Eminy olan İzzetli oğlum Mustafağa Aga Vusfal
Temifscüde ouz, bir gün mururinde, merkumny
Izmirde Sherriky olan Filkinsot nam Bazirgaç
Edâ ve teflim ailemec uzra vajbul edâ ve lazimul
kazâ dalimnî dar Vadedly hululinde meblaghy
merkum vege meharubly uzra tammamen edâ ve
teflim olunduçe işbu Temifükimiz yeddindan
akhiz ve hefiz olüne. Tahritan 2 Nûn Senna 1109.

El hakir el hadge Mahmet,
Eminy Gumruc hala.

The Endorsement was thus :

Vemettüvely Temizük fe 2 Zilkadâ Senna 1109.

İkinci bölüm “İştikak”tır. Bu kısımda isimlerle fiillerin kullanım şekilleri ve istikakları konu edilmektedir. Öncelikle ay ve gün adları öğretilmektedir:

Ele alınan her bir kelime, İngilizce karşılıkları ile verilmekte ayrıca hedef dilde verilen kelimelerin yakın coğrafyada kullanılan karşılığı da karşılaştırmalı olarak öğrenciye sunulmaktadır.

Chap. II. Of forming Derivatives: 13

January one Year, will in Procefs of time fall in December: However they keep their due Distance from each other; and therefore the Names of them may serve the Merchant to find if the Acceptance answers the Tenor of his Bill.

1. *Maharran.* 2. *'Dzaphat.* 3. *The first Rabie.*
4. *The second Rabie.* 5. *The first Guimady.* 6. *The second Guimady.* 7. *Regiab.* 8. *Sabeber.*
9. *Ramazan.* 10. *Scwral.* 11. *Zilkadî.* 12. *Dulkegia.*

To these I shall here add the Days of the Week:

Sunday, *Bazar gyuny, Abed gyuny.*

Monday, *Bazar irtafy.*

Tuesday, *Saly gyuny.*

Wednesday, *Charshanbe gyuny.*

Thursday, *Panchambe gyuny.*

Friday, *Jumae gyuny, Kuzy Azine.*

Saturday, *Jumae irtafy.*

Üçüncü bölüm “Cinsiyet” adı altında başlıklandırılmıştır. Bilindiği gibi Türkçe kelimelerde ve dilbilgisi kullanımında müennes-müzekker ayrımı sözü konusu değildir. İngilizcede kısmen var olan bu kural, zamirler üzerinden verilerek hedef dilde böyle bir kullanımın olmadığı öğrenciye kavratılmaya çalışılmaktadır.

But because the *Armenians* generally use the *Persian* Names, it mayn't be amifs to add them, as 1 *Yek.* 2 *Du.* 3 *Sé.* 4 *Chabar.* 5 *Penge.* 6 *Shafsh.* 7 *Heft.* 8 *Hefht.* 9 *Nu.* 10 *Dé.* 11 *Yazde* or *Tanzde.* 12 *'Duvazde* or *Duvanzde.* 13 *Sizde.* 14 *Cbaharde.* 15 *Panzde.* 16 *Shanzde* or *Shafhde.* 17 *Hefside.* 18 *Hefhde.* 19 *Nuzde,* 20 *Bift.* 30 *Sy.* 40 *Chabil.* 50 *Panjah.* 60 *Sheshht.* 70 *Hefstan.* 80 *Hefhtan.* 90 *Nuwad.* 100 *Sad.* 200 *Dufad.* 300 *Se sad,* &c. 1000 *Hazar.* 1,000,000 *De sad hazar.*

And the *Persians* Ordinal Numbers are formed by adding *um,* *yum* or *hum* to the foregoing; as, *yec,* one; *Yecum,* the first. *Du,* two; *Duyum,* the second. *Nu,* nine; *Nubum,* the ninth, &c.

Dördüncü bölümde isimlerdeki teklik-çokluk kuralı, beşinci bölümde ise ismin hâl ekleri yine İngilizce kelime örnekleri üzerinden anlatılmaktadır.

Kitabın altıncı kısmında derecelendirmeden bahsedilirken yedinci bölüm “Zamirler” adını taşımaktadır ve zamirlerin kullanımıyla alakalı olarak hayli teferruatlı bir anlatıma başvurulmaktadır.

“Yardımcı Fiiller” sekizinci bölümün başlığıdır. “ol-“ fiilinin örneklendi-

The First Declension.		
<p><i>N. Adam, a Man.</i> <i>G. Adaming, of a Man.</i> <i>D. Adame, to a Man.</i> <i>Ac. Adamy, the Man.</i> <i>V. Ya Adam, O Man.</i> <i>Ab. Adamdan, from a Man.</i></p>	<p>Plural.</p>	<p><i>Adamier, Men.</i> <i>Adamieng, of Men.</i> <i>Adamiert, to Men.</i> <i>Adamiery, the Men.</i> <i>Adamier, O Men.</i> <i>Adamierdan, from Men.</i></p>

rildiği bu kısım yine İngilizce açıklamalıdır.

Dokuzuncu başlık, “Düzenli Fiiller”dir. Burada fiilde zaman kavramının açıklandığı anlaşılmaktadır.

Onuncu bölümde “Fiilimsiler” bulunmaktadır. Her bir fiilimsi, ayrı ayrı ele alınmakta ve örneklendirilmektedir.

Declension of Pronouns.		
<p><i>N. Ben, I.</i> <i>G. Benum, of me.</i> <i>D. Bang-e, to me.</i> <i>Ac. Beny, me.</i> <i>V. Is wanting.</i> <i>Ab. Benden, from me.</i></p>	<p>Plural.</p>	<p><i>Biz, we.</i> <i>Bizum, of us.</i> <i>Biz-e, to us.</i> <i>Bizy, us.</i> <i>Wanting.</i> <i>Bizden, from us;</i></p>
<p><i>N. Sen, thou.</i> <i>G. Sening, of thee.</i> In all the other Cases <i>Sen</i> is declined as <i>Ben</i>.</p>	<p>Plural.</p>	<p><i>Siz, ye.</i> <i>Sizing, of ye, &c.</i></p>
<p><i>N. OI, he, she, or that,</i> <i>G. Onung, of him, her, that,</i> <i>D. Ong-e, to him, her, that,</i> <i>Ac. Ony, him, her, or that,</i> <i>V. Wanting.</i> <i>Ab. Ondan, from him, &c.</i></p>	<p>Plural.</p>	<p><i>Onier, they or those.</i> <i>Oniering, of them, &c.</i> <i>Oniere, to them, those.</i> <i>Oniery, them or those.</i> <i>Wanting.</i> <i>Onierdan, from them, &c.</i></p>

On üçüncü bölümün konusu ünlemdir ve bölüm bu adla nitelenmektedir.

On dörtten on yedinci bölüme kadar Türkçenin cümle yapısı daha önce-

Present Tense.

1. mem, mezem ; man, mazam.					meziz, meyiz.
2. mezin ; mazfin.					meziz, meyiz.
3. mez ; maz.					mezler, mazler.

Sevmem, or Sevmezem, I do not love. Sevmez-
sin, thou dost not love. Sevmez, he doth not love,
&c. Anlamam, or Anlamazam, I don't under-
stand, &c.

But now to return to the Formation of the
other Verbs.

Preterimperfect Tense.

1. idim, oldum.					idic, oldic.
2. iding, oldang.					idingiz, oldingiz.
3. idy, oldy.					idiler, oldiler.

Severidim, or Severoldum, I did love, &c.

ki bölümlerde işlenen dilbilgisi kuralları ile verilmektedir. On yedinci bölümle birlikte gramer kurallarının anlatımı son bulmaktadır, bu kitabın elli üçüncü sayfasına tekabül etmektedir. Daha sonraki sayfalarda konuşma ve diyalog örnekleri bulunmaktadır. Verilen örnekler Türkçe-İngilizce ve Latin harfleriyledir.

C H A P. XIII.

Of the Interjections.

Here again, waving the needless Ceremony of telling the Reader, that *Take heed* is an Interjection of Warning. *Alas!* of Fear or Pity, and the like, I shall proceed to set down the few Words that occur under this Head, as follow.

Bîç, out. Haide, be gone. Haic! Haic! Alas! Alas! Aw, Vahabretta, O! Ob! Vauyi, Wo betide you. Berre, so ho there. Kimvar? Who's there? A' fulány? Is there any body? Bak, bak, look, look. Ba, agebá! Strange. Allah, Allah, O God, O God. Auferin, weli said, or well done. Chók

Turkish Tekelumat.

Evelky Tekelumat.

Sabah Kaldughy zaman
suilishmec ichun.

BRé oylan Sabah ya-
kinmy?
Ghyynash bilé dog-
dy' bir faldán artik
dur.

Elich oylé olúrmý?
tá bukadár chók oyudumny?
Fengerélerý' achdu-
gunzaman garurfen-
gibiz.

Gherchekün. Tez
imdy bongá zibanimý
ve kostánimý ghetür.

Turkish Dialogues.

The First Dialogue.

For Discourse Sake,
when about to rise
in the Morning.

HO Boy, 'is it nigh
Day?
The Sun hath been up
above an Hour.

Is that false? Or have
I slept so long?

You'll see when I have
open'd the Windows.

Thou'rt in the right;
Bring me therefore pre-
sently my Waistcoat and
Under-cloth.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere eserde dilbilgisi-çeviri yöntemi esas alınmıştır. Öğrencinin ana dili, bu kitap için İngilizce, öğrenim sırasında bu yönteme göre temel dil olarak kullanılır ki bu durum kitabın tanziminden de belli olmaktadır. Dilin kurallarını öğretmek ve bu kurallar vasıtasıyla doğru çeviri yapabilmek bu yöntemin temel amacıdır. Alıştırmalar çoğunlukla birbiri ile ilişkisi olmayan cümleleri amaç dilden, ana diline çevirme üzerine odaklıdır (Demirel, 2010). İncelenen eserde bu şekilde bir yol tutturulması oldukça doğal olarak değerlendirilebilir. Çünkü yazar kendi gibi Türklerle ticaret ilişkisi olan tüccarlar için bu eseri ortaya koymuştur. Dolayısıyla o dönem şartlarında özel bir amaç için bir bakıma iş Türkçesi için yazılan bir kitapta ihtiyaç duyulabilecek kalıpların öğretilmesi yoluna gidilmiştir.

Kitabın sonunda da Türkçe-İngilizce bir sözlük oluşturulmuştur (79-103).

<i>Kelimât Türkchê.</i>	<i>Turkish Words.</i>
<p style="text-align: center;">A. H.</p> <p>İnanmak, to believe.</p> <p>İnticam, Revenge.</p> <p>İndazê, a Measure a- bout the part shorter than the Arshun.</p> <p>İnjû, a Pearl.</p> <p>İnjily, embroider'd, or set with Pearl.</p> <p>İngç, subtle, fine.</p> <p>İngiliz, fine.</p> <p>İngiltmec, to vex or di- sturb.</p> <p>İngilân, like Anungghiby.</p> <p>İngilç, like Anglic, the Poll of the Neck.</p> <p>İnsân, a Man.</p> <p>İnsh-Allah, if God will.</p> <p>Ankchê, the Fleet.</p> <p>İngilçmak, to under- stand.</p> <p>İnsân, a Defect, (down fall.)</p> <p>Au, ô, or Ol, He or that.</p> <p>İlpinç, to kiss.</p> <p>Ev, a House.</p> <p>Evlü, a marry'd Man.</p> <p>Av, Sport, or Game.</p> <p>Avret, a Woman.</p> <p>AVRY, a Sportsman.</p>	<p style="text-align: center;">A. H.</p> <p>Aut, Craft.</p> <p>Autaghy Eyun, the other Doy.</p> <p>Autanmak, to be asha- med.</p> <p>Autlamak, to graze.</p> <p>Autlac, Falsare.</p> <p>Auturac, a disbanded Spendary Soldier.</p> <p>Auturmak, to sit down.</p> <p>Uch Talac, the third part of Divorce, when the Husband can't take his Wife again, unless he is content to see another strike with her. Hence Uch Talac is an Abomination, or a thing not to be so much as mention'd.</p> <p>Uchmak, to fly (as a Bird.)</p> <p>Au'kshamak, to stroke softly.</p> <p>Aujaz, cheap.</p> <p>Aujac, a Family, or Or- der of Men.</p> <p>Aud, a Fire.</p> <p>Audâ, a Chamber.</p> <p>Audemec, to pay (Ade- ney.)</p> <p>Audun, (Fire) wood.</p>

Sonuç

On sekizinci yüzyılda İngilizlere özellikle de İngiliz tüccarlara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış A Grammar Of The Turkish Language adlı eser, ulaşılabilen ilk iş Türkçesi kitabı olma özelliği taşıması bakımından incelenen diğer kitaplardan ayrılmaktadır (Şahbaz, 2005).

Bu tarz eserlerin genelinde olduğu gibi dil bilgisi çeviri yöntemi kullanılmıştır. Türkçeye ilişkin kuralın sunumunda yapıyla ilgili İngilizce açıklamalar yapılmıştır. Öğretim sırasında verilen kelimelerin İngilizce karşılıkları da verilmiştir. Kitaptaki metin örnekleri dikkate alındığında basit yapıdaki kısa

cümlelerle bağlamın oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eserde kolaydan zora ilkesinin benimsendiği anlaşılmaktadır. Kitapta üzerinde durulan becerinin konuşma olduğu anlaşılmaktadır. Hedef dilin iletişim amaçlı öğretimi söz konusu olduğu için okuma özellikle de yazma becerisi üzerinde durulmadığı görülmektedir.

A Grammar Of The Turkish Language ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin tarihi seyrini ortaya koyan diğer eserlerin literatüre kazandırılması sağlam temelli Türkçe öğretim metodolojisinin oluşması bakımından önemli görülmektedir. Her ele alınan, incelenen eserle birlikte yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin farklı bir boyutu ile karşılaşılmaktadır. Bu durum, günümüzde bu alanda yapılan çalışmalara da ışık tutacak niteliktedir. Geçmişten bugüne yabancılar Türkçe öğretmek amacıyla yazılan kitaplara ulaşılmasının bu açıdan bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Balcı M. ve Melanhoğlu, D. (2014). Yabancılara Türkçe Öğretmek İçin Yazılmış Bir Kitap: Cedid Ve Mükemmel Elifba-yı Osmanî. III. Uluslararası Türkoloji Kongresi: 600. Yılında Türk-Leh İlişkileri (25-27 Haziran 2014). Varşova-Polonya.
- Barın, E. (2010). Yabancılara Türkçe Öğretimi Amacıyla Yazılan “Ecnebilere Mahsus” Elifbâ Kitabı Üzerine, *Türklük Bilimi Araştırmaları* (27), 121-136.
- Demirel, Ö. (2010). *Yabancı Dil Öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ediskun, H. (1988). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güneş, F. (2013). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara: PegemA Yayınları.
- Şahbaz, N. K. (2005). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kadar (1839–1928) Türkiye’de İlkokuma ve Yazma Öğretimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tiryaki, E. N. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yazma Eğitimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 38-44.
- Topuzkanamış, E. (2011). *Bulgatü’l- Müştâk Fî Lugati’t Türk ve’l Kıpçak’ta Türkçe Öğretimi*, I. Uluslararası Türkçe Eğitimi Sempozyumu Bildirileri, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: TDK Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ölüm Hükümü ve Gün Olur Asra Bedel'de Toplumsal Belleğin Trajedisi

Murat TAN*

Özet

Bolşevik İhtilâli'nden sonra Sovyetler Birliği'nde kolektifleştirme siyaseti hâkim olur. Bu siyaset anlayışının teorisi eşitlik esasına göre kurgulanmasına rağmen uygulaması çok büyük toplumsal travmalara sebep olur. Özellikle Stalin dönemi bu konuda en ileri uygulamalara sahne olur. Bu çalışmada Elçin'in Ölüm Hükümü ve Cengiz Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel romanlarında yansımasını bulan kolektifleştirme siyasetinin Kırgızistan ve Azerbaycan'da toplumu benliğinden koparan uygulamaları ele alınmıştır. Her iki romanda da topluma şiddet yoluyla benimsetilen yeni sistemin, yüzyıllardır toplumu oluşturan dinamikleri başka bir ifadeyle kültürel belleği nasıl paramparça ettiği görülür. Toplumun geçmişten miras aldığı manevi bir güç olan bu dinamiklerin parçalanmasına duyarsız kalmayan Elçin ve Aytmatov eserlerinde Sovyet idaresi altında milletlerinin zorla yaşadığı trajik değişimi anlatmaya çalışırlar. Her iki yazar da eserlerinde efsane, masal, halk hikâyeleri, din, dil, âdetler, mezarlık ve eğitim sistemi gibi hususlara yoğunlaşır ve yitirmeye çalışılan millî şuuru canlı tutmaya çalışır. İkisi de yeni sistem tarafından silinmeye çalışılan toplumsal belleğin korunması için eserlerinde yalın ama usta bir kurgu oluştururlar.

Anahtar Kelimeler: Ölüm Hükümü, Gün Olur Asra Bedel, Toplumsal Bellek, Sovyetler Birliği.

---

* Dr. Marmara Üniversitesi, Elmek: murattaaan@hotmail.com

The Tragedy of the Social Memory at the Olum Hukmu and Gun Olur Asra Bedel

Abstract

After the Bolshevik revolution, collectivisation policy reigns in the Soviet Union. Although theory of this politics constructed on the basis of equality, its application causes immense social trauma. Especially during the Stalin era it experienced the most advanced practices in this regard. In this study, the applications of collectivisation policy that reflected in the novels of Ölüm Hükümü and Gün Olur Asra Bedel, were investigated. In the two novels, it is seen that: The new system adopted to the society by violence would shatter the dynamics of the memory of the community. Elcin and Aytmatov who didnot remain insensitive to this problem, focus on issues such as legends, fairy tales, folk tales, religion, language, traditions, cemeteries and education system in their works and they try to rebuild the national consciousness tried to finish. In order to protect the social memory that tried to be erased by the new system, they form a simple and masterful fiction in their works.

Keywords: Ölüm Hükümü, Gün Olur Asra Bedel, Social Memory, Soviet Union.

Giriş

Disiplinlerarası bir kavram olan toplumsal bellek / kolektif hafıza, tebei bir özellik taşıır. Yani kendisi var olmayan fakat var olan başka unsurlarla hayat bulan bir olgudur. Toplumsal belleğin dayandığı en temel varlık kuşkusuz insandır ve onun belleğidir. İnsan belleği ise kişi var olduğu müddetçe işler ve hayattan beslenir. İşleme ve beslenme demek, aynı zamanda “hatırlama” ve “unutma” demektir. Bellek de aslında yaşam boyunca “hatırlama ve unutma” kavramlarının işlemlerinden başka bir şey değildir. Toplumsal bellekte ise bu hatırlama ve işleme faaliyetleri bireyin ve onun hayatının dışına taşar ve bireyin içinde yaşadığı toplumdaki ortak alana katkılar yapar. Buradan hareketle diyebiliriz ki toplumsal bellek kapsayıcıdır ve kapsadığı bireyin varlığı ortadan kalktığı halde soyut varlığını sürdürür.

Bir bireyin belleği kendi varlığıyla sınırlı olduğu halde onun diğer bireylerle katıldığı yaşam aktiviteleri ve geride bıraktıkları yaşayan bireyler üzerinde bir etki meydana getirir. Bu durum bütün bireyler için geçerli olduğu için sonuç itibarıyla toplumsallık denen ortak bir alan oluşur. Dilsel, kültürel, dinî, politik, ekonomik, duygusal, kurumsal, tarihsel angajmanlarıyla bu ortak alanın adı toplumsal bellektir. Başka bir ifadeyle onu “toplum tarafından üretilen kolektif bir oluşumdur.” (Işıl, 2012: 34) diye de tarif edebiliriz. Toplumun geçmiş ile bugün, bugün ile gelecek arasındaki süreçte varlığını devam ettirmek için bireylere aktardığı her şey onun belleğidir.

Sosyal bir varlık olan insan içinde yaşadığı toplumla bir etkileşim içine girerek bir kimlik kazanır. Bu kimlik aynı zamanda bir toplumsal aidiyet duygusunu da beraberinde getirir. Hemen her birey, kendi kısa hayatını toplumun uzun hayatı içinde düşünerek kendi “alt ben”ini de kapsayan bir “üst ben” olan toplumla kendisini özdeşleştirir. Bu özdeşlemenin temelinde de kalıcı

olmak düşüncesi vardır. Zira her insan bilir ki kendi hayatı aidiyet hissettiği toplumun hayatından daha kısadır. Kendi ölse de kendini özdeşleştirdiği toplum yaşayacaktır. İşte bunun içindir ki onun devamını kendisinin de devamı sayar ve bunun için içten bir çabanın içine girer.

İnsan yaşamındaki birçok eğilimi ve fiili besleyen husus bahsedilen kalıcı olmak düşüncesidir. Tarih boyunca insanoğlunun üretimine bakıldığında kalıcı olmak için üretmek ve ürettiklerinin hatırlanması için de onları kayıt altına almak yolunu tercih ettiğini görürüz. Bu kayıtlar sadece yazılı değil çok çeşitlidir. Bu kayıtlar için toplumun hafıza kaynakları diyebiliriz. Bunlar camiler, kütüphaneler, mezarlıklar, dini ve toplumsal törenler, müzeler, kütüphaneler vb'dir. Bunlara yazılı olan ve olmayan bütün kültür öğelerini de ekleyip çerçeveyi tamamlamak mümkündür.

Toplumun içinden çıkan ve ona karşı aidiyet hisseden sanatçılar yazdıkları eserlerle hem toplumda aksayan yönlere değinirler hem de onun kalıcılığına tehdit oluşturan tehlikelere bir refleks olarak yer verirler. Türk dünyasının önemli yazarları olan Elçin Efendiyeve ile Cengiz Aytmatov da yazdıkları eserlerle içinden çıktıkları topluma karşı bir sorumluk hissederek ona ayna tutarlar. Bu iki yazarın ayna görevi gören eserlerinde Sovyet İttifakı'nın kolektifleştirme esası üzerinde kurduğu rejimin, Ruslar dışındaki milletlerde nasıl bir trajediye dönüştüğü açıkça görülür. Millî şüura önem veren ve içinden çıktıkları toplumun Sovyet İttifakı dönemindeki uygulamalarla gittikçe benliğinden/belleğinden uzaklaştığını gören "Elçin ve Cengiz Aytmatov, Sovyet sistemi içerisinde, egemen ideolojinin yok etmeye çalıştığı milletlerine ait değerleri eserlerine almış ve sistemin yaptığı zulümleri unutturmamak için romanlaştırmışlardır." (Adıgüzel, 2001: 158)

Elçin'in *Ölüm Hükümü*¹ ile Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel*² romanları, Sovyet rejiminin, uygulamalarıyla oluşturduğu trajedinin belki de en önemli parçası olan "toplumu benliğinden koparma" başka bir ifade ile "toplumsal belleği silme" hususunda birçok benzer özellik taşır. İki romanda da bu kapsamda masal,

1 - Elçin Efendiyeve, *Ölüm Hükümü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996. (Alıntılar bu baskıya göredir.)

2 - Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005. (Alıntılar bu baskıya göredir.)

efsane, halk hikâyeleri, dinî unsurlar, mezarlık, eğitim gibi kültürün taşıyıcı ve aktarıcı öğeleri önemli yer tutar. Çalışmamızda Sovyetler Birliği döneminde iki yazarın, üzerine sünger çekilmeye çalışılan millî aidiyetleri ve yakıp yok edilen hafıza kaynaklarını nasıl diri tutmaya/hatırlamaya çalıştığına dair örnekler incelenecek ve iki romandaki benzer ve farklı yönleri dikkat çekilecektir.

Ölüm Hükümü ve Gün Olur Asra Bedel'de Toplumsal Bellek

Ölüm Hükümü romanında 1920 - 1980 yılları arasında Sovyet İttifakı'nın uyguladığı rejimin Azerbaycan'daki yansıması, asıl roman şahısları olan Murat Yıldırım, Hüsrev Muallim ile Abdul Gafarzade şahsında ortaya konmaya çalışılır. *Gün Olur Asra Bedel'de* ise 1920 - 1970 yıllarında Kırgızistan'daki uygulamalar ve etkileri Yedigey ve Abutalip şahısları üzerinden kurgulanır. İki roman da toplumsal olanı bütün gerçekliğiyle vermek amacıyla yazıldığından olaylar perdeye yansıyan kamera görüntüsü gibi yalındır. İki yazarın da gerçekliği yalın ortaya koyma esasına dayanan sanat anlayışı, toplumsal belleğin silinmesine yönelik uygulamaları açıkça göstermesi açısından önemlidir. Bu yolla, eserlere taşınan zaman dilimlerinde Sovyet idaresindeki Azeri ve Kırgız halkının benliğinden koparılmasına dair uygulamaları fark ederiz. İki romanda toplumsal bellekle ilgili kaygılar ve dikkat çekilmek istenen hususlar ağırlıklı olarak (birek hafıza kaynağı olan) mezarlıklar, halk hikâyeleri, dinî unsurlar, halk kültürü unsurları ile dil ve eğitim konularıdır.

1. Mezarlık

İki romanda, toplumsal bellek açısından ilk sırada değinilmesi gereken husus roman kurgularında önemli yer tutan mezarlıklardır. Mezarlıklar, bir toplumun hafızası olarak değerlendirilmede kanaatimizce büyük bir role sahiptir. Ölen her birey içinde yattığı mezarda yaşanan insanların hatırina bir şeyler fısıldar gibidir. İnsanoğlu, tarihini her ne kadar kitaplardan öğrense de mezarlıklar söz konusu tarihin şahitleridir. Elçin ve Aytmatov'un doğrudan bahsedemediği tarih, bellek ve millî şuur simge olarak mezarlıklar üzerinden ifade edilir.

Ölüm Hükümü ve Gün Olur Asra Bedel romanlarındaki çekirdek olay, halktan sıradan iki kişinin (Hatice ile Kazangap) gömülmesi için verilen uğraştır.

Romanların gerçek zamanı ise bu iki kişinin (Tilki Geldi Kabristanlığı ve Ana Beyit mezarlığına) defnedilmesi için geçen iki üç gündür.

Ölüm Hükümü'nde bahsi geçen Tilki Geldi Kabristanlığı romanda olayların merkezindeki en önemli mekândır. Bütün olaylar bu mekânın müdürü/sahibi olan Abdul Gafarzade'yle bir şekilde ilişkilidir. O, dikkat çekmemek için bu kadar sıradan bir görev üstlenmiştir. Ancak denilebilir ki o, Bakü'nün en etkili rejim bekçilerinden biridir. Gerçekte Bakü'de olmayan bu kurgusal mezarlık, Bakü'nün nüfuzlu ve zengin insanların gömüldüğü bir yerdir. Dışarıdan bakıldığında önemsiz, sıradan bir yer gibi görünen Tilki Geldi Kabristanlığı, geceleyin birçok pis işin yürütüldüğü şerli bir mekâna dönüştürülmüştür. Burası ismi konulmamış bir fabrika, restoran, gece kulübü gibi çalışır. Mezarlıkta dönen gizli işler sayesinde Abdul Gafarzade servetine servet katar.

Romanda Tilki Geldi Kabristanlığına el koyan Abdul Gafarzade, âdeta toplumun hafızasına kilit vurmuştur. Oraya istenmeyen kişiler veya yeterince parası olmayanlar gömülemezler. Romanda Hatice kadın bütün girişimlere rağmen oraya gömülemez.

Sovyet İttifakı'nın getirdiği yeni sistemin halkından koparıp kendi bekçisi yaptığı Abdul Gafarzade, yeni yönetici tipidir. Bu tip, sadece kendisi köksüzleşmekle kalmaz, bütün bir halkın geçmişi kurduğu irtibatı keserek onları da aynı akıbete uğratmaya yemin etmiş gibidir.

Gün Olur Asra Bedel'de ise toplumsal belleği temsil eden unsur Ana Beyit mezarlığıdır. Romanın başkişisi olan Yedigey'e göre "Ana Beyit koca bir tarihtir." (Aytmato, 2005: 412) Zira Kırgız tarihinde önemli birçok kişi orada yatmaktadır. Ana Beyit'e "halk içinde en çok sayılan[lar] sevilen[ler] gömülürler". (Aytmato, 2005: 144) Bunların başında da Nayman Ana efsanesinin kahramanı Nayman Ana vardır. Yedigey ise ölen arkadaşı Kazangap'ı oraya gömmek ister. Ona göre Kazangap halk hikâyelerinin yaşayan son anlatıcısıdır. Bu yüzden, Kazangap saygıyı ve Ana Beyit'e gömülmeyi hak eder. Yedigey, bu isteğinin gerçekleşmesi için büyük bir uğraş vermesine rağmen başarısız olur. Çünkü Ana Beyit, Sovyet İttifakı'nın uzay çalışmalarını yaptığı alanın içinde kalmaktadır. Etrafı aşılmaz bir şekilde çevrilen bu alana giremeyen Yedigey, kendi soyundan

olduğu halde mezarlığa girişi engelleyen Teğmen Tansıkbayev'den buranın yıkılacağını öğrenir. Bunu kabullenemeyen Yedigey'in artık ömrünün yegâne gayesi Ana Beyit'i kurtarmaktır. Çünkü Ana Beyit'in yıkılması bütün Kırgız halkının belleğine telafisi olmayan zararlar verecektir.

Hem Ölüm Hükümü'nde hem de *Gün Olur Asra Bedel*'de mezarlığa girişi engelleyenlerin aynı soydan olması bilinçli bir kurgulamayı gösterir. Zira bireyin aidiyet hissettiği topluma karşı böyle büyük bir tezat içinde olması okuyucu üzerinde uyandıracadı tesir büyüktür. Sonuçta Elçin'in roman kişisi Abdul Gafarzade ile Aytmatov'un roman kişisi Tansıkbayev yeni sistemin toplumsal aidiyetten yoksun bıraktığı iki köksüz tiptir. İçinden çıktıkları topluma yabancılaşan bu iki insan üzerinden okuyucuya geçmişine sahip çıkması için örtük mesajlar iletilir.

2. Halk Hikâyeleri

Sovyet İttifakı'nın, uygulamalarıyla millet şuurunu ortadan kaldırmak üzere olduğunu fark eden Elçin ve Aytmatov, bu büyük yıkıma karşı bir çare olarak geçmişe ait halk hikâyeleri efsaneler, masallar gibi kültürün ana unsurlarına eserlerinde yer verirler. Bunun yanında kahramanlarına bu hikâyelerin önemi konusunda görüşler sarf ettirirler.

Ölüm Hükümü'nde Murat Yıldırımli ninesinin kendisine anlattığı efsaneler, masallar ve hikâyelerle büyümüştür. Murat Yıldırımli, her nereye gitse ninesinin sesini duyar. Bu ses, Murat Yıldırımli'yi Sovyet rejiminin yıkıcı etkisinden kurtarıp onda millî şuuru inşa eden sestir. Bu millî ses sayesinde Murat Yıldırımli, roman boyunca milletine zarar verecek bir davranışın içinde olmaz.

Ölüm Hükümü'yle kıyas edildiğinde *Gün Olur Asra Bedel* romanı, halk hikâyesi hususunda daha zengin bir içeriğe sahiptir. Aytmatov, bu eseri için "önceki yapıtlarımda olduğu gibi bu sefer de efsanelere, söylencelere, masallara dayanıyorum."(Aytmatov, 1985: 8) der. Romanda Nayman Ana, Raymanlı Ağa, Dönenbay gibi toplumsal belleği oluşturan temel taşlar olan efsaneler uzunca yer bulur. Hatta bu efsaneler ve hikâyeler romanda verilmek istenen mesajın ana taşıyıcılarıdır. Kazangap, Yedigey için iyi bir dost olsa da, o asıl değerini bir hazine gibi belleğinde taşıdığı sayısız halk hikâyelerinin, masallarının ve

söylencelerinin usta bir anlatıcısı olmasından alır. Yedigey, onu Ana Beyit'e gömemeyince oraya yakın bir yerde mezarını kazar. Bildiği ve yapabildiği kadarıyla dinî bir törenle gömmeye çalışır. Bunu yaptığı sırada da efsaneye ismini veren bir dönenbay kuşu her şeyin farkındaymışçasına üstlerinde geniş daireler çizer.

Aytmatov, hikâye anlatıcılarının son bulmasıyla bir geleneğin yok olduğu mesajını verir. Hikâye anlatıcılarının bildiği halk kültürü öğelerinin kendileriyle beraber mezara gitmemesi için çare olarak bu hikâye anlatıcıları son bulmadan bu hazinenin yazıya geçirilmesi gerekliliğine vurgu yapar. Bu amaçla roman kişilerinden Abutalip Kuttubayev ve Yalizarov'a halk hikâyelerini ve türkülerini yazdırarak onların kalıcı olmalarını sağlamaya çalışır. Aytamatov, bu tasarrufuyla insanlarda halk hikâyelerini yazma bilincini uyandırmayı gaye edinmiştir, denilebilir. Romanda bu hassasiyet adına kurguya dâhil edildiğini tahmin ettiğimiz bu iki kişi de bu amaca nail olmadan ölürler.

Romanda millî bir şura sahip olan en önemli şahıs olan Abutalip, rejim tarafından tutuklandığı sırada Yedigey'e çocuklarına Aral'ı anlatmasını söyler. Yedigey de bu hikâyelerin önemini bildiğinden çocuklara her fırsatta onları anlatır. Ancak bu hikâyelerin yaşandığı yer olan Sarı Özek ovası ve Ana Beyit şimdilerde Sovyet İttifakı'nın uzay çalışmaları için çevrelediği yerlerdir. Romanda bu hazin tablonun farkında olan tek kişi ise Yedigey'dir. O da ölümle burun buruna yaşayan yaşlı biridir.

3. Dinî Unsurlar

Her iki romanda halkın kendi benliğini muhafaza etmesinde dinin rolü, her ne kadar kültürel düzeyde de olsa, görmezden gelinmez. *Ölüm Hükümü*'nde Sovyet İttifakı'nın dinî unsurları ve izleri silmek için yaptığı uygulamalara yer verilir. Bu uygulamalara dair göze çarpan ilk husus dinî mekânların ya yıkıldığı ya da amacı dışında kullanıldığına işaret edilmesidir: "Garipti, kiliseler şimdi ork musikisi için uygun hale getirilmişti yahut misal olarak camiler ayakkabı fabrikasına çevrilmişti. Ork musikisi için uygun hale getirilen kilise veya ayakkabı fabrikasına çevrilen cami, cemaat için daha aziz oluyordu (millet sokaktan geçerken bakıyordu, başını sallıyordu, hiddetleniyordu,

atalarının, babalarının hatıralarını anlatıyordu, adaletsizlikten, hürmetsizlikten bahsediyordu)” (Elçin, 1996: 95)

Ölüm Hükümü’nde millî şura sahip Murat Yıldırımli Azerbaycan Devlet Üniversitesi’nin Dil ve Tarih Fakültesi’nin dördüncü sınıfında tahsil görür. Kuran-ı Kerim’i iyi anlamak için Rusçadan Azerbaycan Türkçesine tercüme eder. Zira, Sovyet İttifakı’na doğuran inkılâptan sonra Kuran tercüme edilmemiştir. Rusçasından da istifade etmek için özel izin lazımdır. Murat Yıldırımli buna rağmen bütün zorlukları göğüsleyerek izin alır. Romanda tarihî yazma eserlerden de bahsedilir. Ancak bu eserlere sadece tarihsel öneme sahip olmaları dolayısıyla kıymet verildiği söylenir. Abdul Gafarzade böyle bir el yazması nüshaya, muhtemel maddi değerinden dolayı, tarihî eser bahanesiyle el koyar.

İslam dinine ait bir uygulama olan ölünün ardından Kuran okuma, Sovyet İttifakı zamanında büyük oranda yerini müzikli anmalara bırakır. Dinî yükümlüklere göre ölülerini gömmek isteyenler bu isteklerini yeni sistemin baskısından dolayı gerçekleştiremezler. Fatma Kadın’ın ölümünden sonra dini vecibelerin önemli bir kısmı yerine getirilmez. Sadece göstermelik birkaç dua okunur. Yeni sistemin rağbet verdiği usul müzikli anmalardır. Abdul Gafarzade de oğlu Orduhan’ı ölüm yıldönümlerinde müzik ile anar. Yeni sistemle birlikte Bakü’de ölünün defin töreninde müzik çalmak hızla yaygınlaşır. Hatta maddi imkânları olanların defin törenine ünlü sanatçıları çağırıldığı bile olur.

Ancak bu uygulamalar halkın tamamında karşılık bulmaz. Halk aslında bundan rahatsızdır ancak korkudan dolayı ses çıkarmaz. Romanda, rejim tarafından yasaklanmasına rağmen sürgünde iken ölen Kırmızı Yakup, yine sürgünde olan Memmedağa Elekberov tarafından İslam dinine göre defnedilir. Farklı ırklardan da olsalar sürgünde bulunan bütün Müslümanlar, bu cesaretinden dolayı Memmedağa Elekberov’a saygı gösterir.

Gün Olur Asra Bedel’de Yedigey, Boranlı civarında dinî bilgilere sahip son kişidir. Kazangap’ın ölümünün ardından Yedigey bütün dinî görevleri tek başına yapar. O kendisinin sahip olduğu bu bilgileri öğrenmesi için Uzun Adilbay’a öğütler verir. Dinî görevler ve toplum gelenekleri ikili arasında uzunca bir konuşmanın konusu olur. Cenaze dolayısıyla dua, yıkama, kefenleme, cenaze

namazı romanda uzun uzun anlatılır. Yedigey, dinin esası olarak duaya büyük önem atfeder. Herkesin dua bilmesinin gerekliliğinden bahseder. Gençlerin dua bilmemesi onun canını sıkır. Yakında onların dua yerine ölünün ardından “Elveda yoldaş seni unutmayacağız” veya “başka bir zırva” söyleyebileceklerini düşündükçe sinirlenir.

İki yazara göre dine, toplumlarının ayrılmaz ve inkâr edilemez bir parçası olarak bakılmalıdır. Zira eğer ataları tarafından geçmişten günümüze taşınmışsa bu durum, dinin kıymetli oluşunun bir göstergesidir. Hatta kendi millî unsurlarını korumada dinin bir zırh görevini üstlendiği bile söylenebilir. Romanlarda bu son yargı, açıkça söylenmese de roman kurgusuna yedirilerek verilir.

4. Halk Kültürü Unsurları

Her iki romanda zaman olarak geçmişe gidilir ve rejimin topluma ait gelenek ve göreneklere yok eden katı anlayışından rahatsız olan roman kişilerinin hikâyelerine yer verilir. Elesger Muallim ile Abutalıp Kuttubayev bunların en önemlileridir. İkisi de halk düşmanı diye öldürülmüştür. *Ölüm Hükümü*'nde Elesger Muallim için “içinden Allaha inan adamdı ve tabii bunun hiç kimseye bildirmiyordu.”(Elçin, 1996: 199) denir. Aynı romanda toplumun içinde başta aydın kesimi olmak üzere hemen her sınıftan insan, eski kültüre ait en ufak bir emare ile ifşa edilir ve kurşuna dizilir. Bunlardan biri Sorbon Üniversitesini üstün başarıyla bitiren ve daha sonra “öz halkına hizmet etmek maksadıyla Baküye dönen” Azerbaycan Türkçesinin gramerini yazan ve Molyer'in, Hügo'nun, Stendal'ın eserlerini tercüme eden tarafsız Evez Muğalinski Bey ve bir diğeri Moskova'da Kızıl Profesör'ü bitiren Ferit Şirinli “terörcülükle” suçlanıp kurşuna dizilmişlerdir. Okullarda ifşa edilen bu gibi kişilerin sayıları, idarecilerin genel toplantılarında birer iftihar vesilesi olarak sunulur.

Aynı romanda, daha sonraları halk düşmanı olduğu gerekçesiyle Mir Cafer Bağirov'un emriyle öldürülen, Elesger'in evinde evin hanımı “pilavı babadan dededen kalma bakır kazanda” pişirir. Bu vurgu bile korkunun hâkim olduğu o dönemde geçmişle, kültürle bir irtibat noktası olması dolayısıyla kıymete haizdir.

Gün Olur Asra Bedel' de ise Abutalip, Yalizarov ve Yedigey halk kültürü konusunda hassasiyete sahiptirler. Romanda bu açıdan en dikkat çekici husus romanda Yedigey'in yanında bulunan ve asaletiyle bir sembol işlevi gören Karanar ismindeki devedir. Karanar'ın soyu, asaleti bahsi geçen efsaneler kadar eski ve kıymetlidir. Ancak şimdilerde Karanar, soyunun tek temsilcisidir. Sovyet İttifakı döneminde, eskiden o kadar önem verilen bu "soy" hassasiyeti de artık geçersiz bir akçedir.

İki romana bakıldığında bireyin hâkim kültürün ve anlayışın yıkıcı uygulamalarına karşı tavır gösteren en önemli örnekleri Yedigey ve Abutalip'tir. Abutalip asıl kişi olmadığından kısa bir süre sonra ölür. Geriye Yedigey kalır. O, kırsal bir yerde yaşamasına rağmen hâkim kültürün kendilerine kadar uzanıp şekillendirici vasfını dayatmasının farkındadır ve buna gücü nispetinde karşı çıkar.

5. Dil

Toplumsal bellek ile alakalı olan önemli bir alan da dildir. Dil ile ilgili hassasiyete daha çok *Ölüm Hükmü'*nde rastlarız. Azerbaycan'da ihtilâlden sonra alfabe değişikliği olur. Arap alfabesi yasaklanır onun yerine Kiril alfabesi kullanılmaya başlanır. Bu yasaktan sonra eski eserlerin okunması yasaklanır. Çok önemli bir gerekçe olması koşuluyla bu eserlerden yararlanılabilir. Büyük Sovyet inkılâbı sonrası Arap alfabesiyle yazılmış eser sahipleri onları gizlice yakmak zorunda kalır. Elinde bu eserlerden bulunanlar; dinî propaganda ve Musavat'ın ajanlığını yapmakla; katı burjuva milliyetçisi, panislamist ve pantürkist olmakla itham edilir. *Ölüm Hükmü'*nde dil ile ilgili hususa bu çerçevede değinildiği halde *Gün Olur Asra Bedel'* de bir vurgu yoktur.

6. Eğitim

Sovyet İttifakı, ideolojisine ve amaçlarına en uygun insan tipini yetiştirmek için eğitim kurumlarını araç olarak kullanır. Her iki romanda sözü edilen okullar, enstitüler ve üniversiteler insanların âdeta robotlaştırıldığı yerlerdir. İki romanda, belleğin silinmesinde en etkili araç Sovyet İttifak'ının kendi amaçları doğrultusunda şekillendirdiği eğitim sistemidir. Bu sistem vasıtasıyla yeni nesiller; değerlerinden, kültüründen, tarihinden vb. toplumsal bellek

unsurlarından habersiz bir şekilde yetiştirilir. Her iki romanda da eğitime ve onun yeni nesilleri kendi kökünden kopartıcı işlevine bilinçli bir şekilde yer verilir. İki yazar da bu yolla kendi “dili ve kültürüyle yetiştirilmeyen bir neslin sonu felakettir”. (Tan, 2010: 99) mesajını güçlü vurgularla işlerler.

Ölüm Hükümü'nde okullarda verilen eğitimin ve izci gruplarının düzenledikleri toplantıların ve oradaki telkinlerin öğrenciler üzerinde son derece etkili olduğuna değinilir. Elesger'in kızı Arzu ile Hatice kadının oğlu Balaniyaz bu tür yerlerde yetişmişlerdir. Elçin bu iki ismi, yeni eğitim sisteminden geçen ve kendi geçmişine ve kültürüne düşman olan yeni neslin temsilcileri olarak kurgular. İzci grubunda verilen bir anketteki sorulara Arzu'nun verdiği cevaplar belleğe çekilen süngerin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Ankete göre Arzu'nun en sevdiği insan Stalin, en yakın ve en sevimli bulunduğu adam Stalin, en çok sevdiği edebî kahraman Pavlik Morozov ve en sevdiği yazar Vitali Kubaroyov; nefret ettiği kişiler Hüseyin Cavid, Abbas Mirza Şerifzade, Mikayil Mişfik, Neriman Nerimanov vb. milliyetperver kişilerdir. Arzu'nun sevdikleri rejimin taraftarı nefret ettikleri rejime karşı muhalif kimliği olan kişilerdir. Ait olduğu topluma karşı sorumluluk duygusu aşılınmayan Balaniyaz ve Arzu artık kayıp nesildir. Onlar ailelerine ve toplumuna karşı duyarsızken şahsi menfaatlerine oldukça düşkünlüdürler.

Gün Olur Asra Bedel'de Kazangap'ın oğlu Sabitcan, yatılı okulda ve enstitüde okumuştur. Bu eğitimin sonunda kendi kültürüne düşman bir birey olmuştur. Yedigey, onu sevmez ve Nayman Ana efsanesinde başına deve derisi geçirilerek aklı elinden alınan mankurlara benzeyen çağdaş bir mankurt olarak görür. Yedigey, kendi çocuklarının böyle olmaması için Boranlı'da bulunan Abutalip'ten onlara ders vermesini ister.

Gün Olur Asra Bedel'de bunun yanında daha genel bir toplumsal bellek meselesi de vardır. Bu mesele, yazarın hatıralarında bahsettiği Sovyetlerin Kırgızistan'daki uzay çalışmalarıyla ilgilidir. Uzay çalışmaları, yazara insanlar ile başka gezegenlerde muhtemel akıllı varlıklar ile ilgili ilişkileri düşündürür. (Aytmatov, Şahahov, 1998: 149) Bu düşünceden hareketle yazılan *Gün Olur Asra Bedel*'de mankurtlaştırmanın ve belleğin silinmesinin küresel

çapta bir tezahürü işlenir. Sovyet İttifakı ile Amerika Birleşik Devletleri'nin birlikte yürüttüğü bir uzay çalışmasında başka bir gezegende akıllı varlıklarla karşılaşılır. Karşılaşılan bu bilinmeyen tür ile iletişimin engellenmesi adına iki müttefik, dünyanın etrafına bir manyetik zırh geçirmek için çalışmalar yürütür. Böylece dünyanın kafasına modern bir “deve derisi” geçirilerek bütün insanlar, modern mankurlara dönüştürüleceklerdir.

Sonuç

Toplumsal bellekle alakalı olarak Elçin, Azerbaycan'ın başkenti Bakü gibi bir merkezî bir yerdeki yansımaları odaklanırken Aytmatov, kırsalda, Sarı Özek ovasındaki yansımaları dikkat çeker. Böylece hâkim Rus kültürüne dayanan kolektifleştirme siyasetine karşı her iki yazar da ait oldukları milletlere borçlarını ellerindeki en etkili silah olan “kalem/yazı/edebiyat” ile ödemeye çalışır.

İki romanda da toplumsal belleğin silinmesinde ana unsur Sovyet rejimi ve onunla özdeşleşen Stalin'dir. Bolşevik İhtilâli'nden sonra şekillenen yeni rejimin dayandığı kolektif hayat anlayışı, toplumun yüzyıllardır şekillendirdiği bütün aidiyetleri yerinden eder. Sovyet İttifakı bunun için korkuya dayanan çok sıkı tedbirler alır. Karşı çıkanlar ise bedelini canıyla öder. Öldürülenlerin sayısı arttıkça teorisi kulağa hoş gelen siyaset anlayışının uygulamaları Azerbaycan ve Kırgızistan'da büyük bir toplumsal trajediye sebep olur.

Kaynaklar

Adıgüzel, S. (2001). Elçin Efendiyev'in Romanları Üzerine Bir Çalışma -Oluşumsal Yapısalcı İnceleme-. Atatürk Üniversitesi. Doktora Tezi. Erzurum.

Aytmatov, C. (1985). Gün Uzar Yüzyıl Olur. İstanbul: Cem Yayınevi.

Aytmatov, C. (2005). Gün Olur Asra Bedel. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Aytmatov, C. Şahanov, M. (1998). Kuz Başındaki Avcının Çığılığı. Ankara: Tolkun Yayınları.

Elçin. (1996). Ölüm Hükümü, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Işıl, E. Ç. (2012). Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Me-kanlar: ULAP Platz Örneği, Almanya, Tarsım+Kuram, Sayı 13.

Söylemez, O. (2005). Türk Dünyası Edebiyatları (Roman I). Ankara: Akçağ Yayınları.

Tan. M. (2010). Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler. Ed. Orhan Söylemez. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özbek Edebiyatında Onomastik Birimlerin Poetik Özellikleri

Andaniyazova Dilrabo Rozikulovna*

Özet

Bu makalede onomastik birimlerin sözlü halk edebiyatı ve yazılı metinlerindeki poetik işlevi, kullanım özellikleri ile ilgili görüşler kaleme alınmıştır. Onomastik birimlerin metinde kullanımıyla ilgili bilimsel görüşlerin analizi yapılmıştır. Sözlü halk edebiyatındaki materyalinden derlenmiş antroponim, zoonim ve toponim gibi onomastik birimler poetik dil yaklaşım yöntemleri ışığında tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: onomastik birim, dilbilimsel, antroponim, zoonim, toponim, Özbek Edebiyatı.

---

* Arş.Gör., Özbekistan Dil ve Edebiyat Enstitüsü, ÖZBEKİSTAN-TAŞKENT

Poetic Characteristics Of Onomastic Units

Abstract

This article examines views regarding oral folk literature of onomastic units and their poetic functions in written texts as well as the characteristics of their usage. Thus the analysis of the views regarding the usage of onomastic units in the texts was carried out. Such onomastic units as anthroponyms, zoonyms and toponyms compiled from the oral folk literature were analyzed in the light of lingua poetic approach methods.

Keywords: onomastic unit, linguistic, anthroponym, zoonym, toponym, Uzbek literature.

Giriş

Günümüz Özbek dilbiliminde yapılan incelemelerde kullanılan önemli yaklaşımlardan biri poetik dil yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda edebî eseri oluşturan tüm birimler dilin poetik işlevi çerçevesinde ele alınır. Eserde kullanılan birimlerin ne tür estetik amaca hizmet ettiği belirlenir. Dil ve edebiyatın genel araştırma yöntemlerinden beslenen bu yaklaşımda belli bir eser hem dilbilimsel açıdan hem edebî-estetik açıdan incelenmiş olur. Edebî eserlerin incelenmesi ve değerlendirilmesinde poetik dil yaklaşımının çeşitli dallarından istifade edilmektedir.

Özbek dilciliğinde “Onomastik Lengüapoetika” olarak adlandırılan araştırma alanında da edebî eserde kullanılan özel adların poetik görevi incelenmektedir. Edebî eser dilinde çeşitli semantik seçeneklerin ortaya çıkmasına yardım eden poetik dil vasıtalarından biri onomastik birimlerdir. Onlar belli bir özel adı göstermekle birlikte yazarın çeşitli edebî amaçlarını vurgulamaya da hizmet eder. Belirtmek gerekir ki karşımıza çıkan herhangi bir onomastik birim değil, belki de onların muayyen bir kısmı edebî-estetik fonksiyon taşır. Çünkü yazardan her bir onomastik birim için özel amaç belirlemesini bekleyemeyiz.

Edebî metinlerdeki poetik dil açısından önemli onomastik birimleri aşağıdaki tarzda sınıflandırmak mümkün:

Poetik antroponimler: Edebî metindeki isim, soyadı, baba adı, mahlas, lakap gibi kişi özel adlarının poetik amaçla kullanılmasını inceler.

Poetik toponimler: Oyonim, urbanonim, agoronim ve bazı toponimlerin estetik fonksiyonlarını, adlandırılma motiflerini inceler.

Poetik zoonimler: Edebî metinde kuş, hayvanlara verilen lakapların poetik amaçla kullanılmasını inceler.

Poetik teonimi: Mitolojik tipler, ilahların adı, Allah'ın isimlerinin eserdeki işlevlerini inceler.

Poetik takma adlar: Takma adların, mahlasların edebî eserdeki estetik fonksiyonlarını inceler.

Poetik antroponimler, edebî metinde en çok kullanılan onomastik birimlerdir. Edebî metinlerde yazar tarafından bazı antroponimlerin özel olarak kullanıldığını görüyoruz. Bunun gibi adlar çoğunlukla isimler fonunda bulunmaz, yazarın kendi yaratıcılığında kaynaklanır. Özbek edebî metinlerinde takma adlar çoktur. Mesela Sonavoy, Magzava qori (Abdullah Kadiri'nin eserlerinde) *Semiz Nazarov*, *Oriq Nazarov*, *Yovqoch Ollaberganov* (Abdullah Kahhar'ın eserlerinde), *Oldi Sottiyev*, *Yozuvchi Madoriy*, *Tijoratxon* (Seyid Ahmed'in eserlerinde) *Yebtoymasov*, *Jazqul*, *Silliqboy* ("Muştum" Dergisi'nde) gibi kahramanların genelde insanlara ait olmayan isim ve soyadlar ile adlandırılması çok önemli bir poetik dil özelliğini yansıtır. Getirdiğimiz örnekler mizah kahramanlarının adıdır. Bu tür isimler kinaye vasıtasıyla komik durumları göstermek için kullanılır.

İsimler fonundaki *Sotiboldi*, *Kabil bobo* (Abdullah Kadiri eserlerinde), *Momintoy*, *Toychiboy* (Ötkir Hoshimov eserlerinde) gibi adlar sözcük etimolojisindeki anlama bağlı olarak eserin genel gayesinin açılmasında önemli bir estetik fonksiyon taşımaktadır.

Yazarlar kahramanların ruh dünyası ve psikolojisini açmak, karakter nitelikleri ve olay yerlerini açıklamak, millî özellikleri gösterebilmek için özel adlara ayrıca dikkat eder. Onomastik birimler, yalın fonksiyonuyla birlikte yazarın edebî estetik gayelerini ifade etmektedir ve bundan dolayı dilbilimsel açıdan araştırılması neredeyse mecburidir.

Halk edebiyatının sözlü örneklerinde özellikle, masal ve destanlarda kullanılan onomastik birimler de kendine özgü yönüyle dikkate değerdir. Çünkü sözlü halk edebiyatı kendi bünyesinde dilin söz varlığının önemli kısmını oluşturan onomastik belgelerin gayet değerli, eşsiz ve asıl numunelerini barındırmaktadır.

Nizameddin Mahmudov, günümüz Özbek edebî dilinin zenginliği ve ifade imkânlarının genişliğini “Alpamiş” Destanı örneğinde şu şekilde açıklamaktadır: “*Halk dili gayet doğal ve tarihî gelişim süreci içerisindeki ‘malalanmamış’, ‘rendelenmemiş’ bir dildir. Halk dili kendi güzelliğini mutlak ve muntazam bir şekilde, nasıl olsa o şekliyle koruyan, bilerek süslemeyen, ‘sürmelemeyen’ bir dildir. Bazen fevkalade ince, bazen biraz kaba, yani dilin tüm özelliklerini kendinde bulunduran bir dildir*” (Mahmudov: 2012, 88.)

Özbek dilbiliminde halk destanlarındaki onomastik birimlerin kullanımıyla ilgili çalışmalar olmasına rağmen bu çalışmalar poetik dil yöntemlerini kullanmamıştır (Abdurahmonov, Bektemirov: 1967, 177- 197). Bu tür çalışmalarda onomastik birimlerin semantik ve biçimsel özelliklerine ilişkin ortaya konulan bazı fikirleri görmemiz mümkün. Buna rağmen poetik dil yöntemi açısından değerlendirilmeyi bekleyen destan ve masallardaki antroponimler, poetik zoonimler ve poetik toponimler çoktur. Bunları göz önünde bulundurursak onomastik birimlerin edebî metinde özellikle, sözlü halk edebiyatı poetik dil yönlerini araştırmak güncel problemler içerisinde değerlendirilebilir.

Dil birimlerinin çeşitli söylevlerdeki görünüşlerini işlevsel, biçimsel ve poetik dil özellikleri üzerinden araştırmak dilbilimsel açıdan önemlidir. Bu tür araştırmalarda onomastik birimlerin edebî metindeki önemi ve poetik işlevi belirlenir.

Rus dilbiliminde Y. A. Karpenko, V. N. Mihaylov, O. İ. Fonyakova, V. İ. Suprun, L. N. Andreyeva gibi bilim adamlarının onomastik birimlerin poetik işleviyle ilgili dikkate değer çalışmalar yürütmüştür. Rus dilbilimcisi V. M. Kalinkin’e göre edebî metindeki bazı onomastik birimlere kendi anlam bünyesinde var olan nominatif işlev üzerine başka özel bir anlam da yüklenir. Böylece onomastik birimler metindeki tarihî, etnografik, konotatif ve diğer bilgilerden oluşan yapıyı daha etkili bir tarzda okuyucuya iletmeye yardımcı olur (Kalinkin: 1999).

Dilbilimci V. V. Bardakova, çocuk edebiyatındaki kendi bünyesinde poetik dil özellikleri bulunduran onomastik birimlerle ilgili araştırmasında Y.

A. Karpenko'nun bu konuya ilişkin çalışmalarından övgüyle söz eder. Onun çocuk edebiyatındaki “konuşan isimler”le ilgili çalışmaları başlattığını ve alanın ilk teorisyeni olduğunu vurgular. Sonradan bu tür çalışmaların kapsam olarak genişlediği görülmektedir. Örneğin, dilbilimci E. B. Magazanik da Rus edebiyatındaki tanınmış eserlerde kullanılan bazı kahraman isimleri ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. O kendi çalışmasında eserdeki kahraman isimlerinin eser bütünlüğüyle (eser konusu, kurgusu, olay örgüsü, içeriği, mekân, zaman vd.) ilişkisi üzerinde durarak onomastik birimlerin poetik işlevini ortaya koymuştur. (Magazanik: 1967; 1978)

Özbek edebî metinlerinde de yazarın estetik ilkesine uygun ve edebî açıdan dikkate değer onomastik birimler vardır ki onlar yazarlar tarafından özel amaçları gözeterek kullanılır. Bu konuda Özbek halk destanları ve masallarındaki bazı onomastik birimleri örnek vermemiz mümkündür. Onları poetik dil yöntemler ışığı altında incelemekle halk dilinin onomastik alandaki yeni yönlerini ortaya çıkarmamız kolaylaşacaktır.

“Alpamış” Destanı Özbek destancılık geleneğindeki Koroğlu koluna mensup en kapsamlı ve edebî yönden fevkalade zengin bir destandır. Bu destan dil vasıtalarının kullanımı açısından da adeta bir “şaheser” niteliğindedir. Özellikle, destanda kullanılan onomastik birimlerin poetik dil açısından dikkate değer olduğunu vurgulamak gerekir. Konumuzla ilgili olarak bu destanda kullanılan bazı onomastik birimlerin tahliliyle yetineceğiz. Destanda *Murattepe* diye adlandırılan bir toponim kullanılır. Kahramanın “muradına ermesine” işaret edici bu yer adı eserde aşağıdaki gibi kullanılmıştır:

Alpamış çobanların ahırından atlanarak geliyordu. Tayçı bölgesinde, Kalmak ilçesinde, Çilbir çölünde Murattepe adlı bir tepe vardı. Yüksek mi yüksek tepeydi. Tepesinden kuş bile uçup geçemezdi. Her insanın da harcı değildir o tepeye çıkmak. O tepeyi görünce Alpamış kendi kendine: “Bu tepeye at salayım, eğer atım irkilmeden tepeye kadar çıkarsa, gidince yarimi alırım, çıkamazsam, gitmemin bir anlamı kalmaz, rezil rüsva olurum. Önce kendimi bu tepede sınavayım” demiş. Atını tepeye doğru dehlemiş. Alpamış'ın atı - bilmem çilten (evliyalar) mi yardıma geldi - kırk bin atın çıkardığı sesi oluşturup koşmaya başladı. Alpamış daha yarine varmadan onu almış gibi oldu. (Alpamış: 1998, 101)

Halk bilimcilerin vurguladıklarına göre, destandaki *Murattepe* toponimi gerçek yer adı olup şairin estetik amacına uygun olduğundan destanda özellikle kullanılmıştır. Çünkü kahramanın amacına ulaşması aynı yer adıyla özdeşleştirilir. Eğer kahraman bu tepeye çıkmayı başarabilirse, amacına da ulaşmış olacaktır.

Biliyoruz ki geniş kapsamlı edebî simgelerin ortaya çıkmasında kahramanın dış görünüşü, konuşması, monoloğu ve diyalogu ile birlikte onun ismi de önemli bir vasıta sayılır. Bu konuda halk sözlü edebiyatında kendine özgü bir gelenek vardır. Halk edebiyatındaki masal ve destanlarda toplumun çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket eden kahramanların ismi de her zaman buna uygun tarzda olumlu anlam içerir. Örneğin, Özbek halk masallarındaki *Kılıç Batır*, *Adilhan*, *Mukbil Sapancı*, *Alpamış*, *Kıran Batır*, *Er Kence*, *Kence Batır*, *Ziyad Batır*, *Baltakey Batır*, *Bekmen Batır* vd. Bu isimlerden anlaşılıyor ki cesurluk, doğruluk, dürüstük, dostluk, sadakat, adalet gibi vasıfları taşıyan kahramanların ismi de bu vasıflara yakışır anlamla özdeşleşen isimlerden oluşmuştur.

Bununla birlikte halk sözlü edebiyatında *Kulakbay*, *Nohutbay*, *Başparmak* (Başmaldak), *Hendelek* (Kelek) *Pehlivan*, *Hurmaca* (Küp) *Pehlivan* gibi sembolik isimler de kullanılır. Bu isimler genelde, küçük olmasına rağmen büyük işleri başaran kahramanlara verilir. Kulak, nohut, parmak, kelek ve küp kadar küçük, bodur görümlü kahramanlar fevkalade büyük işleri başarmasıyla okuyucunun sevgisini kazanır.

Doğadaki veya yaşamdaki gösterişli, güzel ve değerli olan nesnelerin isimleri ile de kahramanların özdeşleştirildiğini görmemiz mümkündür. Örneğin, *Aftabay* (Rüstemhan Destanı), *Yulduz*, *Zümrat*, *Zöhre* vd.

Halk edebiyatında kullanılan onomastik birimler, esas olarak, günlük konuşma dili temelinde oluşturulur. Bu yüzden genelde somut anlamlı isimlerdir. Halk edebiyatındaki antroponimlerin günümüzde yaygın kullanılan isimlerden farklı olduğu gözlemlenir. Bu tür isimlere geçmişte yaşamış halkın maddi ve manevi yaşam tarzı, iktisadi, siyasi görüşleri, arzu ve isteklerinin yansımaları görürüz. Örneğin, cömert ve hayırseverliğiyle bilinen *Hatam Tayi* masallarda

muhtaçlara yardım eden eli açık, sahici bir karakterdir. Özbek isimleri fonundan yer alan bu antroponim yüzyıllar geçse bile cömertlikle ilgili çağrışımını kaybetmemiştir. Rus dilbilimde buna benzer isimler, “tanınmış isimler” (Rus. Имена прецедентов) terimi altında incelenmektedir (Bardakova: 2005, 146-148). Bu tür adlar, genelde, edebî metine metin dışı ve metin içi çağrışımlarıyla katılmış olur.

Destanlarda, isim bildirici unsurlar da belli bir olaya ilişkin önemli bir estetik işlev üstlenirler. “*Şahmerdan piri Baybörü'nün oğluna Hakimbey ismini verdi. Sağ avucuna beş parmağını vurdu. Beş parmağının izi leke olarak kaldı. Beş parmağının izi çıkmaz oldu. Kızına Kaldırğaçayım ismini verdi. Baysarı'nın kızına Ay-Berçin ismini verdi.*” Kaldırğaçayım ve Ay-Berçin antroponimlerindeki -ay/ay- antropoindikatörü bir yönden kızlara özgü nezaketi ifade etse de diğer taraftan Berçin'in isminin önünde gelmesi, Ay sözcüğünün sözlük anlamıyla eşdeğerdir. Böylece “ay” hem bir sözcük hem de bir ek fonksiyonunda kullanılmıştır. Destanda, olayların gelişmesiyle birlikte Berçinay şeklinin daha çok kullanıldığı görülür. Çağdaş Özbek edebî dilindeki -bay isim bildirici eki destanda kendine özgü anlamlarla karşımıza çıkar. Alpamiş destanında mezkûr ek “yüksek mevkili kişi” anlamında kullanılmaktadır. Baybörü, Bayseri isimlerinde onların biyeler (beyler) soyundan geldiğine atıf yapılmaktadır. Bay sözcüğü “zengin kişi” anlamıyla birlikte boy, kabile, uruk öncüsü, beyi anlamında da kullanılır. Alpamiş destanında bay sözcüğü aynı anlamıyla kullanılmıştır. “*Baybörü bay idi. Bayseri şah idi*” betimlemesinde bunu açıkça görmemiz mümkündür.

Bayçıbar zooniminde de buna benzer durumu görebiliriz. Özbek dilinde *Çibar* ya da *Çöbir* (çibar ve çöbir sözcükleri çipar renk adıyla ilişkilendirilir) biçiminde atları isimlendirme geleneği vardır. Görülüyor ki *Bayçıbar* sözcüğündeki *bay-* öneki atların en iyisi, değerlisi olduğuna işaret eder.

Destanlarda takma adlar, sembolik karakterdeki isimler, mitolojik adlar da fazlasıyla mevcuttur. Bu isimlerin hemen hemen hepsi “konuşan isim” grubuna dâhil olup belli bir estetik görevi üstlenmiştir. “Revşan” destanındaki kahramanlara ad seçme töreninde onların dış görünüşü, karakteristik özelliklerini

ismiyle özdeşleştirmeye çalışan Ergeş Cümanbülbüloğlu destan kahramanı Akkız isminin onun beyaz ve gayet güzel cismine uygun olduğunu belirtir:

Akkız şöyle bir kızdı: Adı Akkız idi. Zülhumar'a tek kız idi. Kendisi ak pak bir kız idi, alımlı çalımlı bir kız, orta boylu hoş bir kız, oynadığı bahçe kız hayal değil; gerçek bir kız, tembel değil; mahir kız, evlenmemiş bekar kız, ninesine yoldaş kız, kendini beğenmiş kız, iyi, saf, böz çocuğu görünce şımaran kız, kara gözlü, badem gözlü, akıllı kız, şişman sanki yağ küpü kız, oyunu çok seven kız, doğru işi yapan kız...

Aynı destandaki Caynak isimli kahraman şu şekilde betimlenir: “*Caynak gayet şaklaban, kılıktan kılığa giren birisidir. Eğer birisini dolandırmak, kandırmak isterse kılıktan kılığa girdiğinde onu en yakın arkadaşi bile tanıyamaz hale gelirdi.*” Profesör Ernest Begmatov'un “Özbek İsimleri” adlı kitabında bu isim aşağıdaki gibi açıklanmıştır: “*Caynak (Özb.) - eğlenceli, hoş, mutlu ömür geçirsin*” (Begmatov: 2007, 131).

Bunun dışında bilmecelerde de farklı nedenlerle sembolik isimler kullanılır. Bilmecelerdeki poetik dil yükü masal ve destanlardaki kadar olmasa da dil kullanım kuralları dışında ya da ona aykırı bir biçimde kullanıldığını görmemiz mümkündür. Bununla ilgili olarak *Halk Sözlü Poetik İcadı* adlı kitapta şöyle açıklama bulunmaktadır: “*Sarıbay ekem içkeri, sakalları taşkarı. Bilmecedeki “Sarıbay ekem” fonetik olarak sarı rengi çağrıştırır ve böylece bilmecenin cevabı olan havuca ya da mısıra işaret eder. “Bilmecelerin kayda geçirildiği bölgelerde bunun gibi isimlerin bilmece söyleyicileri arasında meşhur olduğunu söylemek mümkündür.*” (Madayev, Sabitova: 2011, 56).

Sonuç

Sözlü halk edebiyatındaki bazı onomastik birimlerin poetik dil özelliklerini araştırıp ortaya koymak hem dilbilim hem de halkbilimi açasından önem arz etmektedir. Bu tür birimler halkın dili, tarihi, gelenek ve göreneklerini kendi bünyesinde bulundurur. Masallardaki gibi destanlarda da uydurma isimler çok kullanır ve o isimler halkın kahramanlık, cesaret, dürüstlük gibi güzel haslet ve isteklerini simgeler. Bu yüzden de böyle onomastik birimler metinde her

zaman başka bir olayla bağlantılı olarak karşımıza çıkar. Böylece isim ve metin arasında kendine özgü metinlerarasılık ortaya çıkmış olur. Sözlü ya da yazılı edebiyat olsun, kullanılan onomastik birimlerin poetik dil özelliklerini ortaya çıkarmakla metnin mahiyetini ve yazarın estetik amacını daha iyi anlamamıza imkan sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Abdurahmonov D., Bektemirov H. (1967), *Özbek Halk Destanlari Onomastikasi*. Özbek Halk İjadi, Taşkent.
- Alpamiş* Özbek Halk Kahramanlık Destanı (1998), Söyleyen: Fazıl Yoldaşoğlu, kayda geçiren: M.Zarifov. Taşkent.
- Andreeva L.N. (1915), *Lingvistieskaya Priroda İ Stilstieskie Funktsii “Znaaşix İmen”* (Antonomasiya): Avtoref. Moskova.
- Bardakova V.V. (2009), “*Govoryauie” İmena V Detskoy Literature*. Voprosy onomastiki. Ekaterinburg.
- Bardakova, V.V. (2005), *Pretsedentniye İmena Sobstvenniye V Proizvedeniya Detskoy Literaturi*. Onomastika V Krugu Gumanitarnıh Nauk. Materialı Mejd. Nau. Konf. Yeketerinburg.
- Begmatov E. (2007), *Özbek İsimleri*. Taşkent.
- Fonyakova O.İ. (1990), *İmya Sobstvennoye V Hudojestvennom Tekste*.
- Kalinkin. V.M. (1999), *Poetika Onima*. Donetsk.
- Karpenko M.V. (1970), *Russkaya Antroponimika*. Odessa.
- Madaev O., Sobitova T.(2011), *Halk Ağzaki Poetik İjadi*. Taşkent: “ Sharq”,
- Magazanik E.B. (1978), *Onomastika İli Govaryaşiye İmena V Russkoy Literature*. Taşkent.
- Magazanik E.B. (1967), *Poetika İmen Sobstvennih V Russkoy Klassiesкой Literature*. Avtoref. Samarkand.
- Mahmudov N. (2012), *Tilimizning Tilla Sandig‘i*. Taşkent.
- Mihaylova V.N. (1966) *Ekspressivnoye Svoystva İ Funktsii Sobstvennih İmen V Russkoy Literature*. Filologieskiye Nauki, No:162.
- Suprun V.I. (2000) *Onomastieskoe Pole Russkogo Yazıka İ Yego Hudojestvenno-Estetieskiy Potentsial*. Volgograd.
- Zari, Mahfuz. (2007), *Kirdeci Ali Kesikbaş Destanı ‘nın Metin Merkezli Temel Halkbilimi Kuramları Açısından İncelenmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 22, Yıl:1, ss. 199-216.

Halide Edip'in Öncü Kadınlarının İlk Örnekleri: Seviyye Talip

Tuba BENLİ*

Özet

Tanzimat'la başlayan Meşrutiyet'ten günümüze uzanan eski-yeni çatışmasının doğurduğu sorunlar, yenilikler ve değişimler kadının dönüşümünü de kapsamaktadır. Sevgili, eş, anne olan kadının aydın, arkadaş kadına dönüşmesi ve kadının eğitilmesi gereği Halide Edip Adıvar'ın ilk romanlarından itibaren eserlerinde geniş yer tutar. Batılılaşmayla birlikte yaşanan toplumsal sorunlarda "Kadının rolü ve sosyal hayattaki yeri" meselesi *Seviyye Talip*'te kadın yazarın kaleminden erkek anlatıcının gözüyle roman kahramanları aracılığıyla anlatılmıştır.

Bu yazımızda amacımız yazarın "toplumun eğiticisi kadın" düşüncesini romandaki ferdi aşk hikâyesini aralayarak bu meseleyi keşfetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seviyye Talip, Macide, Eski-Yeni, Meşrutiyet, Kadın, Aşk.

---

* Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi, Tömer-Ankara

First Examples Of Protagonist Women Of Halide Edip: Seviyye Talip

Abstract

The problems emerged from the contradiction between old and new, innovations and changes started with Reformism and extended through Constitutionalism up until today, have been covered a woman's transformation as well. Including first novels of Halide Edip Adivar, her other works gave a vast room to the necessity of a woman's education, her transformation into an educated friend rather than a lover, a wife and a mother who she used to be. The issue of "a woman's role and her place in the social life" which has emerged as a social problem along with westernization, was raised by Seviyye Talip, by a female author and narrated by the novel character through the eyes of a male narrator.

The purpose of this article is to discover the idea that "the educator of the community is a woman" through investigation of an individual's love story narrated in the novel

Keywords: Seviyye Talip, Macide, Old-New, Constitutionalism, Woman, Love

Giriş

Halide Edip Adıvar Amerikan Kız Kolejinde okumuş, İngilizce ve Matematik alanlarında özel ders almıştır. Edebiyat ve Felsefe dersleri ise yazara mistik bir bakış açısı kazandırmıştır. Halide Edip'in aldığı çok yönlü eğitim hem Batı kültürünü hem de Doğu kültürünü içselleştirmesine yardımcı olmuştur. Eserlerinde de birbirine zıt görülen bu iki kültürü birleştirerek Türk toplumunun ilerlemesini sağlayacak sağlam bir zihniyet yapısı kurmaya çalışmıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve içtimai şartların yanı sıra çocukluğundan itibaren hem ailede hem de okulda aldığı eğitim, onun kadın hakları, eğitim, batılılaşma, devlet yönetimi gibi toplumsal konulara ilgi duymasını sağlamış ve yazar bu bakış açısını romanlarına yansıtmıştır.

Özellikle Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan süreçte Halide Edip'in romanlarında özellikle ana nokta kadın olmuştur. 1909-1912 yılları arasında yazdığı romanlarda Meşrutiyet'in kadın algısını yansıtarak aynı zamanda bu algıyı eleştirmiştir. (Özkök, 2012:373) Yazarın İlk romanlarından olan *Seviyye Talip*'te Meşrutiyet ortamıyla kadın sorunları birlikte ele alınmıştır.

***Seviyye Talip* Romanında Öncü Kadınlar**

Yazarın romanlarını “ruh çözümlemeleri”, “Kurtuluş Savaşı'nı anlatan romanlar” ve “töre romanları” olmak üzere sınıflandırırsak *Seviyye Talip*, ferdi aşk temasının ve kadın psikolojisinin ön plana çıkması sebebiyle birinci gruba dâhil edilmesi gereken bir romandır. (Kudret, 1987:73)

Romanın ilk kısımları bir düşünce yazısı özelliği taşımaktadır. Meşrutiyet'in ilanıyla ülkesine dönen Fahir'in siyasi ve içtimai hayatla ilgili düşünceleri bu bölümde anlatılmaktadır. Ne var ki Batı ile Türk toplumunu

kıyaslayan Fahir'in bu düşünceleri romanın ilk sayfalarında kalmış, eser daha sonra ferdi aşkın ön plana çıktığı bir romana dönüşmüştür. Romanın son kısmında ise yazar aceleci bir tavırla yeniden siyasi gelişmelere dönmüş, ancak bu bölüm romanın ilk bölümlerine göre çok daha cılız kalmıştır.

Yazara göre bir toplumun ilerlemesi, kadına verdiği değerle paraleldir. Kadın sadece bir eş değildir; o, anne sıfatıyla eğitici kimliğe sahiptir. Dolayısıyla kadının eğitilmesi demek toplumun eğitilmesi demektir. Bu yüzden Halide Edip, romanlarında kadının kendini geliştirmesine ve kadın psikolojisine yer verir. Onun romanlarındaki Aliye, Ayşe, Zeyno, Rabia gibi kadınlar yazardan izler taşımaktadır. *Seviyye Talip* ise tüm bu kadın karakterlerin ipuçlarını taşıyan ve onların temelini oluşturan bir kahramandır.

Yazarın romanlarında kadın kahramanlar ön planda olmakla birlikte, bu kadınlar bir erkeğin gözüyle değerlendirilmek istenmiş, romanların anlatıcısı olarak da erkek kahramanlar seçilmiştir. Halide Edip *Seviyye Talip*'te "Fahir"i, *Raik'in Annesi*'nde "Siret"i, *Son Eseri*'nde "Feridun"u, *Yeni Turan*'da "Asım"ı, *Ateşten Gömlek*'te ise "Peyami"yi anlatıcı olarak seçerek erkeğin kadın kahramana olan aşkını, ondan etkilenişini ve içine düştüğü buhranı; anı defterlerinden ya da mektuplardan okuyucuya dolaysız ve adım adım anlatmıştır. (Moran, 200, 9: 153-154)

Seviyye Talip romanında, II. Meşrutiyet'in ilanı ile özgürlük düşüncesinin hâkim olduğu İstanbul'a dönen Fahir'in, "toplumda kadının yeri ne olmalıdır?" sorusuna cevap araması, eskiyi temsil eden halasına Meşrutiyet'in yeniliklerini anlatmaya çalışması, yeniliğe direnen ve Meşrutiyet'in getirdiği hak ve özgürlüklerden korkan karısı Macide'nin geçirdiği değişim sürecinde yaşadığı çelişkiler, çatışmalar ve karısı değişmeyi başarmasına rağmen engel olamadığı bir aşkla *Seviyye*'ye tutularak bu karşılıksız aşk buhranına sürüklenmesi anlatılmaktadır.

Fahir, üç yıl İngiltere'de kaldıktan sonra Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İstanbul'a döner. Sirkeci İstasyonu'nda Fahir'in karısı Macide ile ilgili düşüncelerinden bu evliliği kendi rızasıyla yapmadığı ve Macide'ye aşkla bağlı olmadığını anlaşılır. Fahir, annesinin vasiyeti üzerine halasının kızı Macide ile evlenmiştir. Ancak Fahir'in ağzından dökülen şu cümleler Macide'nin onun kafasındaki ve yüreğindeki kadın tipinden ne denli uzak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

“Çok zaman Macide'nin bu sessizlik seven, uysal, biraz da dümdüz görünüşünden başka bir kişiliği var mı diye düşünmüştüm. Fakat hayır! Onlar öyle genç kızlardır ki gazete okuyabilecek, mektup okuyabilecek kadar okur, yazarlar; sonra bütün zamanlarını ev hayatlarına ayırırlar. Onlar için en tabii şey dikiş dikmek, ortalık süpürmek; yaygıları temiz, düzgün bulundurmak, ortalıkta döküntü bırakmamaktır... Siz ona fikirlerinizden söz ederken onun kuruntulu gözleri konsolun üzerinde toz arar.” (s.12)

Yazar, romanın ilk sayfalarında erkek kahramanın gözüyle kendini eve kapamış, basit ve cahil kadın tipini eleştirerek okuru eğitimsiz, eşinin arkadaşı olamamış, toplumsal konulara uzak kadın tipi üzerinde düşündürmeyi amaçlar.

Yazar Raik'in Annesi romanında ise erkek anlatıcı Siret'le de Batı'dan gelen düşünceleri anlamamış, özentî, sığ, züppe kadın tipini eleştirir.

“Bakınız ben nasıl kadın isterim. Dil isterse bilsin, hatta iki üç; fakat hiçbir zaman Beyoğlu'nda Fransızca pazarlık etmesin. Fransız kadınlarını taklit edeceğim diye sahte gülüşler, garip el oğuşturmalar, baş sallamalar, sıçrayarak hoplayarak yürümeler yapmasın. Her lüzumsuz şeye Fransızca hayret etmesin. Babasını görünce “oh! mon per” bir şeyden korkunca “oh! mondiyö” demesin, tanrıya inansın ara sıra camiye gitsin. Bizim yüksek, külrenkli, loş kubbelerde inleyerek sesi yansıtan yakarışların, göz kamaştırıcı bir düzenle, o kubbe altında yere sürünen alınların çıkardığı sesin şiir ve ululuğunu ruhça duyabilecek, bu ulu ibadetin iç korkusu ile ruhu titreyen bir kadın, sonra bütün bu duygularını çocuklarına aşılacak bir kadın olsun. Musiki bilirse, ağır klasik, ciddi şeyler bilsin! Biraz da çocuğunu uyutacak ninniler çalsın. Saçları, mutlak gözü dinlendirecek biçimde koyuca bir küme teşkil etsin, bütün davranışı duruşu sade olsun, gözleri güleç, ağzı şefkatli, elleri yumuşak olsun” (Adivar, 1967:21).

Kadın hakları savunucusu Halide Edip, *Seviyye Talip* romanında Meşrutiyet'in ilanından sonra gelişmesi beklenen kadınlarla ilgili etkinlikler konusunda duyulan şüpheyi belirterek değişik çevrelerin kadınları kendilerine göre biçimlendirecekleri kaygısını dile getirir. (Önertoy, 2011:42) “Bir kısım, mutaassıp bir kesim olarak bu şeyleri kökünden ezip mahvetmek isteyecek eskiler...”, “Öbür kısım, kadınlar daha hürriyeti iyi kullanabilecek bir eğitim gör-

meden bir ahlâk olgunluğu geçirmeden, onlara kesin olarak bir hürriyet vermek isteyecek kesimler...” (s. 14) diyerek toplumda kadına dair iki zıt görüşü ortaya koymakta, bu görüşlerin birincisini kadını yok saydığı için ikincisini ise onu biblo gibi gördüğü için eleştirmektedir.

Fahir; karısı Macide, oğlu Hikmet ve halasıyla olan karşılaşmasında halasının “*hürriyeti erkekler düşünsün*” sözüyle anlamıştı ki evin kadınlarında değişen bir şey yoktu. Bu durum karşısında Fahir Avrupa görmüş, geniş fikirli, eğitilmiş bir erkek olarak ve de ülkesinin kendinden beklediği bir görev olduğuna inanarak evin kadınlarını uyandırmak, onları hayata hazırlamak böylelikle de ulusun ilerlemesine katkı sağlamak ülküsündedir. Onun bu gayretinde en büyük endişesi, körü körüne eskiye bağlılıkta ısrar edilmesidir.

Romanın başlarında Macide, Fahir'in bu endişelerini haklı çıkarır. Arkadaşı Numan'ın düğün davetini Macide “*Ben Türk kızıyım. Senin gibi İngiltere’de bulunmadım; Frenk karıları gibi açık saçık yabancı erkeklerin yanına çıkamam.*” (s. 21) diyerek sert bir dille reddeder. Fahir de Macide’den kısa sürede değişmesini beklemenin haksızlık olduğunu düşünerek ısrarcı davrandığı için pişman olur.

Yazar, Macide'nin değişime direnişini annesinin etkisine de bağlar. Macide, kocası ve annesi arasında kalmış, hangisini tercih etse diğerini kaybedeceği korkusuna kapılmıştır. “*Ben sana uymak istesem annem güceniyor; anneme uysam sen beni sevmeyeceksin.*” (s. 40) diyen Macide, ruhunda büyük bir çatışma yaşar. Yazara göre aslında bu eski ile yeninin çatışmasıdır. Eski ile yeni arasında sıkışmış fertlerin dolayısıyla da toplumların çıkışı ne olmalıdır? Yazar bu sorunun cevabını Fahir’e şu şekilde verir: “*Eskiye saygılı bir biçimde gömmeye çalışırken yeninin bütün erdemliklerini fakat taklitten uzak, önemini göstermeli*” diyerek cevaplar ve “*Biz maymun gibi bir başka uluslara benzeyecek değiliz.*” (s. 40) diye de ekler.

Romanda bu sayfalar ilk bölümdedir. Romanın ilerleyen sayfalarında eskiye ve geleneğe bağlılığı temsil eden “hala” gücünü ve etkisini yitirir. Kısa sürede Macide Fahir’e ayak uyduran, onunla toplantılara katılan, modern giyimli,

musiki dersi alıp resim yapan, elinden kitap düşmeyen bir kadına dönüşmüştür. Artık eski Macide'den tamamen uzak aydın bir Macide çıkmıştır ortaya.

Macide'deki bu değişim çok hızlı olmuştur. Romanın başında Fahir'in eleştir-diği, kişiliksizleştirdiği Macide'nin daha sonra inanılmaz bir değişim geçirerek kısa sürede güçlü, iradeli, cesur Macide'ye dönüşmesi ilginçtir. Halide Edip'in bu süreci çok gerçekçi yansıttığını söylemek pek de mümkün değildir. (Aytemiz, 2001:25)

Öyle ki romanın erkek kahramanı ve anlatıcısı Fahir, karşısındaki bu değişimi şaşkınlıkla şöyle ifade eder: *“Bundan sonra Macide’de yeni bir merak uyandı. Vaktini okumaya harcıyor, İngilizce alfabeler, coğrafya, tarih kitapları sağlık bilgisi dergileri, basılı ne buluyorsa okuyor ve ilan edilen kitabı aldırıyor... Ben artık Macide’nin bir kahve içmek değil, söküğümü diktirmek için bile halamın insanca davranışına sığınmak zorunda kalıyordum.”* (s. 41).

Londra'dan döndüğünde Macide'yi dokuma önlüğüyle gören ve onu entari almak için çarşıya götüren Fahir karısının giyimindeki alafrangalık karşısında onun o doğal halini özler *“Bu yeni tuvaletler arasında bazen ona yaraşan düz, uzun entarilerini özlüyorum. Londra'dan geldiğim gün, onu nasıl seçkin ve güzel bulmuştum.”* (s. 52) diyerek yakınıır. Fahir'in isteğiyle başlayan Macide'deki değişim adeta Fahir'in kontrolünden çıkmıştır.

Meşrutiyet'in örnek, modern kadını temsil eden Seviyye ise Numan ve Fahir in çocukluk arkadaşıdır. Seviyye, toplumun baskısını ve dışlamasını göze alarak aşkının bittiği kocasından ayrılıp Macar asıllı müzisyen Cemal'i tercih etmiştir. Numan'ın amcası Talip Bey ise bu durumu kabul etmeyerek Seviyye'den boşanmamakta onları kaldıkları her yerden kovdurtmaktadır

“Seviyye Talip” adını ilk kez bir toplantıda duyan Fahir, kocasını bırakıp başka bir adama kaçan bu kadın hakkında pek de olumlu olmayan bir izlenim edinir. Seviyye Talip'in evliliğinin herkes tarafından ayıplandığı bir ortamda Numan'ın bu evliliği onaylamasına ise Batı özentisi karısı Samime'nin tepkisi şöyle olmuştur: *“Talip Bey’in karısı Seviyye Hanım piyano öğretmenini sevmiş; kocasının yanından kaçmış, onunla yaşıyor; bunu Numan süsleyerek bir rezalet yerine erdemlik gibi gösteriyor.”* (s. 43)

Yazarın diğer romanlarında olduğu gibi erkek kahraman; kadın kahramanı tanıdıkça onun ne denli ahlâklı, Batılaşmakla birlikte millî değerlere sahip ve tüm bunların yanı sıra dişiliğini de koruyan ideal bir kadın olduğunu keşfeder. Bu keşif ise Fahir'de hayranlığa ve karşılığını alamadığı tutkulu bir aşka dönüşür.

Macide kocasının sevgisini kazanmak için onun istediği modern bir kadına dönüşmüş ancak Fahir karısındaki bu değişimlere rağmen Seviyye'ye karşılığı olmayan marazi bir aşkla tutulmuştur. Macide'nin hayatındaki bu köklü yenilikler Fahir'in Seviyye'ye sonsuz bir aşk ve tutkuyla bağlanmasını engelleyemediği gibi Fahir, Seviyye'nin Cemal'e duyduğu aşkı kıskanmaktadır. Seviyye'nin bu adamı seçmesini anlamaya çalışarak "*Acaba bu orta yaşlı, sessiz adamda Seviyye ne bulmuştu?*" (s. 48) diye sormaktan kendisini alamaz.

Seviyye'yi gördüğü andan itibaren tüm benliği onunla dolmuş; ne kadar engellemeye çalışsa da bu aşk Fahir'i ele geçirerek içinden çıkılmaz bir hale dönüşmüştür. "*Beyaz, yuvarlak boynu, bir billur sesin ilk perdesiyle o kadar güzel bir eda ile kabarıyor, dalgalanıyor ki bilmem neden onun şu durumu benim boğazımı kurutuyordu. Artık şimdi anlıyor ve şiddetle suçluyordum ki ömrümde ilk olarak bütün benliğimi alan bir maddi tutkunlukla dehşetli ve çılgın kemiriliyor, eziliyordum... Yavaş yavaş ben, müthiş sonsuz altın zincirlerle bağlanarak, bütün geçmişten, hatta şu yanımdaki o kadar sevdiğim mavi kurdeleli genç baştan, beşikte hayalini gördüğüm yavrumdan bile uzaklaşıyorum.*" (s. 56). Fahir'i esir alan bu tutkulu aşk onu buhranlara sürükler; Macide ise kocasının bir başka kadını sevdiğini anlamadan onunla doktordan doktora dolaşır. Fahir bu yasak aşka teslim olmaktan dolayı kendini suçlamakta; bunu karısına, çocuğuna en önemlisi de yurduna bir ihanet olarak görmekte; güçlü ve iradeli olmadığı için vatana faydasız olduğunu düşünmektedir.

İçinde gizlemeye çalıştığı bu aşkın iki kadın tarafından da anlaşılması üzerine Fahir kurtuluşu yurt dışına gitmekte bulmuştur. Belki bu gezi içindeki yarayı iyileştirecektir. Bu aşkın gün yüzüne çıkmasıyla ev içinde etkisini yitiren "hala" ise düşüncelerinde ne denli haklı olduğunu "*İşte alafranganın sonu*" diyerek haykırır.

Fahir Mısır'dan yazdığı mektuplarla Macide'den özür dilemekte, onun gönlünü almaya çalışmaktadır. Seviyye'ye olan aşkına rağmen hiçbir zaman Macide'yi aldatmayı düşünmediğini; ona bu iradeyi verenin de Macide'ye duyduğu sevgi olduğunu ifade eder: Yazdığı mektupta, *"Şimdi senin temiz yüreğinin anlayamayacağı bu ikinci tutkuya bir felaket ve hastalık gözüyle bakıyorum. Bütün kalbimle ona üstün gelmeye çalışacağım. Bunda da bana yardım edecek, bana daima sevmeyi yüklenen küçük elindir."* (s. 89) diyordu. Fahir'in bu sözlerinden de anlaşılıyordu ki Macide Fahir'in aşkını kazanamamış; ama saygısını kazanmıştı.

Macide ise bu satırları gözyaşıyla okuduğunu söyleyerek Fahir'in kendisine gösterdiği bu sevgiyi bir aşk sadakası olarak adlandırır. Tutkusuz, aşksız bir sevgiye razı olamayacağını şu sözlerle dile getirir: *"Artık, arkadaşım, o kadar sevdiğim Fahir belki gelir. Fakat kocam ve sevgilim diye hayal ettiğim Fahir, hiçbir vakit gelmeyecek."* (s. 91). Öyle ki Macide, Seviyye'nin Cemal'le olan ilişkisi bahsinde Numan'ın bunu evlilik olarak nitelendirmesi; kadının istemediği halde zorla evliliğin devam edemeyeceğini savunarak Seviyye'yi desteklemesine karşılık, Fahir tüm yenilikçi düşüncelerine rağmen arkadaşıyla aynı fikirde değildir. Oysa kısa süre öncesine kadar eskiye bağlı yenilikten korkan Macide o gün *"Aşk en büyük nikâhtır."* sözüyle Seviyye'yi desteklerken ne denli değiştiğini ortaya koymuştur. Bu sebeple "aşkın" olmadığı bir evlilikte Fahir'i arkadaş olarak adlandırması Macide'nin bu çıkışıyla örtüşmektedir.

Araya giren zaman ve mekâna rağmen Fahir, Seviyye'nin Talip'le resmen boşanarak Cemal'le evlendiğini öğrenince büyük bir hayal kırıklığı yaşayacak ve bu durum ona İstanbul'a dönme kararı aldırtacaktır. Bir yıl içinde ikinci kez İstanbul'a dönen Fahir, yaralarını iyileştirip içine düştüğü ve hastalık olarak nitelendirdiği bu aşktan kurtulmayı büyük bir arzuyla istemektedir.

Fahir bu ikinci gelişindeki ruh halindeki farklılığı şu cümlelerle anlatır: *"Biri temmuzdan sonra Hürriyetin ilk aylarında idi. O vakit, şu memleket ne yeni istekler, ne yüksek hayallerle çırpınıyordu. Herkes, hayatını yeniden düzenleyen yeni Türkiye'nin temellerini atmakla uğraşıyordu. Bugün kendimle memleket arasında bir ruh ilgisi buluyorum. Ben de o zaman anlaşılır bir*

programla hayata başlamıştım. Şimdi fırka kavgaları, temizlenmeyen eski kirli unsurun çevreye yayılan fitneleri, manevi yıkıntılarıyla, memleket; bir çatışma sahnesi havasında ürkütücü bir homurtu dolaşıyor, ahali azgın; olağanüstü bir şey yapmak istedadını gösteriyor.” (s. 116)

Fahir ile Macide arasındaki çizgi gün geçtikçe daha da kalınlaşmakta; Fahir ona karşı ikiyüzlü davranmayı bir saygısızlık olarak düşünmektedir. Çünkü kalbinde Macide'ye karşı acımak ve pişmanlıktan başka bir şey yoktur.

Romanın son bölümlerinde Macide, oğlunun eğitimiyle ilgilenen ona iyiliği, doğruyu ve cesareti aşıl原因an kendinden ve fikirlerinden emin güçlü bir annedir. (Şengül, 2006:143) Macide'nin bu hali Fahir'i etkilemekte; hatta Hikmet'e söylediği “tıpkı tıpkı baban gibi” sözleri duygulanmasına sebep olmaktadır.

Fahir, yarım bir sevgi, hele ki merhamet hiç istemeyen Macide'ye karşı büyük bir suçluluk hissetmektedir. Fahir, içindeki “hastalıklı aşkı” sökmemektedir. Ne Mısır'da geçirdiği günler ne de Macide'nin sabrı onu Seviyye'den koparamamıştır. Bir an olsun Seviyye'yi görme ümidi Fahir'i onun evinin önüne sürüklemektedir. Fahir yine böyle bir akşam Cemal'in evde olmamasını da fırsat bilerek Seviyye'nin evine gider ve aşkına karşılık alamadığı Seviyye'yi istemediği bir ilişkiye zorlar.

Daha sonra Fahir, büyük bir pişmanlık yaşar. Artık hem Seviyye'ye hem de Macide'ye karşı büyük bir vicdan azabı çekmektedir. Fahir, kendine kızgınlığını, pişmanlığını şu cümlelerle anlatır: “*Şimdi eskiden tiksindiğim suçlulara ne kadar acıyor ve bir zamanlar kendimi onlardan büyük gördüğüm için kendimden nasıl öğreniyorum.*” (s. 126).

Fahir her iki kadına büyük haksızlık yaptığını düşünmekte, varlığının içinde bulunduğu ortamı kirlettiğine inanmaktadır. Buna rağmen Macide'nin dik duruşuyla saygınlığını koruduğunu belirterek asıl haksızlığı Seviyye'ye yaptığını düşünmektedir.

Macide ise kocasının Seviyye Talip'le yaşadıklarından habersiz ülkenin içinde bulunduğu durumla meşguldür. Fahir için ise kendini aklamanın tek yolu

kalmıştır. Hareket Ordusu'nun gelişiyle kendini sokağa bırakan Fahir böylelikle bedbaht ettiği iki kadın tarafından saygıyla anılma ümidindedir. Fahir, bu ümidini şu cümleyle ifade eder: “*Belki ölümümle alınlarında bir zafer tacı hissedecekler*”.

Romanın sonunda ideal anne olarak karşımıza çıkan Macide'nin kocası dâhil tüm 31 Mart şehitleri için Mevlid okutması ve oğluna babasını örnek göstermesiyle Fahir bir nebze de olsa amacına ulaşmıştır: “*Doğru bildiğin şeyler için, hak için, vatan için daima ölmeye hazır olacaksın, Hikmet oğlum tıpkı, tıpkı baban gibi.*” (s. 128) demiştir.

Sonuç

Yazar, romanı yazdığı sıralar eşi Salih Zeki'yle de sorunlar yaşamaktadır. Salih Zeki ikinci defa evlenmeyi istemektedir. Halide Hanım ise böyle bir durumu kabul etmeyeceğini *Seviyye Talip* romanıyla adeta haykırmıştır. Evlilik ve boşanmayla ilgili görüşlerini romanında özellikle de Seviyye aracılığıyla, tepki alacağını bilerek cesaretle okuyucuya sunmuştur.

Halide Edip, bu romanı oğlunun hastalığı döneminde yazdığını ve romanın yazıldığı dönemde eleştirildiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Seviyye Talip kışın basıldı. Salih Zeki Beyin daha önce bahsetmiş olduğu Malik onu Bursa'da bastırıldı. Bu roman sosyal aksaklıklara değinmesi sonucu ile çok eleştirilere uğradı. Bugün eserin konusunu da unuttum Elimde bir kopyası olmadığı için onun üstünde dönen kavganın da ne olduğunu da pek hatırlamıyorum.*” (Mor Salkımlı Ev, 1973:151)

Yazarın üslubuyla ilgili genel eleştirilerin başında, dili itinasız kullandığı ve yer yer dil bilgisi kurallarına uymadığı hususları gelmektedir. (Akyüz, 1994:181) *Seviyye Talip* romanında da bu türden dil kusurları vardır. Yakup Kadri, Hamdullah Suphi, Falih Rıfkı, Fuat Köprülü gibi pek çok yazar Halide Edip'in cümlelerinin dil bilgisi bakımından bozuk olduğunu söylemekle birlikte hafifletici bir sebep olarak üslubunun çekici, canlı, özel çeşnili ve sıcak olduğunu söylemişlerdir. (Kudret, 1987:74-75) Bu dil kusurlarına romandan aşağıdaki örnekleri gösterebiliriz:

- Özenle kahveyi fincana boşalttı. (s. 16)
- Macide, Hikmet, ben üçümüz o gün Beyoğlu'na yollandık. (s. 8)
- Çünkü dönüşümden sonra, son aylar Macide evde olduğum süre benimle, bulunduğu halde, ilk ve son son beri sık sık halamın yanına iniyor. (s. 22)
- Kendisinden böyle aşağılayıcı biçimde söz edilmeye asla izin vermem. (s. 26)
- Annem Numan'ın annesiyle konuşarak ikimizi de Sultani'ye (Galatasaray'a) vermeye karar vermişlerdi. (s. 28)
- Yavaşça yanına gittim. (s. 33)

Romanda tüm yaşananların sekiz ay gibi bir süreye sığdırılmış olması, özellikle Macide'nin geçirdiği değişim göz önüne alınırsa ilgi çekicidir. Halide Edip'in ilk romanlarında mekân darlığı, mekânın İstanbul ya da Avrupa ile sınırlı kalması bu roman için de geçerlidir. Dolayısıyla mekân darlığına paralel, şahıs kadrosunun azlığı romanda dikkat çekmektedir. *Seviyye Talip*'te "günlük, mektup, kadın, Batılılaşma, eski, yeni, Mevlid" gibi motiflerin kullanılması sebebiyle şunu ifade edebiliriz ki bu roman Halide Edip'in diğer romanlarına alt yapı oluşturmuştur.

Bir süs nesnesi veya çocuk doğuran bir varlık olarak görülen kadının sosyal hayatta yeni görevler üstlenerek evin dışına çıkması gerektiğini savunan yazar *Seviyye Talip* romanında bu düşüncesini eski-yeni, Doğu-Batı, evlilik, aşk, musiki kavramlarıyla anlatmıştır. Meşrutiyet'in ilanından yirmi yedi sene sonra yazdığı ustalık döneminin ürünü diye adlandırdığımız karakter zenginliği ve adeta bütün bir kalabalığı bir hamuru yoğuruyormuşçasına gözümüzün önünde canlı bir tablo oluşturduğu Sinekli Bakkal ise hem romancılığımızda hem de yazarın kendi eserleri arasında bir merhaledir. (Tanpınar, 1992:511) Sinekli Bakkal romanında ise bu kavramlar olgunlaşarak ve zenginleşerek karşımıza çıkmıştır. *Seviyye Talip*'in bir Macar'la evliliğinin aşk ve ortak musiki sevgisi ve zevki üzerine inşa edilmesi yazarın Doğu ve Batı sentezi düşüncesinin ilk örneğidir. Bu düşünce *Sinekli Bakkal* romanında Rabia ve Hristiyan Peregrin'in musiki ortak paydasında birleşerek sadece aşkla değil Doğu ve Batının kültürel değerlerini uzlaştırarak ortak bir benlik oluşturarak çocuk sahibi olmaları yazarın bu konudaki teorisinin pratiğe dönüşmesine örnektir

Yazar, *Seviyye Talip*'te okuyucuya iki kadın tipi sunar: Macide ve Seviyye. Macide eskiyle bağını koparmaya çalışan kendini yenileyen bir kadinken Seviyye yeteneği ve kişiliğiyle Türk kadınına örnektir. Dolayısıyla Seviyye toplumun ötesinde, nc Türk kadınına model oluştururken Macide değişmesi gereken Türk kadını temsil eder.

Her ne kadar romanın ismi Seviyye Talip ise de ve Seviyye “ideal kadın” olarak anlatılsa da Macide adeta romanın gizli kahramanıdır. Bunda da okuyucunun Fahir'in gözlemlerinden Macide'nin duygu ve düşünce dünyasındaki değişimleri daha detaylı öğrenmesinin katkısı büyüktür. (Hayber, 1993:25) Seviyye Fahir'in ulaşamadığı bir kadındır. Dolayısıyla romanın anlatıcısının Seviyye'yi okuyucuya aktarması daha sınırlı olmuştur. Ayrıca Macide geçirdiği müthiş değişimle gösterdiği azim ve cesaretle “model” olma konusunda daha mit vericidir.

Yazarın eski ile yeniyi; Doğu ile Batı'yı uzlaştırma toplumda birbirine zıt kutuplar gibi grlen bu değerleri bir araya getirme gayreti roman kahramanları ve özellikle de değişimin önemli öznesi kadınlar aracılığıyla olmuştur. Adıvar'ın ilk eserlerinden itibaren Türk okuruna sunduğu bu yenilik, toplumda birbirine karşıt olarak algılanan değerleri uzlaştırdığı için önemlidir. Türk-İslam geleneğine uygun yetiştirilmiş bir kadının iyi bir eş, iyi bir anne olduğu kadar iyi bir arkadaş olabileceği fikriyle Batılılaşmış “modern” kadının da, zgr olduğu kadar ahlki ve millî değerlere sahip olabileceği fikri uzlaştırılarak çelişki gibi grlen bu durumun birbirini tamamlayan bir zenginlik olduğu ortaya konulmuştur. Yazar bu romanda Macide'nin ne kadar modern, Seviyye'nin ise ne kadar millî olabileceğini göstermiştir.

Kaynaklar

- Adıvar, Halide Edip, *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1973.
- Adıvar, Halide Edip, *Raik'in Annesi*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1967.
- Adıvar, Halide Edip, *Seviyye Talip*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1982.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1994.
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991.
- Hayber, Abdülkadir, *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında da Nesil Çatışması*, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- Kudret, Cevdet, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1987.
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Önertoy, Olcay, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, Ankara 2011.
- Özkök, Seher, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, Adana 2012.
- Şengül, Abdullah, "Değişim Öncüleri: Modern Şahıslar ve Türk Edebiyatına Yansımaları" *Erdem*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, S.45-46-47, Ankara 2006.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.

Sabahattin Ali'nin “Kağnı” ve “Apartman” Öykülerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında İncelenmesi

Dilek ÜNVEREN*

Özet

Halk şiir geleneğini sürdüren şiirlerle edebiyata başlayan Sabahattin Ali daha sonra gücünü daha çok göstereceği hikâyeye geçmiş, ayrıca roman türünde 3 önemli eser ortaya koymuştur. Eserlerinde Anadolu, köy-kasaba yaşamını, sömürülen insanın acılarını anlatmıştır. Bu yaklaşımıyla edebiyata yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bir köy ve kasaba öykücüsü olarak nitelenen yazar Anadolu gerçeğine, kendinden öncekiler gibi bürokrat bir aydın gözüyle bakmamış; Türk edebiyatında köye ve köylüye büyük ilgi gösteren ilklerimizdendir. Bu çalışmada ise Sabahattin Ali'nin “Kağnı” ve “Apartman” adlı öyküleri Eleştirel Söylem Çözümlemesi bağlamında çözümlenerek yazarın dilin imkânlarını büyük bir ustalıkla kullanarak yarattığı kurgu yoluyla iletmek istediği mesajı, dünya görüşünü ve endişelerini yüksek sesle ileterek kitleleri nasıl sarstığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu noktada yazar metnin anlamını başka bir deyişle ideolojisini metinle okurun buluşma noktasına gizlemiş, bu stratejik hamle ile de aktif hale getirdiği okuyucudan artık bir *eylem* beklediğini söylemiştir. Bu güne kadar toplumsal gerçekçilik bağlamında üzerine bilimsel çalışmalar yapılan yazarı, benzer içeriklerin yazarlarından farklı kılan özelliklerinin ve özgünlüğünün dilbilimsel ölçütlerle ve dilsel kurgu ve seçimleri doğrultusunda değerlendirilmek amacıyla söylem çözümleme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Apartman Öyküsü, Kağnı Öyküsü, Söylem Çözümlemesi, Güç İlişkileri, İdeoloji

---

* Dr. dilek2108@gmail.com

Critical Discourse Analysis of Sabahattin Ali's Stories "Apartman" and "Kağrı"

Abstract

Sabahattin Ali, whose first works are poems in folk style, wrote stories in which he demonstrated his real power in literature and then he continued with 3 novels. In his works, he emphasizes Anatolia, life in villages, and sorrows of people who are exploited by system or mighty ones. Through this approach he brought new outlook in literature. In this study, Sabahattin Ali's story, Apartman and Kağrı, were analyzed through principles of Critical Discourse Analysis, and it will be demonstrated how the writer uses language and its means to convey the message and increase the effect on reader. At this point, writer concealed the meaning, in other words, his ideology and viewpoint, in the meeting point of reader and text; and make the reader active from whom he expected action. Until today, academic studies on the writer's works focused on social realist aspect, whereas, through this study the writer's unique features and his originality tried to be discovered by linguistic criteria and choices through critical discourse analysis method.

Keywords: Sabahattin Ali, The Story "Apartman", The Story "Kağrı", Discourse Analysis, Power Relations, Ideology

1. Giriş: Eleştirel Söylem Çözümlemesi Üzerine

Günümüz modern dünyası mücadeleler, sınıf farklılıkları, çatışma ve karşıtlıklar, cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal eşitsizlik ile adalet, değer, özveri, anlayış gibi kavramların içinin boşaltıldığı şekliyle ve güçlünün (sosyo-ekonomik anlamda) kuralları ile karakterize edilir. Homojen yapının hiçbir yerde rastlanmadığı da göz önünde bulundurulursa, farklılıkları ile kategorize edilmiş sınıflar arası uçurum gitgide artmakta, ideolojik ikilemler, parçalılık/bölünmüşlük, giydirilmiş ve benimsetilmiş kimlikler, dolayısıyla da ortaya çıkan iç çatışmalar, bunalımlar, çeşitli bağlamlarda eleştiri ve tepkilerin ifade edilmesi, bu durumun doğal sonucu olarak ortaya çıkmakta, metinler de bireysel ve toplumsal düzlemde bu meseleleri ele alıp eleştirmekte, sözceleme öznesinin seçimleri doğrultusunda kimi ideolojilerin sözcüsü konumuna gelmektedirler.

Güç, bir grubun ya da üyelerinin diğer gruba olan baskınlığı, kontrolü de içinde barındırır, bu bilişsel ya da eyleme dayalı bir kontrol olabilir: Güçlü grup diğer grubun özgürlüğünü kısıtlayabilir ya da onları düşünme biçimleri açısından etkileyebilir. Doğrudan kontrol eylemi olarak ilk akla gelen uygulama şiddet yönünde güç kullanma olarak belirse de (polisin eylemcilere olan şiddeti ya da erkeğin kadına yönelik şiddeti), günümüzde daha sık kullanılan güç çoğunlukla bilişsel olandır ve ikna, örtbas, manipülasyon gibi diğer stratejik yollar aracılığıyla kişilerin düşüncelerini kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmek hedeflenir. (Van Dijk, Principles 254) İşte bu önemli noktada söylem ve söylem çözümlemesi karşımıza çıkar; başkalarının düşüncelerini değiştirmek temelde metin ve sözün amacıdır.

Söylem bir verinin, mesajın sadece içeriğini değil, tüm yönleriyle onu dile getireni, hangi amaçla, hangi parçaları, hangi bağlamda bir araya

getirdiğini, kime, ne anlatmaya, kimi hangi yönde etkilemeye çalıştığını, bunu yaparken dilin hangi imkânlarından yararlanarak nasıl bir atmosfer oluşturmaya çalıştığını kapsar, dolayısıyla incelemeler çok yönlü bir anlambilim ve sözdizimi çalışmasını içerir. Cümlelerin kuruluşu, hangi sözcüklerin seçilerek, bunların hangi anlam ve çağrışım değerlerinden yararlanılmaya çalışıldığı, hangi sözcük ya da söz gruplarının yan yana getirilerek nasıl bir kurgu amaçlandığı, nasıl bir anlam yaratılmaya çalışıldığını saptamak metnin derin anlamlarının keşfinin önemli adımlarındandır. Çünkü yaygın bilinenin ve Paul Gee'nin (35) "örtük teori" (tacit theory) şeklinde adlandırdığı kabul edilmiş toplumsal uzlaşımın aksine kelimeler herkesçe bilinen anlama sahip, değişmez, durağan, sabit, sözlük kayıtları değildir. Sözcüklerin anlam sabitliği o kadar yaygın bir görüştür ki insanlar bu görüşe sahip olduklarının bile bilincinde değildirler. Halbuki anlam, sözceleme öznesinin seçimleri doğrultusunda metin içinde üretilir, bu bağlamda metin; kasıtlı seçimlerin oluşturduğu bir üründür, bir çıktıdır. İşte sözceleme öznesinin ideolojisi bu kasıt için temel çıkış noktasıdır. Metnin anlamının ve iletisinin peşindeki okuyucu ya da eleştirmen de bu kasıtlı, niyetli seçimleri çözümlemelidir.

Söylem çözümleme son zamanlarda sosyal psikoloji alanında kullanılan dilin sosyal dünyanın hesaplarını ikna ve meşrulaştırma girişimlerinde kasıtlı olarak kullanılmak üzere nasıl inşa edildiği ile ilgilenen bir metodolojidir ve dili güç mücadelelerinin, paradoks ve çatışmaların meydanı olarak görür, bu yönüyle onun dilbilimsel bir organizasyon olmasından çok toplumsal yönü ile ilgilenir. Söylem çözümleme eleştirisini genelde sosyal grupların veya bireylerin güç elde etmek ve ideolojik görüşlerini yaymak için dili nasıl kurguladığı üzerine çevirir. (Elliott 65) Söylem çözümlemenin temel varsayımları arasında; dilin eylem ve işlev yönünde bir aracı olduğu, insanların dili kasıtlı şekilde, belli amaçlara yönelik olarak kullandıkları ve bu aktif kurgu sürecinin dilde çeşitlilik şeklinde yansıdığı vardır. Söylem, öznenin amacına ve okuyucu üzerinde yaratmak istediği etkiye göre değişeceğinden dilde çeşitlilik kavramı söylem çözümlemenin merkezinde yer alır. Söylem ya da anlam metin içinde, okurla metnin bulunduğu noktada üretilir, bu da özellikle de ideolojik anlamda okuyucudan aktif okuma

sürecinin haricinde bir de aktif eylem bekleyen sözceleme öznesinin dinamik olan sözcüklerden dinamik bir metin ve anlam üreterek okuyucunun dinamik bilişsel sürecini başlatması demektir, çünkü metinler, amaçlı kurguları yoluyla çıkan anlam düzlemleri ile faydacı ve sosyo-kültürel işlevleri olan iletişim biçimleridir. İşte bu noktada, söylemi çözenin, anlamı yakalamamanın temel ilkesinin ikinci fazına geçilir; yazarın kurgularının okuyucu zihnindeki tezahürü. Bu süreç dinamik olması ve insan zihninin karmaşıklığı nedeniyle oldukça çetrefilli ve tehlikelidir. Çünkü yazarın iletmek istediğinin doğru anlaşılması, başka bir deyişle söylemin amacına ulaşabilmesi için doğru kurgulanmış ifadelerin, yerli yerinde kullanılarak okuyucuda istenilen etkiyi yaratması gerekmektedir; okuyucunun zihinsel süreci ve sosyo-kültürel bağlam iyi hesaplanmalıdır. Metnin anlamlandırılma süreci metnin ilk sözcüsünün kısa süreli hafızada (KSH) yer edinmesiyle başlar ve metinsel bilginin uzun süreli hafızada yer edinmesiyle sonlanır. (Van Dijk, Cognitive Processing 3) Her kelime, edat, bağlaç, ifade, her türlü dilbilgisel veri, kısaca yazarın dilin imkânlarından faydalanarak oluşturduğu seçimleri, diğer verilerle ilişkisiyle ortaya çıkacak ve ölçülebilecek kendi yapısal değeri barındırır ki okuyucunun metni alımlama sürecinde büyük role sahip bağdaşıklık, bağlaşıklık, metnin bütünlüğü ve tutarlılığı kavramları bu noktada belirir. Okuyucunun zaten haznesinde var olan verilerle de birleşen bu ögeler yoluyla, metne ve metindeki kişilere dair fikirlerimiz, bakış açılarımız ve tutumumuz gelişir, başka bir deyişle yazarın ideolojisine ulaşırız. Okuyucunun halihazırdaki bilişsel seti faktörü, okuyucunun, sözceleme öznesinin metinde sunduğu verileri yorumlamasının kişiden kişiye değişebileceğini akıllara getirirse de metindeki nesnel ve dilbilgisel seçimler esastır, aksi halde metinsel bir iletişimden, başka bir deyişle bir metnin iletmek istediği mesajdan, iletiden bahsetmek olanaksız hale gelecektir. İşte tam bu noktada metni anlamada, anlamlandırmada, ve aslında sözceleme öznesinin amacına ulaşmada, ideolojisi doğrultusunda dile getirmek istediği iletisini deşifre etmede, tüm bunların çözümlenmesini öngören söylem çözümleme yönteminin gerekliliği ortaya çıkarmaktadır.

Kağrı, Ses, Esirler, adlı kitabındaki öykülerinde güç ilişkilerini, ezilen insanların acılarını, sömürölmelerini dile getirdiği, aydınlar ve kentlilerin

Anadolu insanına, zenginlerin ve statüsü daha “yüksek” olanların alt sınıfa ve yoksullara karşı takındıkları küçümseyici tavrı eleştiren yazar Sabahattin Ali, “Apartman” ve “Kağrı” adlı öykülerinin konusunu toplumsal eşitsizlikten almıştır.

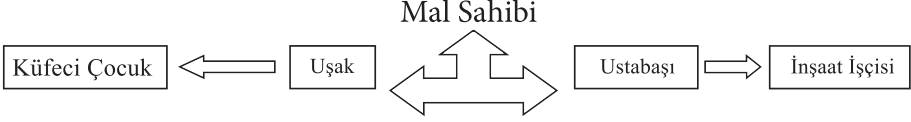
2. Öykülerin Özetleri

“Kağrı” öyküsü, bir köyde geçmektedir. Bu öyküde, bir “tarla” meselesi yüzünden vurulan Sarı Mehmet’in öldükten sonra bile bitmeyen çilesi anlatılmaktadır. Köyün ileri gelenleri, güçlü ve zenginleri, şikayetçi olmamaları konusunda Mehmet’in anasını ikna etmeye çalışmakta, hatta oğlunun canının karşılığında birer çuval un ve şeker teklif etmektedirler. Köy yerinde oldukları için, jandarma olayı soruşturmak için gelmemekte, bu yüzden, başına sinekler üşüşen kokmaya yüz tutmuş cesedi Mehmet’in anası bir kağrı yardımıyla kasabaya götürmeye çalışmakta, bu sırada artık o da olanlara dayanamamakta ve yere yığılmaktadır.

“Apartman” adlı öykü, isimleri belirtilmeyen, bir inşaat işçisi, küfecilik yapan küçük bir çocuk, her ikisinin de asıl patronları olan mal sahibi ile bu iki kesim arasında aracı (yaver) konumunda olan ustabaşı ve uşak arasında geçmektedir.

Öykü, bir binanın onarım halinde olan çatısında, Ağustos ayı sonlarına doğru bir günde geçmektedir. Kendisine verilen işi ivedilikle ve büyük bir baskı altında tamamlamaya çalışan ve aynı zamanda daha sonra anlaşılacağı üzere küfeci çocuğun babası olan bir inşaat işçisinin, çocuğuna duyduğu sevgi ekmek kavgasıyla birlikte çalışma yaşamı içinde belirtilir. İşçi, uşağın oğluna yaptıklarını, eziyetlerini ve hakaretlerini, oğlunun başından geçen acı olayları yüreği yanarak seyreder. Ama çaresizdir, elinden bir şey gelmez. Oğlunun sırtındaki yükün altında ezilerek yürüdüğünü, merdivenleri çıkarken düştüğünü, küfedeki şişeleri kırdığını, camlar batan dizlerinden kanlar sızdığını apartmanın çatısından görünce daha fazla dayanamaz, inşaat işçisi baba, çatıdan “aşağıya, sokağın ortasına, içi toprak dolu bir çuval gibi boğuk bir ses çıkararak” (Ali 57) düşer.

3. Öykülerin Çözömlenmesi

Yukarıda “Apartman” öyküsü için şema biçiminde gösterilmiş olan yapının iki öyküde de çatışmalar ve karşıtlıklar üzerine kurulmuş olduğu gözlemlenmektedir. Temelde ezen ezilen ilişkisine göre iki koşul durum sahnelenmiş ve bu sahnelerde, “Apartman” öyküsünde; mal sahibi, uşak, uşak da küfeci çocuğu ezip onlara emirler yağdırırken, 2. sahnede de yine bu ilişkiye benzer bir şekilde mal sahibi ustabaşına; ustabaşı da işçiye eziyet etmekte, bu sırada da inşaat işçisi kendisinden daha güçsüz olan (alt kesim), ailesinden iki kadına (kadın olmaları yine bir hiyerarşi ve güç ilişkisi söz konusu olduğunu gösterir); kızı ve karısına bağıırıp çağırılmayı, yoksulluk nedeniyle çektiği eziyeti onlara yansıtmayı planlamaktadır. “Kağrı” öyküsünde de benzer yapı, aynı doğrultuda, Savrukların Hüseyin (ağa oğlu), Muhtar ve İmam güç birliğinin karşısında Sarı Mehmet ve ihtiyar annesi bulunmaktadır. Ana oğul fakirlik içinde yaşayan bu nedenle de herhangi bir güce ya da söz hakkına sahip olmayan ailenin karşısında köyün güç unsurları mülke dayalı gücüyle Ağa ve onun yandaşları bulunmaktadır. Gücü elinde tutan kesim, zorbalığı da kendilerinde bir hak olarak görmekte, Savrukların Hüseyin tarafından öldürülen Sarı Mehmet’in canı karşılığında, yaşlı ve hasta annesinin susması, ezilmiş tavrını devam ettirmesi, hatta ölüsüne bile sahip çıkmayan devletin yapması gereken işi de yapması beklenerek, oğlunun cansız ve kokmuş bedenini kasabaya bir kağrı ile ulaştırmak zorunda bırakılmaktadır.

Bu kurgu tematik açıdan, sınıf farklılıkları üzerinden;

Ezen x Ezilen

Zengin x Yoksul

Güçlü x Zayıf

çatışmaları üzerinden aktarılır. “Apartman” öyküsünde de; zengin ve üst sınıftan olan, bu sebeple de altında çalışanları istediği gibi ezebileceğini, istediğini her

koşulda yaptırabileceğini düşünen bir kesim ile küçük yaşına rağmen hayatta taşıyabileceğinden daha çok yüklenmiş, çalışmak zorunda olan küfeci bir çocuk, yine çok zor koşullar altında çalışan inşaat işçisi babası, geçindirmek zorunda olduğu ailesinden oluşan kesim arasındaki, eşit olmayan gelir dağılımı, adil olmayan düzen ve sınıfsal farklılıklardan doğan karşıtlıklar, iki öyküde de Sabahattin Ali'nin keskin, vurucu, hırpalayıcı ve sarsıcı ifadeleriyle aktarılır.

Örnek 1:

"Apartman"dan:

Mal sahibi karşı apartmanda oturuyordu (orası da kendi malı idi). Onun için burada bağırarak değil, hızlı bile konuşamıyorlardı. Herif bazen pencereyi açıp göbeğini kenara dayayarak saatlerce baktığı ve ara sıra: -Orasını iyi kapat!- yahut: -Lakırdıyı bırakalım!- diye emirler verdiği için işçilere, o olmadığı zaman da devam eden bir çekingenlik gelmişti. Sessiz sessiz çalışıyorlardı. (Ali 53)

"Kağrı"dan:

Herkes korku içinde candarmaların gelmesini bekliyordu. Halbuki karakol buraya altı saat uzakta idi; köyden kimse cinayet haberini götürmedikçe on beş gün bile uğramazlardı. Bu, köylünün aklına en geç geldi; ondan sonra köyün ihtiyarları kahvede Hüseyin'in babası Mevlüt Ağa'nın etrafına toplandılar. Sarı Mehmet'in bir tek ihtiyar anasından gayri kimsesi yoktu. Onu karşılarına aldılar; davacı olmaması için kendisine nasihat etmeye başladılar. (Ali, 80)

İki karşıt kesim ile ilgili sözceleleri *ayırıp* bir grupta yapacak olursak;

İnşaat işçisinin adına çalıştığını anladığımız patronun ismini belirtmeyen sözceleme öznesi, bunun yerine "mal sahibi"; diğer kesim için de, *uşak, ustabaşı, işçi/ler, küfeci* gibi kullanımları seçerek, bir kesimi sahip oldukları ile, diğerini ise eylemleri ile yani üretime yaptıkları katkıyla sosyo-ekonomik sistemdeki (aynı zamanda metinde) yerlerine oturtmuştur. Aynı zamanda bu seçimle, karakterlerini isimlendirmeyerek, bu konumdaki kişiler ile ilgili genellemeye gitmiş, görüşü ile ilgili evrensellik düzeyinde bir tutum yakalamayı başarmıştır. Aynı amaçla, sözceleme öznesi yer ve zamanı da belirli kılmayarak, görüşünün belli bir uzamın sınırlarında hapsolmesini istememiş, sorunu genelleyerek bu durumdaki tüm insanları işaret etmiştir.

Aynı sistemde işçilere *karşıdan* ve yukarıdan; parantez içinde belirtildiği ve *de* bağlacıyla varlıklı oluşu da vurgulandığı yönüyle *kendi malı* olan binadan *göbeğini* (aslında yine sahip olduklarını ve zenginlik emaresini) göstererek, herhangi bir eylemde bulunmayan, sadece bakan ve bağıran patron, çalışanları yeterince korkutmayı başarmış, parantez içinde mutlaka belirtilmesi gereken mal varlığına dayanarak, kendi olmadığında bile onlar üzerinde ezici/emredici bir güç oluşturmuştur. Buna karşın, işçi gruba benimsetilen rol ve kimlik gereği, *susmaları*, *çekingen* ve *sessizce* işlerini yapmaları gerekmektedir, onların eylemlerinin niteliği çekinik, ürkütölmüş, sinmiş ve siliktir, kendilerini ifade etmeye bile korkarlar, buna karşın sahip olduklarının getirdiği övgüven ve hak ile “herif” *bağırarak* kendini ifade edebilmektedir. Bu noktada sözcceleme öznesi, kullandığı karşıt durumlar yaratan zarfların yanı sıra iki kesim için kullandığı niteleyicilerle, *herif* gibi, tutumunu ve görüşünü yansıtmıştır. Bilindiği gibi herif, adam yerine argoda kullanılan sempati duyulmayan, hoşlanılmayan, güven vermeyen, aşağı görölen, bayağı kimse demektir, böylelikle yazar, adam yerine bu sözcük ve çağrışımlarından yararlanarak “tarafını” belli etmektedir.

Aynı şekilde “Kağını”da da Sarı Mehmet’in ölü ve savunmasız bedeni ve ihitiyar anasının (burada yokluk ifadesi doğrudan kullanılıyor) *karşısında* varlıklı Mevlüt Ağa ve bu varlığa ve güce istinaden etrafına toplanmış köylülerin tamamı bulunuyor.

Ayrıca, atmosfer oluşturulurken yaratılan zıtlık da aynı amaca hizmet etmektedir:

Örnek 2:

Ayağından sızan kanlar apartmanın önündeki beyaz parkeleri kırmızıya boyamıştı. (Ali 55)

Burada aynı zamanda inşaat işçisinin oğlu olan küfeci çocuğun kanıyla mahvolan mal sahibinin beyaz parkeleri karşıtlıklardan yararlanarak vurgulanmış, öne çıkarılmıştır.

Örnek 3:

Karşı apartmanın içinde kalın bir ses bağırıyordu. (Ali 55)

Ara sıra ince bir vızıldanma kulağına gelir gibi oluyordu. (Ali 55)

Kalın (güçlünün sesi) bir sese karşı zayıf hatta vızıldanma şeklinde zayıf (güçsüzün sesi) bir sesle karşı karşıyayız.

Örnek 4:

Öğleyin şöyle on dakika dinlenip biraz ekmekle yarım karpuz yemiş, hemen işe başlamıştı. (Ali 53)

Yaklaştıkları zaman küfenin içinde neler olduğunu da seçmeye başladı. Bir sürü şişelerin arasında irili ufaklı konserve kutuları vardı, renkli kâğıt kuşaklara sarılmış teneke kutular. Ve sonra şişeler, kısa, tıknaz, fiçı biçiminde, huni biçiminde, dar boğazlı, şiş gerdanlı ve içinde beyaz, yeşil, vişne rengi ve kan rengi sular bulunan birçok şişeler. Çocuk bu ağır yüklerin altında yıkılacak gibi yürüyordu. (Ali 54)

Görüldüğü üzere, sözceleme öznesi, bir yanda, renkli ve şatafatlı hayatlarıyla bolluk içinde yaşayan zengin kesimi, diğer yanda da bu hayatı ve bu insanları sırtında taşımak, onlara yarı aç yarı tok hizmet etmek, onlar için çalışmak durumunda kalan bir kesimi çizerek, atmosferle de pekiştirdiği iletisini belirginleştirmektedir.

Örnek 5:

İmam:

-Ülen kocakarı- diyordu. -Dava edersen ne kazanacaksın? Kim gider de Mevlüt Ağa'nın oğlu adam vurdu diye şahitlik eder? Etse bile sen ayda bir iki defa kasabaya gidip her seferde dört beş gününü gavur edersen tarlanı kim eker, işine kim bakar? Kasaba iki günlük yol, gidersen, şahitlerin gelmedi, haftaya uğra derler, mahkemen talik olur. Sen gününü şaşırıp gidemezsin, candarma seni alır götürür, gayrı kendin istesen bile yakarı sıyıramazsın, evin barkın yıkılır. İşte bir kazadır oldu. Cenabı Hak böyle istemiş, Allah'ın emrine mahkeme ile mi karşı koyacaksın? Ne yapsan oğlun geri gelmez. Gel bu işi kapatalım. (Ali, 80)

Bütün bu sözleri oturduğu yerde başını sallayarak dinleyen ve çapaklı, ağlamaktan kızarmış gözlerini, budaklı bir dala benzeyen iri mafsallı, çatlak derili elleriyle silen kocakarı, imam lafını bitirdikten sonra da hep aynı şekilde

sallanmakta devam ediyordu. Bir demet kuru ot gibi başındaki yamalı ve kirli örtünün altından fırlayan kınası solmuş kır saçlarını yüzünden ve ıslak yanaklarından çekti. Anlaşılmaz şeyler mırıldandı.

Aynı “Apartman” öyküsünde olduğu gibi “Kağrı”da da kalabalığın ve gücün sürekli konuştuğunu, hatta tehdit ettiğini (güçlünün sesi) buna karşın ihtiyar ananın dinlediğini, en sonda bu güçlü, zorba kalabalığın sesine tek başına zayıf hatta mırıldanma şeklinde zayıf (gücsüzün sesi) bir ses ile karşılık vermeye çalıştığı görülmektedir. Aslında buna karşılık verme de denilemez, çünkü bir etki yaratmayacaktır, hatta kimse tarafında anlaşılmayacak şeyler mırıldanmakla yetinmek zorunda kalmıştır.

Tüm bunlar, kelime seçimleri, karşıtlıklar, belirteçler, sıfatlar ve diğer niteleyiciler göz önünde bulundurulduğunda sözceleme öznesinin tüm dilsel seçimleri ve kurgularının kasıtlı ve amaçlı, metnin dil ve içerik bakımından bağlamsal bütünlüğü düşünüldüğünde ise aynı amaca hizmet ettiği, yazarın ideolojisinin tezahürleri şeklinde yapılandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu noktada bir sonraki bölümde sözceleme öznesinin ideolojisine, buradan yola çıkarak da üst söyleme, Sabahattin Ali söylemine derinleşilecektir.

3.1. İdeolojik Bakış Açısı

Öyküde ideolojik bakış açısını bulabilmek için okuyucunun öyküde konuşan kişinin gördüğü ya da düşündüğü şeyleri nasıl şekillendirdiği ve nasıl anlattığına; sözceleme öznesinin seçimlerine odaklanmak gerekmektedir. Bu noktada yazarın, iki öyküde de iki karşıt kesime ait karakterlerin eylem ve düşüncelerini dile getirirken koşul {-y)sA}, istek {-AyIm}, zorunluluk {-mAlı}, gücüllük {-(y)AbII}, anlatı {-mIş} kiplerinden hangilerini kullandığını tespit etmek gerekmektedir. Öyküde ideoloji, öyküdeki kişilerin kullandıkları, tümcelerinin eylemini şekillendiren kipin incelenmesiyle ortaya çıkar, çünkü kip konuşan kişinin söylediği tümcenin işaret ettiği gerçeğe karşı takındığı tavrı gösterir. (Erden 18)

Alt kesimi temsil eden inşaat işçisi ve küçük oğlunun eylemlerinin niteliği, ya edimden yoksundur ya da çeşitli niteleyiciler ile edim gücü azaltılmıştır. Bu kişilerin bu yetersizlikleri olumsuzluk ekiyle bütünleşen gücüllük kipini kullanarak belirtir.

Örnek 6:

Mal sahibi karşı apartmanda oturuyordu (orası da kendi malı idi). Onun için [işçiler] burada bağırarak değil, hızlı bile konuşamıyorlardı. (Ali 53)

Örnek 7:

Babası yukarıdan bu ayağın pazılarının nasıl titreye titreye gerildiğini gördü. Fakat çocuk öteki ayağını bir türlü kaldıramıyordu. (Ali 54)

Örnek 8:

Babası yukarıdan donmuş gibi bakıyor, bir şey söyleyemiyordu. İşe karışır ve çocuğun kendi oğlu olduğu anlaşılırsa mal sahibinin kendisini kovacağını zannediyordu. Öyle ya, "Çocuğu niçin ağlattınız?" yahut, "Çocuğunu parasını verin!.." demeye kalksa derhal defedilirdi. İşinden ayrılıp aşağıya da gidemezdi. (Ali 55)

Örnek 9:

Babası yukarıdan adeta nefes bile alamayarak bekliyordu. (Ali 54)

Görüldüğü üzere her türlü güce ve hatta çalıştırdığı insanlara sahip patron karşısında, ekonomik nedenler kaynaklı korkuları ve ekmek kavgası daha baskın gelen işçi, teşebbüs fikrini aklından geçirse de, konuşmalarını planlasa da, hareketsiz (donmuş gibi), eylemsiz ve kendini ifade edemeden, bulunduğu, kendine belirlenen rol ve kalıplardan çıkamadan kalakalmaktadır. Hatta işçi kimliğinden baba kimliğine geçememekte, olaylara gözlemcilik dışında hiçbir müdahalesi olamamakta, temel dürtülerini (babalık, nefes alma) bile yerine getirememektedir.

Örnek 10:

Yavaş yavaş dizlerinin gevşemeye ve bükülmeye başladığını fark ederek elleriyle başının üst tarafındaki tahtalara tutunmak istedi. Fakat parmakları da gevşemişti ve hiçbir şeye sıkıca yapışamıyordu. (Ali 56)

Hayatın gerisinde sessiz, sadece gözlemci düzeyinde, eylemsiz kalmış kesimi temsil eden karakterin, kendi oğlunu bile savunamayacak duruma gelmesi, kimliği, kişiliği ile ilgili kopmalar yaşayan karakterin hayatta artık tutunacak bir dalının ve gücünün kalmaması, parmaklarıyla birlikte adamın hayatında başka

şeylerin de gevşemesi (de bağlacı ile ifade edildiği üzere) ve kopması imlenerek, temelde karakterin yaşadığı iç çatışmalar bu sahne üzerinde aktarılmıştır.

Söz konusu öykülerin yapısına bütün olarak bakıldığında kurgunun temelindeki karşıtlıklar burada da, kip kullanımında karşımıza çıkmaktadır.

İstek: İşçinin ve küfecinin hayattan beklentileri, maddi ve manevi anlamda istekleri (para kazanmak, eve ekmek götürmek, ezilmenin verdiği acıyı ezerek çıkarmak) vardır.

“Çocuk gitmek istemiyordu. Şimdi para filan istediğinden değil, ayağının acısından, olduğu yerde kalıyordu...” (Ali 56) cümlesinden anlaşılacağı gibi, çocuk acıya katlanamıyor ve acı çektiğinden şefkat bekliyor ancak, bu çocuğun maruz kaldığı davranış biçimi daha çok ezilmek şeklinde tevarüs etmektedir. Acı çektiğinde anne babasından şefkat görmesi gereken yaşta olmasına rağmen burada, ait olduğu sınıftaki herkes gibi acı çekmekte ve ezilmektedir.

“[İşçi Baba] Bir akşam olsa, bir eve gitse, bir arka üstü yatsa ve karısı ile küçük kızına şöyle göğsünü kabarta kabarta bir bağırp çağırsa!” (Ali 53)

İşçi, sindirilmiş ve bir baba olarak oğlunun karşısında ezilmiş olmanın yarattığı baskıyı evde daha alttakilerden (kadın olarak; kızına ve karısı) çıkartarak boşaltmak istemektedir, şu durumda başka bir çaresi de yoktur.

Koşul: Bu isteklerin gerçekleşmesi için boyun eğilmesi gereken durumlar ve koşullar vardır.

“Öğleyin şöyle on dakika dinlenip biraz ekmekle yarım karpuz yemiş, hemen işe başlamıştı.” (Ali 53)

Zorunluluk: Baba ve oğlun uymak durumunda oldukları kurallar, vermeleri gereken ödünler vardır. Küfeci çocuğun küçük yaşına rağmen çalışmak zorunda olması, taşıyabileceğinden fazla yüklenmek durumunda kalması, işçilerin ses çıkarmadan çalışmak zorunda olması, kesinlikle kendilerini ifade edememeleri, çocuğuna eziyet ediliyor olmasını seyretmesine rağmen babasının yerinden kımıldamadan işe devam etmek zorunda olması öyküde seçilen ve bu durumları imleyen ifadelerle belirtilmektedir.

Ağustosun sonuna yaklaştıkları için mal sahibi çatının çabuk örtülmesini istemişti. Yağmurlar başlar diye korkuyordu. Bunun için sekiz kişi iki gündür hep çatıda uğraşıyorlardı. Öğleyin şöyle on dakika dinlenip biraz ekmekle yarım karpuz yemiş, hemen işe başlamıştı. Böyle yüksekte (apartman beş katlı idi) ve yarı yatmış, yarı ayakta durarak yaş tahtalara abanmak ve mütemadiyen başının üst tarafında keser sallamak insana sersemlik, hatta baş dönmesine benzer bir şey veriyordu. (Ali 53)

“Babası yukarıdan donmuş gibi bakıyor, bir şey söyleyemiyordu. İşe karışır ve çocuğun kendi oğlu olduğu anlaşılırsa mal sahibinin kendisini kovacağını zannediyordu. Öyle ya, “Çocuğu niçin ağlattınız?” yahut, “Çocuğunu parasını verin!..” demeye kalksa derhal defedilirdi. İşinden ayrılıp aşağıya da gidemezdi.” (Ali 55)

Görüldüğü üzere, inşaat işçisi baba zorunluluklarını aşıp istek, arzu ve güdülerini yerine getirememektedir.

Güçlülük: Öyküde gücüllük, söz konusu alt kesim olduğunda, sürekli olarak olumsuzlukla birlikte verilmektedir. Çünkü, inşaat işçisi, ailesi ve onun gibilerinin istekleri ve beklentileri önemsiz ve gerçekleşmesi mümkün değildir, hiçbir zaman gerçekleştirme alanı bulamayacaktır, zaten en sonda küfeci çocuk eziyetten kaçamaz, inşaat işçisi babası da çatıdan düşer. (Örnek 5,6,7,8,9).

Konuşamıyorlardı, kaldıramıyordu, söyleyemiyordu, gidemezdi vb.

“Halbuki altmışlık kadın, kağnıdan yayılan ağır koku ile sersemlemiş, sendeleye sendeleye yürüyor, bazen birdenbire hızlanan öküzlerin yanında gitmeye çabalıyordu. Yavaş yavaş ayakları sürüklenmeye, ağlamaktan, içine akıtı akıtı ağlamaktan daralan göğsü nefes alamamaya başladı.” (Ali, 83)

“İhtiyar kadın, iki sıksa ve küçük, birer eşek kadar küçük öküzün çektiği kağnının arkasında çıplak ayakları taşlara takılarak; elinde değnek, ağlamaktan kısılmış sesiyle öküzlere bağırırmaya çalışarak, yürüyordu. ” (Ali, 83)

Görüldüğü üzere kip kullanımında beliren ayrılık, iki kesimin arasındaki farklılığı ve karşıtlığı belirginleştirirken sözceleme öznesinin ideolojisinin altını çizmektedir.

3.2. Uzamsal Bakış Açışı:

Bu tür bakış açışı, öykünün okuyucuya kim tarafından, nasıl anlatıldığı, kameranın kim tarafından tutulduğu, olaylara hangi bakış açışısıyla bakıldığı ya da bakılması gerektiği; olayları, nesnelere, durumları izleyen, görenin kim olduğu ve gördüklerini nasıl aktardığıyla ilgilidir (Erden 15). Bu bakış açışı, iki öyküde de ideolojik bakış açışısıyla koşut değerlendirilebilecek bir bakış açışıdır. Çünkü olayları, durumları betimleyen 3. tekil şahıs gözlemci anlatıcıdır, hatta gözlemci olmanın ötesinde bir rolü vardır. Bu durumda okuyucu, sözceleme öznesinin sesini, ideolojisini daha belirgin duyar; seçimlerini daha net değerlendirir. Böylelikle okuyucu aktiflikten pasifliğe geçer, sözceleme öznesinin ideolojisine maruz kalırken, boşlukları doldurma, sorgulama, yorumlama gibi etkin eylemler yerine, niteleyicilerle belirginleştirilmiş eylemler, sözcüklerin karşıt değerlerinden yararlanılarak çizilmiş karakterlerle oluşturulan empati ve antipati duygularıyla kendisi için belirlenen tarafa geçmiş olur. İki öykü de genel olarak değerlendirildiğinde, ideolojik anlamda ve daha en başta oluşturulan, metin düzeyinde zıt çağrışım değerleriyle meydana gelen karşıtlığın okuyucu düzlemindeki karşılığı psikolojik anlamda yaratılan bir tarafın oluşturduğu etki alanı kadar karşıt etki alanı yaratılması düşünçesinde türemektedir. Sonuç olarak artık okuyucu, sözceleme öznesinin sahip olduğu ideolojinin içine sürüklenmiştir.

‘Patron, Uşak ve Ustabası’ ile ‘Ağa, Muhtar ve İmam’a Bakış:

Örnek 11:

Herif bazen pencereyi açıp göbeğini kenara dayayarak saatlerce baktığı ve ara sıra: -Orasını iyi kapat!- yahut: -Lakırdıyı bırakalım!- diye emirler verdiği için...(Ali 53)

Örnek 12:

Birdenbire karşı pencere açıldı, apartman sahibinin evvela büyük göbeği, sonra kırmızı başı göründü. Dışarı uzanmaya çalışarak gürler gibi bağırdı. (Ali 53)

Mal sahibinin eyleminin niteleyicisi olarak hayvani bir özelliği çağrıştıran “gürler gibi” ifadesi kullanılmıştır.

Örnek 13:

Penceredeki adam hırsından kıpkırmızı kesilerek bağırды:

-At şu piçi şuradan be!..- Uşak, küfeciyi kolundan yakalayarak sürüklemeye başladı. (Ali 56)

Emir veren (at!) ve hakaret (piç) eden bir mal sahibi patron ile – bundan sonra hep penceredeki adam olarak belirtilecek- onun her istediğini sorgulamadan yerine getirmeye koşullanmış (köpeği anırtıyor) uşakını zayıf, aciz, ekmeğinin peşinde bir çocuğa eziyet ederken sahnelemeyi seçmiş olan sözceleme öznesi, öykünün birçok yerinde bu tarz göstermelerde bulunmuştur. Aynı sözceleme öznesi, mal sahibini sürekli göbeği, kırmızı başı ile ve *herif* sözcüğü ile betimleyerek iticiliğini arttırırken ezilen ve sessiz kalan tarafa okuyucu daha da yakınlaştırmaktadır.

Örnek 14:

Çocuğu kaldırmaya uğraşan uşak onu bırakarak beri tarafa koştu ve penceredeki adam bir şeyden tiksiniyormuş gibi yüzünü buruşturduktan sonra, kanatları hızla vurarak içeri çekildi. (Ali 57)

İnşaat işçisinin oğlunun yaşadıklarına artık dayanamayarak düştüğü sahnede gösterilen “penceredeki adam”, gördüğü olay karşısında insani tepkilerden uzak, adeta işçiden midesi bulanarak şimdiye kadar uzaktan emirler verdiği, sadece gözlemci olduğu, tiksinti duyduğu durumdan, vaziyet içinden çıkılmaz hale geldiğinde artık seyirci bile kalmaya dayanamamış, üzerine düşecek olası bir sorumluluktan kaçmak için uzaklaşmıştır.

Örnek 15:

Candarmalar Mehmet'in anasını çağırarak: -Koş bakalım kağrıyı! Oğlunu kasabaya götüreceksin...Candarmanın biri ayağıyla hafifçe arkasından dokundu: -Kalk bakalım!- dedi.

Kadın kağrısını koştu, oğlunun kurtlanmış ölüsünü parça parça olmuş bir yorgana sardı, eski bir şilteyi kağrıya serdi, ölüyü onun üzerine yatırarak hepsini birden bağladı. Bunları yaparken ikide birde duruyor ve bir müddet ağlayıp kendi kendine söylendikten sonra tekrar başlıyordu. Gece olduktan sonra yalnızca yola düzıldı

Örnek 16:

-Ülen kocakarı- diyordu. -Dava edersen ne kazanacaksın? Kim gider de Mevlüt Ağa'nın oğlu adam vurdu diye şahitlik eder? Etse bile sen ayda bir iki defa kasabaya gidip her seferde dört beş gününü gavur edersen tarlanı kim eker, işine kim bakar? Kasaba iki günlük yol, gidersin, şahitlerin gelmedi, haftaya uğra derler, mahkemen talik olur. Sen gününü şaşırıp gidemezsin, candarma seni alır götürür, gayrı kendin istesen bile yakarı sıyıramazsın, evin barkın yıkılır. İşte bir kazadır oldu. Cenabı Hak böyle istemiş, Allah'ın emrine mahkeme ile mi karşı koyacaksın? Ne yapsan oğlun geri gelmez. Gel bu işi kapatalım.” (Ali, 80)

“Sarı Mehmet'in sana zaten bir faydası yoktu ki; düğünde seyranda gezer, sattığın iki şinik ekinin parasını avratlara yedirirdi. Bak Mevlüt Ağa bundan sonra seni hep kollayacağını söylüyor. Ne dersin?” (Ali, 80)

Sözceleme öznesinin seçimleri acımasız, emir veren, tehdit eden bir üslup ve yaklaşımda olan bir güçlü kesim; ağa, jandarma, muhtar ve imam çizmekte, ihtiyar ana ve öldürülmüş oğlu ne kadar acınası, zavallı, ezilmiş ve yoksun ise, karşıt kesim o kadar zıt özelliklere sahip bir şekilde betimlenmiş; eşitsizlik genişletilerek aradaki uçurumun derinliği arttırılmıştır. Ayrıca, iki öyküde de doğrusal yapılar kullanılarak ekonomik yönden güçlü mal mülk sahibi kişiler; “Apartman” öyküsünde apartmanın sahibi, dolayısıyla da işçilerin ve uşakların da sahibi ve “Kağrı” öyküsünde köyün, toprağın ve köylülerin sahibi ağa güç, zulüm zorbalık ve her durumda haklı durumda olmaları ile eşitsizlik ve adaletsizlik yaratan unsurlar olarak çizilmiştir. Bunlar, ekonomik açıdan güçlü oldukları için yandaşları, emirlerini sorgusuz itaat eden ve adaletsizliğe maşa olan kişiler olarak da “Apartman” öyküsünde ‘uşak ve ustabaşı; “Kağrı” öyküsünde ise ‘muhtar ve imam’ altı çizilen temayı destekler biçimde, sözceleme öznesinin uygun seçimleri yoluyla çizilmiştir.

‘Küfeci Çocuk ve İnşaat İşçisi Babası’ ile ‘Sarı Mehmet’in Ölü Bedeni ve İhtiyar Anasına’ Bakış:

Örnek 17:

Çocuk gitmek istemiyordu. Şimdi para filan istediğinden değil, ayağının acısından olduğu yerde kalıyordu. Gözleri penceredeki adama ilişen uşak

çocuğu hızla itti; o, küfesiyle beraber yüzükoyun yuvarlandı. Artık ağladığı bile duyulmuyordu. (Ali 56)

Örnek 18:

Yukarıdaki adam büsbütün eğilerek bakmaya başladı. Kapıdan, önce oğlu çıktı. Hıçkırma hıçkırma ağlıyor ve bir eliyle küfesini ipinden tutup sürüklüyor, öteki eliyle de sağ dizini ovuşturuyordu. Bu ayağı kan içindeydi. (Ali 55)

Örnek 19:

Fakat bu sefer fena yüklemişlerdi. Alnına güneş vurdukça terlerin parıldadığını o buradan görebiliyordu. Çocuğun yanında giden uşak kılıklı bir adam ara sıra ona durup bir şeyler söylüyor, galiba: -Yürüsene be!- filan diyordu. (Ali 54)

Örnek 20:

Küfeye yükletilen eşyanın altında, ayakları sokağın bozuk taşlarına yapışıkmiş gibi adımlar atarak ilerlemeye çalışan küçük hamal kendi oğlu idi. (Ali 54)

Örnek 21:

Küfeci ve uşak karşı apartmanın kapısına geldiler. Çocuk ufacık elleriyle duvara tutunarak bir ayağını merdivene attı. Babası yukarıdan bu ayağın pazılarının nasıl titreye titreye gerildiğini gördü. Fakat çocuk öteki ayağını bir türlü kaldıramıyordu. Yük herhalde çok ağır olacaktı. Uşak canı sıkılmış bir tavırla ve eli arkada seyrediyordu. Çocuk bir hamle daha yaparak o basamağı ve aynı güçlkle öteki üç basamağı çıktı, kapıdan içeri girdi. (Ali 54)

Örnek 22:

Babası yukarıdan donmuş gibi bakıyor, bir şey söyleyemiyordu. İşe karışır ve çocuğun kendi oğlu olduğu anlaşılırsa mal sahibinin kendisini kovacağını zannediyordu. Öyle ya, -Çocuğu niçin ağlattınız?- yahut, -Çocuğun parasını verin!..- demeye kalksa derhal defedilirdi. İşinden ayrılıp aşağıya da gidemezdi. Zaten bunları bu anda hiç düşünmüyordu. Yalnız aptal gözlerle aşağıya bakıyor ve göğsünü parçalayacakmış gibi çarpan kalbini tutuyordu. (Ali 55)

Örnek 23:

Bu sırada ölü dışarıda, kahvenin bahçesindeki peykede bir hasırın üstünde yatıyordu. Üstüne eski ve pis bir keçe örtmüşlerdi. Başucunda iki üç sinek dolaşıyor, vınlıyordu. Biraz ötede, güneşten gözlerini kırpıştıran bir sürü ufak çocuk, ellerinde boylarından büyük değneklerle ve hiç seslerini çıkarmadan bu üstü örtülü ölünün, keçenin alt ucundan fırlayan ayaklarına bakıyorlardı. Tabanları ve topuğu tamamen delik kalın bir yün çorabın içinde donuk bir sarılık alan bu hareketsiz ayaklar ve bunların üzerinde uçan ve kalkıp inerken güneşe rastlayınca yemyeşil parlayan sinekler onları eğlendiriyordu. Ara sıra içlerinden biri uzaklardan kendisini çağırın anasının sesine koşuyor, biraz sonra yine koşup gelerek eski yerini ve kımıldamayan tavrını alıyordu. (Ali, 82)

Örnek 24:

Kocakarı oğlunun başucuna gidip oturdu. Bir eliyle sinekleri kovmaya, öteki eliyle ihhtıyarlıktan ve hastalıktan bir nohut kadar ufalmış olan gözlerini silmeye başladı. (Ali, 81)

Sözceleme öznesinin seçimlerine odaklanılırsa; olumlu çağrışımları olan, acıma ve empati uyandıracak söz ve eylemleri alt (ezilen-yoksul) kesim için, tam tersi, olumsuz çağrışımları olan, kin, nefret uyandıran söz ve eylemleri üst (zengin, daha güçlü) kesime yüklediği, böylelikle de ezenin karşısında ezilenin yanında olduğu anlaşılan ancak en sonda küfeci çocuğun ve ölmüş Mehmet'in cansız bedeninin bile yine de eziyet çekmesine, küfecinin inşat işçisi babası ile Sarı Mehmet'in ihtiyar ve çaresiz anasının sonunda yenilerek ölmesine göz yuman bakış açısı, düzene dair çarpıcı bir söylem geliştirmiş, sadece kendisinin onların yanında olmasının ve sadece gözlemlenmenin sonucu değiştirmeyeceğini, başkalarının da harekete geçmesi (okuyucunun) gerekliliğini vurguladığı görölmektedir. Ayrıca iki öyküde de zaman, ve mekân belirtmeyen, kişi adlarına da sadece; Ağa, muhtar, imam, Sarı Mehmet gibi tanımlayıcılarla değinip geçen sözceleme öznesi, seçtiği kişilerin kendi görüşünün temsilcisi konumunda, herhangi bir yere ve zamana değil sözceleme öznesinin ideolojisine ait kişiler olarak çizmiştir; “Kağını” öyküsünün geçtiği mekan olan köy yaşamında da, “Apartman” öyküsünün geçtiği şehir yaşamında da durum aynıdır; insanlık can çekişmekte, hatta ölmektedir.

4.Sonuç

Sonuç olarak, metin, bir dil ürünü, dil ise ideolojik söylemlerin hem belirleyicisi hem de çıktısıdır. Bu çalışmada da Kağrı ve Apartman öyküleri yazınsal söylemler olarak dilbilimsel ölçütlerle değerlendirilmeye, sözcüleme öznesi olarak Sabahattin Ali'nin bu metinler ve metinlerdeki seçimleri yoluyla söylemeye çalıştıkları ve ideolojisi analitik yollarla çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle de söylem çözümleme yöntemi kullanılmış ve yazarın dilin imkânlarından yararlanarak bakış açısı, kip kullanımı, karşıtlıklar, sıfat, zarf ve diğer niteleyiciler yardımıyla ve bunları nasıl ve hangi amaçla kullandığı tespit edilerek; direkt olarak vermediği iletisi deşifre edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte metin, üst söylem olan Sabahattin Ali söyleminin ve içinde bulunduğu gelenek, sosyal ve ekonomik koşulların, güç ilişkilerinin alt söylemi olarak ve sözcüleme öznesinin bu yöndeki düşüncelerinin sözcüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle sınıflar arası keskin ayırım, sözcüleme öznesinin seçtiği keskin ifadelerle okuyucuya aktararak okuyucu üzerinde yaratılan sarsıcı etkiyle, okuyucunun daha çok duygularına hitap edilmiş, yaratılan sahneler ve betimlemelerin de yardımıyla bir grup için duygudaşlık diğer için de iticilik, soğukluk, sevimsizlik ve karşıt duygu yaratan sözcüleme öznesi, okuyucuyu kendi ideolojisine ortak etmeye çalışmıştır. Bu nedenle tıpkı hiyerarşinin ve ayrımların egemen olduğu sistemlerde olduğu gibi metinlerde de iki kesime dair ifadeler farklılaştırılmıştır. Bu yapının metnin biçimsel yapısı ve kurgusuna yansıyan kısmı daha çok sözcük seçimleri; sıfat, zarf seçimleri, bunların bir araya getiriliş biçimleri ile karakter çizimleri üzerinde gerçekleşmiş, yaratılmak istenen etki ve atmosfer okuyucuya yazarın ideolojisi doğrultusunda iletilmiştir. Sonuç olarak iki farklı öyküde seçtiği iki farklı mekânda da, biri köy biri şehir, eşitsizliğin, haksızlığın, mülke dayalı zorbalığın ve yoksulluk nedeniyle yaşatılan ezilmişliğin hali olduğunu vurgulamıştır. İki farklı uzamın seçildiği bu öyküleri incelememizin nedeni de, yazarın şehir-köy ayrımı yapmaksızın bir adaletsizliğin, çarpık güç ilişkilerini ortaya koymaya çalıştığına vurgu yapmaktır. Sözcüleme öznesinin seçimleri yoluyla, farklı yerlerde, farklı kişilerle aynı üst söyleme ulaşmaktadır.

Kaynaklar

- Ali, Sabahattin. Kağm Ses Esirler. İstanbul: YKY, 2003
- Elliott, Richard. Discourse Analysis: Exploring Action, Function and Conflict in Social Texts. *Marketing Intellegence&Planning* 14. 6 (1998): 65-78.
- Erden, Aysu. Öyküde Bütüncül Düzeni Oluşturan Olgulara ve Düşünsel Akımlara Dilbilimsel Yaklaşım: Yöntem ve Uygulama. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 15. 2 (1998): 9-26
- Gee, James Paul. An Introduction to Discourse Analysis. Theory and Method. Second Edition. New York: Routledge, 2005
- Van Dijk, Teun A. Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society* 4(2): 249-283
- Cognitive Processing of Literary Discourse. <http://www.discourses.org/download/articles/>. 15 Eylül 2014.

**“Bîçâre Şi’r-i Osmânî”
Tevfik Fikret’in Divan Edebiyatı Hakkında Görüşleri**

İbrahim Veli SÖZER*

Özet

Modern Türk şiirinin oluşum aşamasındaki katkıları tartışılmaz olan Tevfik Fikret; Namık Kemal, Ziya Paşa ve diğer edebiyatçılarımız gibi yeni yaratılan edebiyata sahip çıkmak amacıyla Divan edebiyatını eleştiren isimlerdendir. Bu çalışmada, Tevfik Fikret’in eleştirmen yönüne vurgu yapılarak Divan edebiyatı hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. *Servet-i Fünun*, *Mirsâd*, *Malûmat*, *Maârif* ve *Tarîk* dergilerinde yazılar kaleme alan Fikret, Divan edebiyatı geleneğinin çeşitli yönlerini eleştirir. Sırasıyla Divan edebiyatını nazire-perdazlık, aruz, seci/kafiye, gazel-serâlık meseleleri hakkında eleştiren Fikret, son olarak da onun konu bakımından yoksul olduğunu örneklerle belirtir. Sözkonusu eleştiri yönleri, tek tek başlıklar altında değerlendirilecek ve Fikret’in eleştiri üslubu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tevfik Fikret, Eski-Yeni Edebiyat, Şiir, Eleştiri.

---

* * Arş. Gör., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Elmek: ibrahimvelisozer@yyu.edu.tr

**“Poor Poetry of Ottoman”
Tevfik Fikret’s Opinions About Divan Literature**

Abstract

Tevfik Fikret, who has an indisputable place in formation of Modern Turkish poetry, is the one of the literateurs like Namık Kemal and Ziya Paşa criticizing Divan literature to claim new creating literature. In this study, Tevfik Fikret’s criticism way is focused and his opinions about Divan literature are placed. Tevfik Fikret writing in *Servet-i Fünun*, *Mîrsâd*, *Malûmat*, *Maârif* and *Tarîk* magazines, criticizes tradition of Divan literature in various ways. His critics about Divan literature are imitating, prosody, rhyme in poem and prose, and to saying an ode. Lastly, he criticizes Divan literature that it is poor in point of thyme with examples. Aforementioned critic ways are considered one by one under different titles and dwelled on Fikret’s criticism style.

Keywords: Tevfik Fikret, Old-New Literature, Poetry, Criticism.

Giriş

“Divanlarımızdan biri mütala’ a olunurken insan, muhtevi olduğu hayâlâtı zihninde teecessüm ettirse, etrâfını meden elli, deniz gönüllü, ayağını Zuhal’ in tepesine basmış, hançerini Mirrih’ in göğsüne saplamış memduhlar; feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, cehennemi alevlendirmiş de dağ diye göğsüne yapıştırmış, bağırdıkça arş-ı âlâ sarsılır, ağladıkça dünya kan tufanlarına gark olur âşıklar; boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı ma’şûkalarla mâlâmal göreceğinden kendini devler, gulyabanîler âleminde zanneder.”¹

Yeni bir edebiyat yaratmak heyecanı ile dolu olan Tanzimat ve Servet-i Fünun sanatçıları, işe mevcut olan ellerinden geldiğince yıkmakla başlamışlardır. İlk geçliklerinde hayal ve fikir dünyalarını zenginleştiren Divan edebiyatı ve onun tüm unsurları artık onların gözünde hiç var olmamış hükmündedir. Eski-Yeni tartışmaları döneme damgasını vururken sanatçılarımızın *komik* üslupları da dikkate değerdir.² Namık Kemal’ in yukarıda alıntılıdığımız bölümde söylediklerinde de görülebileceği gibi, bu *komik* üslup yer yer ironi ve istihzaya uzanan anlatımıyla amacını apaçık açıklar niteliktedir; amaç üzüm yemek değil bağcıyı dövmektir. Tanpınar sözkonusu yazı için iyimserlikle “Namık Kemal’ in eskiye hücum ettiği noktalar onu evvela hakikate sonra tabiata yahut tabiat-i eşyaya uygun bulmaması(...)”³ olarak değerlendirir. Fakat bu görüş, Namık Kemal’ in Divan edebiyatının belki de en önemli unsuru olan mazmunları ve sembolik anlatım özelliğini bilmediğini ima etmek anlamına gelir. Yine Ziya Paşa’ nın “Şiir ve İnşâ” adlı makalesinde geçen şu kısım meseleyi tersinden anlamak nevine bir örnektir:

1- Namık Kemal, “Mukaddime-i Celal”, içinde: Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II , haz: Mehmet Kaplan, İnci Engintün, Birol Emil, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s. 343.-

2- Geniş bilgi için Bk. Olcay ÖnerToy, *Edebiyatımızda Eleştiri/ Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

3- Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, s. 421.

"Osmanlıların şiiri acaba nedir? Necâti ve Bâki ve Nef'i dîvanlarında gördüğümüz bahr-ı remel ve hezceden mahbûn ve muhbîs kasâid ve gazeliyât ve kıt'aât ve mesneviyât mıdır? Yoksa Hâce ve İtrî gibi mûsikîşinâsânın rabt-ı makâmât ettikleri Nedîm ve Vâsîf şarkıları mıdır? Hayır bunların hiç birisi Osmanlı şiiri değildir. Zira görülüyor ki, bu nazımlarda Osmanlı şâirleri şuarâ-yı İrân'a ve şuarâ-yı İrân dahi Araplara taklîd ile melez bir şey yapılmıştır. Ve bu taklîd üslûb-ı nazımda değil ve belki efkâr ve ma'âniye bile sirâyet edip, bizim şuarâ-yı eslâf edâ-yı nazm u ifâdede ve hayâlât ve ma'ânide Arap ve Acem'e mümkün mertebe taklîde sa'y etmeyi maa-riften addetmişler ve acaba bizim mensûb olduğumuz milletin bir lisânı ve şiiri var mıdır ve bunu ıslâh kabil midir, aslâ burasını mülâhaza etmemişlerdir."⁴

Görüldüğü gibi Ziya Paşa, yüzyıllar süren edebiyat geleneğini bir kaleme *Arap ve İrân* taklidi diye silip atıyor; tıpkı İslamcı-Toplumcu kimliğiyle meseleye farklı bir açıdan bakarak "Şarap kokar eslâfın en temiz gazeli / Beş altı yüz sene 'sâkî' hevâ-yı mübtezeli"⁵ diyen Mehmet Akif Ersoy'un yaptığı gibi. Eski Edebiyatı *kötüleyerek* kurulan yeni edebiyat anlayışına yer açmak ve onu haklı çıkarmaya yönelik bakış açısını edebiyatımızın bütün dönemlerinde görmek mümkündür. Ahmet Muhip Dıranas, *eski* edebiyattan zevk aldığını fakat oluşan *yeni* edebiyat ortamında bu zevklere yer olmadığını belirtir ve ekler: "Benim çocuğuma o, hiçbir şey söylemeyecek; çocuğum ondan bir şeyler umarak, bir şeyler bulmak için, yarın ömrünün bir kısmını harcarsa, bunu heba etmiş olacaktır. Ve şayet ondan zevk alırsa, çocuğumu dejenere bileceğim."⁶ Anlaşıldığı üzere Türkiye'de edebiyat her dönemde çeşitli politik projeler çerçevesinde oluşturulmaya çalışıldığı için *eskiyi* eleştirmek, bilimsel objektiflik anlayışından uzak; komik üsluplarla, devrin gerektirdiği söylemlerle yapılıyor. Yoksa Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 3 Ağustos 1930'daki Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi'nde Divan edebiyatının müfredattan kaldırılması teklifini nasıl anlayabilecektik?⁷ Bütün tartışmaların uzağında -bugün neredeyse bütün araştırmacıların tasdik edeceği gibi- Divan edebiyatı oluşan/oluşmakta olan modern Türk edebiyatının en geniş, en renkli ve en önemli menbalarından biridir.⁸

4- Ziya Paşa, "Şiir ve İnşâ", içinde: *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s. 45.

5- Mehmet Akif Ersoy, "Berlin Hatıraları", *Safahat: Edisyon Kritik*, haz. M.Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 279.

6- Ahmet Muhip Dıranas, "Divan Edebiyatının İç Yüzü", *Yazılar*, haz. Münire Dıranas, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 19-22.

7- Ahmet Kutsi Tecer, "Eski ve Yeni Edebiyat", *Görüş*, sayı 1, Temmuz 1930, s. 96-104.

8- Bu çalışmada amacımız, Divan edebiyatının ehemmiyetini ortaya koymak olmadığı gibi, ona yöneltilen eleştirilerin politik veya kişisel alt yapılarını da araştırmak değildir; sadece kullanılan üslûba dikkat çekmektir. Divan edebiyatının, modern Türk şiirinin yaratım sürecinde oynadığı rol ve uğradığı eleştiriler için bkz: Yalçın Armağan, *İmkânsız Özerklik: Türk Şiirinde Modernizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Tevfik Fikret'in *Dil ve Edebiyat Yazılarında* Divan Edebiyatı Hakkında Görüşleri

Namık Kemal ve Ziya Paşa'dan sonra Servet-i Fünun devrinde Tevfik Fikret, batı tesiriyle oluşmakta olan yeni Türk şiirine yer açmak için Divan edebiyatını eleştirmiş, bu bağlamda *Servet-i Fünun*, *Mirsâd*, *Malûmat*, *Maârif* ve *Tarîk* adlı dergilerde edebî denemeler kaleme almıştır. Servet-i Fünun hareketine katılmadan önce *Mirsâd*, *Malûmat*, ve *Maârif* dergilerinde yazan Fikret, *Servet-i Fünun*'da hem derginin baş yazarı hem de yeni edebi hareketin lideri olarak her hafta *Musâhabe-i Edebiyye* başlığıyla makaleler kaleme almış, daha sonra *Tarik* gazetesinde başlık *Hafta-i Edebî* adını almıştır.⁹ Bu yarı deneme, yarı makale tadında yazılarda Fikret, batı edebiyatından, kendi şiirinin kaynaklarından, şiirin dilsel/biçimsel unsurlarından bahislere ve Divan edebiyatı eleştirilerine yer vermiştir. Fakat Fikret'in sözkonusu eleştiri yazıları araştırmacılar tarafından ya birkaç satırla geçiştirilmiş ya da bütünüyle görmezden gelinmiştir.¹⁰ Fikret'in Divan edebiyatına yönelttiği eleştirileri beş başlıkta toplamak mümkündür:

- Nazire-perdazlık/ taklitçilik
- Aruz meselesi
- Seci/kafiye meselesi
- Gazel-serâlık
- Divan edebiyatının konu bakımından yoksul olması

Nazire-perdazlık/ taklitçilik

"Bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye yazılan şiir" diye tanımlanan nazire ve nazire yazmak, Divan edebiyatının unsurlarından biridir. Şair, yazdığı nazire ile hem sanatında kendine rehberlik

9- İsmail Parlatır, "Fikret'in Dil ve Edebiyat Yazıları Üzerine", içinde: Tevfik Fikret, *Dil ve Edebiyat Yazıları*, haz. İsmail Parlatır, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. VII.

10- Örnek vermek gerekirse; Kemal Bek, İsmail Parlatır, Bilge Ercilasun ve Mahir Ünlü, Tevfik Fikret ve Servet-i Fünun'da eleştiri konularındaki çalışmalarında Fikret'in eleştirmen yönüne ve Divan edebiyatı hakkındaki görüşlerine kısaca yer verirken, Atilla Özkırımı, Mehmet Bayrak, Mehmet Kaplan, Recep Usta, Kenan Akyüz ve Sabiha Sertel mezkur konuya değinmemiştir. (Kemal Bek, "Edebiyat-ı Cedide (Servet-i Fünun) Döneminde Eleştiri", Mehmet Rifat(ed), *Bizim Eleştirmenlerimiz*, içinde, s.51-67, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.; İsmail Parlatır, *Tevfik Fikret*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.; Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit*, millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1994.; Mahir Ünlü, *Türkçede Yazınsal Eleştiri*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1997.; Atilla Özkırımı, *Tevfik Fikret*, Bilpa Yayınları, İstanbul, 1983.; Mehmet Bayrak, *Tevfik Fikret*, Tel Yayınları, 1947.; Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998.; Recep Usta, *Tevfik Fikret*, Kastaş Yayınları, 1984.; Kenan Akyüz, Tevfik Fikret, Ankara Üni. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1947.; Sabiha Sertel, İlericilik ve Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret, Hür Yayınları, İstanbul, 1969.)

eden üstadlarını ortaya koymakta, hem de onların seviyesine ulaştığını belgelemektedir. Tasavvuftaki el verme geleneği ile ilişkilendirilebilecek olan bu kavram Divan edebiyatının olgunlaşmasında mektep görevi görmüştür. Aslen Arap kaynaklı olan nazire geleneği Türk edebiyatında çok sevilmiştir. Divan edebiyatında nazîre yazan şairler arasında şiiirlerinin üçte biri nazîre olan Karamanlı Nizâmî, nazîrede usta sayılan Kefevî Hüseyin Efendi, Leylâ Hanım, Necâtî Bey ve Nedîm sayılabileceği gibi kendi şiiirlerine nazîre yazan Muallim Nâci ve ayrıca Cumhuriyet devrinde Fazıl Ahmet Aykaç, Halil Nihat Boztepe, Necdet Rüştü Efe, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç gibi bazı şairler “tehzîl”leriyle -farklı bir mecrada da olsa- bu geleneği devam ettiren isimlerdendir.¹¹

Fikret’e göre felsefede ve bilimde taklit çok ehemmiyetlidir; “(h)ey’et-i ictimâ’iyyenin medâr-ı esâsî-i teşekkülü taklîddir; taklîdsiz terakki ve tekemmül kabil olamaz; her ferd, her cem’iyyet, her kavim evza ve ahvâl ve mu’âmelâtını bir diğere kavme, bir diğere cem’iyyete, bir diğere ferde benzete benzete bir şeye benzer. (...)” (s. 12) Edebiyat ve sanatta da taklit önemlidir fakat sözkonusu Divan edebiyatı ve nazire-perdazlık olunca iş değişir. Çünkü nazire-perdazlık sahtekarlıktan, kolaylıktan başka birşey değildir. Fikret; bu teorisini ispatlamak için Hakkı Bey’in Nef’î’yi tanziren yazmış olduğu şiiiri aslıyla karşılaştırır ve şu sonuca varır:

“Bizce şu iki parça şiiiri birbirinden ayıran bir şey varsa o da biri Nef’î-yi şâirin, diğere Hakkı Bey merhûmun eseri olmaktan ibarettir. Nef’î’nin sözleri *taklîd ve tanzîr* değil, adeta *tecdîd ve tekrîr* edilmiş ve Hakkı Bey merhûmun bu nazîrenüvîsliğinden edebiyatımız için bir istifâde, ciddiye husûle gelememiştir.” (s. 14)

Ve şöyle devam eder:

“Vâkı’â bir koca edebiyat âleminde öyle birkaç beyitin, birkaç gazelin, birkaç kasîdenin az çok yek-diğere benzemesi pek ehemmiyetle telakkiye şâyân değildir; fakât bizim şiiirlerde müşâbehet o derece kalmamış, bu illet edebiyat âleminin hemen her cihetine müstevlî olmuş; o kadar ki edvâr-ı edebiyemizin aktâbı addolunan üç dört şâ’ir-i dâhî aradan çıkarılırince, bu devirlerden her birine tesâdüf eden şu’arâmızın bakışları bir, görüşleri bir, düşünceleri bir,

11- İsmail Durmuş, M.Fatih Köksal, Mustafa Çiçekler, “Nazire”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

söyleyişleri bir... Velhâsıl mahsûl-ı tabî'atleri hep bir Şekil ve siyâkta, hepsi de o devrin müceddidî olan zâtın eş'arından tirâşide görünür. Müceddidlerin eser-i tecdîdi ise esâsen Enverî gibi, Örfî gibi, Şevket gibi, Sâ'ib gibi Şu'arâ-yı İrâniyyeden birinin tavr-ı tasavvur ve tasvîrini taklîd ve tanzîrden ibâret olduğu cihetle eş'arımız İrân edebiyatının taht-ı te'sîrinden bir türlü kurtulamamış ve zâten gazel ve kasîde vâdisi pek dik iken araya bir de nazîre-gûluk gîyerek yaketazân-ı belâgatimiz için -evzâ-ı fitriye ve zâtîyelerini muhâfaza edecek sûrette- serbestâne cevelân etmeye meydan ve imkân kalmamıştır." (s. 15)

Yedi asırlık Divan edebiyatı "küçük büyük üç beş cilt dîvân istisna edildiği halde kalanlar o cevâhir-i san'at ve ma'rifetin -kimi parlakça, kimi pek donuk- birer sâhte numûnesi" olarak tabir eden Fikret, nazire geleneğini şair olmaya hevesli gençlerin beğendikleri kimi üstadlara benzemek için kaleme aldıkları önemsiz manzume parçaları yazmak olarak tanımlar. Kendisi de bu yollardan geçmiş fakat "(t)aklid etmek -hiç birşey olmasa- mukallidlik, sahtekarlık olur"(s. 4) düsturuyla yazdığı şiirleri yırtıp atmıştır. "Hasılı taklidin bizde ma'ruf olan sûreti edebiyatımız için hiç de faideli sayılmaz." (s. 15) Çünkü şairlik, sadece taklitçilik olarak algılanmıştır ve Divan edebiyatının bu kadar küçük bir çerçeve içinde yaptığı sanat ve zarafet takdire şayandır.

Aruz Meselesi

Bilindiği gibi Fikret, bütün sanat hayatı boyunca aruz kullanmadan bir tek şiir bile yazmamıştır. Aruz olmadan da şiir yazılabileceğinin farkındadır; yine de öğrendiklerinden, alışkanlıklarından, gelenekten vazgeçememiş, Fransız şiirinin tesiriyle mısranın bütünlüğünü, dokunulmazlığını kırmış ama aruzdan vazgeçememiştir. Aruz konusundaki eleştirileri de aruzun kendisine değil, şiirin ahengine uygun olmadan kullanılmasına, ilm-i aruz adı altında birtakım gereksiz bilgiler öğretilmesine ve aruza kapılarak şiirin istediği ahengin dışına çıkılarak anlamlı/anlamsız bir "değirmen ahengi"(s. 57) tutturulmasına yöneliktir.

Meseleye bir hikaye ile girer Fikret: Lise yıllarında, Arabî, Fârisî ve Türkî muallimlerin hep birlikte buldukları bir imtihanda tahtaya

Fikret çağırılmış ve sorulan sorunun cevabını “pür-tumturak u hoş-edâ” ile okuyunca muallimler bir beyit okuduğunu zannetmiş ve veznini sormuşlar; fakat Fikret manzumeyi o anda uydurmuştur ve belli bir vezne uygun değildir. Bir diğer soruda ise Türkçe bir beyitin Farsça tercümesini isterler. Fikret’in tercümesi anlamca bir şeye benzemiyordur ama manzum olduğu için hocalar beğenmiştir ve vezni de bahr-i mütekaribe uyuyordur: *fa’ûlün, fa’ûlün, fa’ûlün, fa’ul*. Fikret ise yazdığı beytin hangi vezinden olduğunu bilmiyordur. Anlattığı hikayeden sonra Fikret şöyle der: “Mevzûn yazmak için mutlaka aruz okumağa hâcet yoktur, şiir söylemek için mevzûn yazmağa ihtiyaç olmadığı gibi.” Eğer insanlarda şairlik yeteneği varsa istediği her şeyi sanki mevzunmuş gibi ahenkli bir şekilde söyleyebilir. İlm-i arûz adı altında öğretilen saçmalıklara ihtiyacı yoktur. Yoksa bir coğrafya kitabı açıp bahr-i remel nerede diye ararken bulur kendini.¹² Vezin şekillerine çeşitli isimler vererek gruplandırmak yerine “anlayalım ki evzânın hangisi daha rakîk, daha sâf, daha sâde, daha şûh, daha mest, daha raksân ve hevâyî. Hangisi daha samîmî, daha mü’essir, daha ciddi, daha ağır, daha ulvî, daha semâvi ve rûhânîdir. Evet, bakalım hangi vezin hangi zemînlere daha muvâfık düşecek; hangi hissiyyât hangi vezinlerle daha tam, daha sâlim olarak teblîğ edilebilecek. Hâsılı hangi şiir hangi vezne tatbîkan söyleneirse tabî’iyetini, samîmiyyetini, rûhunu muhâfaza edecek.” (s. 50)

Yine “Te’sir-i Evzân”(s. 88) adlı yazısında Fikret, aruz vezni- nin birtakım gereksiz bilgilerle birlikte öğretilerek, şiirin güzelliğini öldürdüğünü söyler. Vezin bilgisinin şiirin doğallığını bozarak, tatsız bir şekle soktuğunu ve insanın ezberlemekte zorlandığını iddia eder. Şair, aruzu kullanarak daha akılda kalıcı şiirler söylemek ister fakat kendini birtakım kalıplarla sınırlandırdığı için daha basit, daha adi ol-

12- Burada Fikret, aruz vezni çeşitlerinden olan bahr-i remeli, bahir kelimesinin birinci anlamı olan denize gönderme yaparak çift anlamda kullanıyor.

maktan kurtulamaz. Fikret'e göre kelimeleri aruza uydurmak değil, kelimenin istediği ahengi yakalamak önemlidir; bu da aruzun, "değirmen ahengi"nin sınırlarından kurtulup sular gibi akabilmekle olur.

Seci/Kafiye Meselesi

"-Üzölmeyin siz efendim, gelir çabuk yerine,

Çocuktur o...

-Gece pek sayıklıyor.

-Ne zarar!

-İlac verir misiniz?

-İstemez.

*Kadın ağlar."*¹³

Fikret, "Hasta Çocuk' Manzûmesi Nasıl Telâkkî Edildi?" (s. 16) başlıklı yazısında şiirine yöneltilen eleştirilere tek tek cevap verdikten sonra "zarar" kelimesine uygun kafiyeli kelime bulamaması yönündeki söylentilere karşı İsmail Safa'nın kendisini savunduğunu belirtir:

"Şâ'ir-i kavâfi-pîrâ İsmâil Safâ Bey birâderimiz bu son ta'arruzlara karşı manzûmeyi müdâfa'a etmek lutûf-kârlığında bulundu; mamâfih bir aralık muharrir-i âcize dönerek: 'Keşke, azîzim, 'zarar'a 'arar' yahut 'sarar' gibi bir kelime kafiye edilmiş olsaydı!..' demekten kendini alamadı.

Hakikat! Keşke 'zarar'a 'arar' yahut 'sarar' kafiye düşseydi... Fakat düşmedi. Düşürebilmek ise muharririn yed-i iktidârında değildi. Ne yapsın... Ona, kafiyeyi söze tatbik etmek, sözü kafiyeye tetbî ve ta'lik etmekten güç geliyor! O bî-çâre, birkaç güzel kafiye hâtırı için bir gazel söylemek devirlerinin artık geçtiğine kani olmak istiyor." (s. 18-19)

Fikret'in Divan edebiyatını eleştiri noktasındaki diğer bir duruşu olan seci/kafiye meselesinde de, "birkaç güzel kafiye hatırı için gazel söylemek devirleri" tabiriyle basitleştirmeye devam ediyor. Ona göre Divan şairleri, sırf kafiye uysun diye, anlamlı anlamsız fonetik olarak birbirine benzer kelimeleri mısra sonlarına yerleştirerek şiir yaz-

13- Tevfik Fikret, "Hasta Çocuk", *Rübâb-ı Şikeste*, haz. Abdullah Uçman ve Hasan Akay, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 30.

dıklarını zannediyorlar. Zira seci ve kafiye eski şiirde o kadar ön planda ki, insan eski şiire dair birkaç güzel beyit bulmak umuduyla hafızasını yokladığında ister istemez uykusu geliyor:

“Ne yapalım ‘eski’ deyince hatıra en evvel secî ve kafiye hutûr ediyor; insan ister istemez cümel-i müseccaa tertîbiyle it’âb-ı ser u şuûr eyliyor. Gûyâ ki fikr-i kadîm bu tarz beyân ile tev’emdir; gûyâ ki âsâr-ı kudemâdan bahse mütecâsir olan bir kalem behemehâl rişte-i rengarenk tecnis ve tescî ile mukayyed olmak elzemdir.” (s. 159)

Seci ve kafiyenin bolluğu, Fikret’e göre şiirin ahengini bozduğu gibi onu sesli okumayı da bir o kadar zorlaştırır ve zevkten ziyade bir zulme dönüştürür:

“Âhengin bu kadarı da fazla, değil mi? Bir şarkı, bir terâne için yine zararı yok; fakat bu şekilde, bu nağmede uzun bir manzûme okumak mümkün müdür ki tab’-ı rakîk-i şâ’irâneye kelâl bahş olmasın? Ya ne’ûzü-b-illah Tuhfe-i Vehbî ezberciliği ettiğimiz zamanlardaki gibi bir de taktî eyleyerek inşâd etmek lâzım gelse!...”(s. 57)

Yine kafiyenin zaruri olması Divan şiirini yekahenk yaptığı gibi yoksullaştır da:

“Hayır, zamanın gözlerini kamaştıracak parlak bir kasîde yazıyor; bu kasîde ne kadar uzun olursa olsun o kadar hâtîf-ı ebsâr olacak; her kafiye bir beyit; bir kafiye kaçırmak bir beyitlik muvaffakiyyet zâyî etmek demek; artık “mâkiyân” mı olur, “hâkiyân” mı olur; hangisini eline geçirse kolunu kanadını bağlayıp mermî-i âmâl-i nükte-perdâzisine amaç edecek... Yaşasın kafiye!

Eski şiirlerimizin hangisini ele alacak olursanız bu kafiye te’sirini bulursunuz; en güzellerinde, en samimîlerinde bile o te’sirin bir eser-i gadri görülür. İşte bunun içindir ki ‘eskiden şâirlerimiz vardı, şiirimiz yoktu!’ diyenler haklıdır; ve işte bu hakka istinâden diyorum ki: Bîçâre şi’r-i Osmânî yoksuldur...”(s. 165-166)

Gazel-serâlık

Fikret’e göre Divan edebiyatını tekdüze kılan diğer bir husus

gazel-serâlıktır. Her güzelliği, her duyguyu üç-beş beyitle alışılmış mazmunlarla, anlamlı anlamsız kelimeleri yanyana getirerek seci ve kafiyelerle donatarak bir gazel haline getirmek. Dolayısıyla hayatı anlamsızlaştırmak, tabiiyyetinden uzaklaştırmak; onu yapay bir kılıfın içine sokmak; Fikret'e göre gazel yazmak böyle bir şeydir. Bu belaya çocukluğunda o da bulaşmıştır;

“O zamanın en büyük meziyyât-ı şâirânenen ma'dûd olan fahriyye-gûluk, gazel-serâlık hevesinden kendisini kurtaramayarak ders vakitlerini, mütâla'a saatlerini meselâ çifte redifli bir fahriyye, beş beyitli bir sâkî-nâme nazîresi yazmağa hasr ile ifâte eder; fakat bu tanzîr ve taklîd mecbûriyetinden –Hudâ bilir- kat'â memnûn olamaz idi.” (s. 3)

Gazel yazmanın faydasız olduğuna dair bir başka mesele, Fikret'e göre, konu kısıtlılığıdır. Gazelin konusu aşağı yukarı belli olduğu için, şair istese de hissiyata dair, ruha dair meseleleri gazelde anlatamaz. Dolayısıyla gazel sadece şairi tatmin eden, suya sabuna dokunmayan, hiçbir meseleye parmak basmadığı gibi malumatfuruşluktan da uzak bulunan -tabiri caizse- bir istimnadan ibarettir.

Fikret'in bir arkadaşıyla arasında geçen bir konuşmayı yazdığı aşağıda alıntıladığımız bölüm bu düşünceyi açıklar niteliktedir:

“- Bu çocuk beni meşgûl etti. Şimdi yerde bir leylâk parçası gördü, aldı; kendi kokladıktan sonra bebeğine koklatmak için burnuna götürdü. Şu hissiyâtına kimsenin vâkıf olduğunu da istemiyor: Çiçeği bebeğine koklatırken etrâfına gizli gizli nasıl bakıyordu görseydiniz... Âh! Bunlar bütün yazılacak, söylenecek şeylerdir...”

- Ya niçin yazmıyorsunuz? *Servet-i Fünûn* sahîfeleri böyle tabî'î şiirler için dâimâ açıktır. Şimdi herkes bunlardan zevk alıyor; bunları seviyor; bunları okuyor.

- Evet ammâ yalnız okunmak kâfî değildir; yazmalı, daha doğrusu yazılabilir melidir de. Böyle sırf hissiyâta, rûha âid şeyleri tasvîr etmek gazel-serâlığa, mazmûn-perdâzlığa benzemez.

- Bunu söylemeyin!... Gazel-serâlık, mazmûn-perdâzlık diye çiğneyip geçmek

istediğimiz vâdiler de öyle herkesin yekatâz olacağı yerler değildir ya. İnsâf etmeli, bir gazel kolay kolay söylenir mi?

- Niçin söylenmesin! Hem gazelden gazele fark vardır... Yine de söyletme beni Allah aşkına! Gazelciliğe hele senin tarafdarlığını hiç anlamıyorum. Zâten şu bahis ne zaman açılrsa canımı sıkarsın. Bunu mahsus yaptığımı biliyor da yine sıkılıyorum.”(s. 31-32)

Divan Edebiyatının Konu Bakımından Yoksul Olması

Fikret, Divan edebiyatının yetersizliğinden dem vururken; Divan şiirinin konu bakımından kısıtlı bir yapısı olduğuna kani olur; bahar mevsimi sayısız bahariyye ile anlatılırken yaz ve güz kaybolur, kış ise birkaç sönük şita’iyye ile anılmakla yetinilir:

“Eski Şairlerimiz bahar ile yazı, hazan ile kışı dâ’ima karıştırmışlardır. Onların takvîminde ‘fasl-ı dey’ mevsim-i rebî’î ta’kîb eder; hazan gelir, berk ü bâr-ı bahârı târ u mâr eyler; arada koca bir yaz kaybolur.” (s. 29) diyerek kışı anlatan bir şiire örnek olarak Cenab Şahabettin’den örnek verir ve ekler:

“Evet, yoksul zavallı edebiyat! Yoksul bîçâre şi’r-i Osmânî! Cenâb’ın şu tasvîr-i üstâdânesi ile mukayese edilecek, tartılabilecek kaç gevher-i edebimiz var? İşte divânlar; şimdiye kadar kaç şâirimizin hangi şitâiyelerini okumuşsunuzdur ki, lafzıyla, ma’nâsıyla Cenâb’ın bu şiiri kadar rûhunuza te’sîr etmiş olsun? En büyük şu’aramızdan biri Ziya Paşa merhûm değil mi? İşte meşhur şitâ’iyyesi.”(s. 164) diyerek Ziya Paşa’nın şiirini verir ve şiirin içeriğinde anlatılanları komik bir üslupla bir masal tadında açıklayarak, Divan edebiyatı hakkında düşüncüklerini üslubuyla da yansıtı nitelikte olan şunları söyler:

“Bu böyle sekiz, on beyit daha gidiyor; hepsi başka havada, başka nağmede. Şimdi ‘tâb-ı şu’â’î nahl-ı sâde-pûş-ı gülsitâne’ in’ikas ile gümüşt en servler peydâ ettiği hikâye olunan şems-i münîr şimdi havanın te’sir-i bürûdetiyle titreyerek lihâf-ı hâver altına gizleniyor; haddi mi var ki meydana çıksın, derhal

dökecek, kırılacak, kar şekline girecek, şu dehşetli kışın ortasında henüz erguvanlarla müzeyyen duran gülistân-ı zemîne serpilerek fidanların çiçekli dallarını ‘berk-i semenden câme giymiş lâle-hud şüh’lara benzetecek sonra buna hangi can dayanır? Artık kürkünü, gocuğunu, hırkasını, paltosunu kapan bahçelere koşacak, beyazlar giymiş al yanaklı güzeller peşinde, herkes işini gücünü serecek; âşık olan olana... Bir de bakılacak ki, âşıklar tarafından bu güzellerin kış bahçelerinde açılmış ateşin lâleleri andıran yanaklarına doğru meddedilen enzâr-ı iştıyak soğuktan donuyor, ‘Âmed-şüd-i nezzâreye billûrdan yollar’ teşkil ediyor... Haydi kehhâllere haber; bütün uşşâk-ı zamân Koroğlu ve şürekâsı: Komedi!’(s. 165.)

Sonuç

Modern Türk şiirinin oluşumunda Tefvik Fikret’in payı elbette ki gözardı edilemez. Hissiyatı, sosyal fikirleri ve edebi lider yönü, sorumlu bir baba ve disiplinli bir öğretmen olması ile Türk edebiyatının belki de en nev’i şahsına münhasır bir dönemine şiiriyle, sanatıyla damgasını vurmuş bir şahsiyeti sadece *Rûbab-ı Şikestesiyile* değerlendirmek pek tabii yanlış ve eksik olur. Servet-i Fünun gibi dönemin zorlu şartlarında ayakta kalıp Türk edebiyatını besleyen en önemli damarlardan biri olan dergide hem edebi liderlik hem de başyazarlık yapan ve yine çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazan Fikret’in nâsir yönü de şairliği kadar başarılıdır. Bizim çalışmamız ise sözkonusu yazılarda Divan edebiyatı hakkında kimi komik, kimi alaylı, kimi ağır eleştirilerini bir araya toplayarak Fikret’in o sisler içindeki karanlık çehresini renklendirmektir. Yeni bir edebiyatın doğum sancılarında eskiyi eleştirmek Fikret’in en tabii hakkıydı kuşkusuz. Başta da belirttiğimiz gibi, ne Divan edebiyatının mahiyeti, ne de sonraki edebiyatçılarımızın Divan edebiyatı hakkındaki görüşlerinin salâhiyeti çalışmamızın konusuna girmektedir. Göstermek istediğimiz sadece kullanılan ifadelere, takınılan tavıra, tercih edilen üsluba dikkat çekmektir. Son olarak Divan edebiyatı hakkında bu kadar “atıp tutan” Fikret’in yine de eskinin hakkını teslim ettiği şu satırlarına göz atalım:

“Bâkîlerden, Nef’îlerden, Nâbîlerden, Nedîmlerden, Gâliblerden hattâ Nergisîlerden, Veysîlerden bugün ‘edebiyât-i cedfide ve sahiha’ nâmı verdığımız meslek-i kavîm şiir ve inşânın o büyük mü’essislerine gelinceye kadar lisânımızın geçtiği müddet-i hayâtında ancak bir, yahut iki defa uğrayabildiği tahavvülât-i esâsiyyeden ma’dûd olduğu için fevkalâde hâ’iz-i ehemmiyet addolunur. Bununla beraber bu devre-i kemâlin sâhipleri addolunan esâtûze kurdukları mebnâ-yı metîn-i edebde kendilerinden evvel gelenlerin hukûk-i fazl ve tekaddümünü teslimden hiç bir zaman geri durmamışlar, durmuyorlar ve bundan dolayı şân-i edebileri zerre kadar nâkılanmıyor, bilâkis... Sonra nasıl olur ki bütün bu hakîkatlara vâkîf olduğumuz ve en büyük meziyet itirâf-i hakîkat olduğunu bildiğimiz halde biz: ‘Evet, hiç yoktan, kendi kendimize bir edebiyât vücûda getirdik!’ yolunda bir iddi’â-yı sahîf ile teferrûde çalışalım? Nasıl olur ki bu altı yüz senelik hayât-i edebiye, husûsiyle bu hatyatın son nakîz-i nâgehânî ve ebedîsi fikir ve nazarımız önünde şuracıkta durup dururken: ‘Hayır, yoktu, bizde edebiyat mevcûd değildi; biz yaptık hiç yoktan, kendi kendimize bir edebiyat vücûda getirdik...’ diyelim?”(s. 70)

Kaynaklar

- AKYÜZ, Kenan, Tevfik Fikret, Ankara Üni. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1947.
- ARMAĞAN, Yalçın, İmkânsız Özerklik: Türk Şiirinde Modernizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- BAYRAK, Mehmet, Tevfik Fikret, Tel Yayınları, İstanbul, 1947.
- BEK, Kemal, “Edebiyat-ı Cedide (Servet-i Fünun) Döneminde Eleştirisi”, ed. Mehmet Rifat, Bizim Eleştirmenlerimiz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s.51-67
- DIRANAS, Ahmet Muhip, Yazılar, haz. Münire Dıranas, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- DURMUŞ, İsmail, KÖKSAL M.Fatih, ÇİÇEKLER Mustafa, “Nazire”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERCİLASUN, Bilge, Servet-i Fünun’da Edebi Tenkit, millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1994.
- ERSOY, Mehmet Akif, Safahat: Edisyon Kritik, haz. M.Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.
- FİKRET, Tevfik, Dil ve Edebiyat Yazıları, haz. İsmail Parlatır, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987,
- FİKRET, Tevfik, Rübâb-ı Şikeste, haz. Abdullah Uçman ve Hasan Akay, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAPLAN, Mehmet, ENGİNÜN İnci, EMİL Birol (haz), Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.
- KAPLAN, Mehmet, Tevfik Fikret, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.
- ÖNERTOY, Olcay, Edebiyatımızda Eleştirisi/ Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, Tevfik Fikret, Bilpa Yayınları, İstanbul, 1983.
- PARLATIR, İsmail, Tevfik Fikret, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- SERTEL, Sabiha, İlericilik ve Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret, Hür Yayınları, İstanbul, 1969.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982.
- TECER, Ahmet Kutsi, “Eski ve Yeni Edebiyat”, Görüş, sayı 1, Temmuz 1930, s. 96-104.
- USTA, Recep, Tevfik Fikret, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1984.
- ÜNLÜ, Mahir, Türkçede Yazınsal Eleştirisi, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1997.

Evangelia BALTA (2014), Gerçi Rum İsek De, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 424 s.

Pınar SEL*

Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz,
Ne Türkçe yazar okuruz ne de Rumca söyleriz,
Öyle bir mahludî hatt-ı tarikatimiz vardır,
Hurufumuz Yunanice, Türkçe meram eyleriz.
(1896 basımı Karamanlıca bir kitaptan)

Karamanlılar Anadolu'da yaşamış, Türkçe konuşmuş ama Türkçeyi Yunan harfleriyle yazmış olan Ortodoks Hıristiyan topluluktur. Özellikle Konya, Karaman, Nevşehir, Kayseri, Niğde yörelerinde yaşamış olan Karamanlıların adına, ilk kez Alman gezgin Hans Dernschwam'ın İstanbul ve Anadolu'ya yapmış olduğu gezileri anlattığı seyahatnâmesinde "Caramanos" olarak rastlanmıştır (Eckmann, 1950, s. 165).

1924 yılına kadar Anadolu'da yaşamış olan Karamanlılar, Lozan Antlaşması'nın Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi sözleşmesi gereği Yunanistan'a gönderilmişlerdir. Sadece Türkçe bilen ilk kuşak mübadillerin çocuklarının Yunanca öğrenmeye başlamasıyla yeni bir sürece girilmiş, yavaş yavaş Türkçe'nin aktarımı zayıflamış, Yunanca ana dili olarak konuşulmaya başlanmıştır.

* Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. pinar.sel@medeniyet.edu.tr

Mübadillerin üçüncü kuşak temsilcilerinden olan Evangelia Balta, 1955 yılında Kavala’da dünyaya gelmiştir. Selanik Aristotle Üniversitesi Tarih Bölümündeki eğitiminin ardından bursla Paris’e gitmiş ve burada Osmanlı Tarihi üzerine doktora yapmıştır. Makedonya Tarihsel Arşivinde ve Küçük Asya Araştırmaları Merkezinde çalışmış olan Balta, Ionian Üniversitesinde ders vermiştir. 1987’den beri Ulusal Helenik Araştırma Vakfında araştırmacıdır. 2008’den beri Karamanlı çalışmaları ile ilgili üç uluslararası konferans organize etmiş olan Balta, aynı zamanda Karamanlıca eserlerle ilgili en son ve en kapsamlı bibliyografya çalışmasının da sahibidir.¹

Karamanlılar Anadolu’da yaşadıkları dönemde birçok eser vermişlerdir. 1718’de İstanbul’da basılan “Gülzâr-ı İmân-i Mesîhî” adında bir din kitabı ile başlamış olan Karamanlı Edebiyatı zorunlu nüfus mübadelesi ile durma noktasına gelmiş, 1935’te Kıbrıs’ta yayımlanan bir dua kitabı ile de sona ermiştir (Eckmann, 1964, s. 834).

Günümüzde Karamanlıca eserler Atina Akademisi Kütüphanesi, Atina Millî Kütüphanesi, Gennadenion, Mont-Athos, Vatikan, British Museum, Bizans Araştırmaları Fransız Enstitüsü, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (Atina) gibi kütüphanelerde bulunmaktadır (İbar, 2010, s. 79).

1980’li yıllarda Türkiye’deki Karamanlıca çalışmalarını başlatan ilk araştırmacı olan Robert Anhegger’e adanan kitap, sunuş ve giriş kısımlarından sonra üç ana başlıkla devam ediyor, kaynakça ve dizin kısmıyla da sona eriyor.

Balta, sunuş bölümünde Karamanlılar ve Karamanlıca edebiyat üzerine yazılmış makaleleri derlediği bu kitabı için sentezin değil, çeşitliliğin daha doğru bir tanımlama olacağını söylüyor.

“Karamanlıca Kitapların Çılgınlıklarıyla Fısıltıları” adlı giriş bölümünde, mübadele sonrası anlatılıyor. Karamanlılarla ilgili çalışmalara değinilirken, Karamanlıca çalışmak isteyenlere bundan sonra yapılması gerekenler ve alandaki eksikliklerin neler olduğu anlatılıyor. Ek kısmında ise Eugène Dalleggio’nun Evia’daki mübadil yerleşimlerinde Karamanlıca kitaplar ararken yaşadıklarını anlattığı saha çalışması raporu var.

1- Balta’nın özgeçmişiyile ilgili bölüm için www.evangelialbalta.com sitesinden yararlanılmıştır.

“Anadolulu Ortodoksların Tarihine Bakışlar” bölümünde; Karamanlıca ve Türkçe sicil defterlerinin, sözlü kaynakların ve Karamanlıca kitapların önsözlerinin Karamanlıca tarih araştırmalarında nasıl kullanılmış olduğu ile ilgili makaleler yer alıyor. Karamanlılar ve Karamanlıca Kitaplar bölümünde, Karamanlıların etnik kimlik problemlerine ve tarihyazını ile ilgili sorunlara değiniliyor. Ayrıca, onların kendilerini nasıl tanımladıklarını anlatan makalelerin yanında Karamanlıca eserler ve bu eserlerin niteliklerini anlatan makaleler de bulunuyor. Son olarak da, “Karamanlıca Süreli Yayınlar” bölümünde, Karamanlıca basınıla, Anadolu gazetesiyle ve Karamanlı basının en önemli ismi Evangelinos Misailidis ile ilgili makaleler göze çarpıyor.

Türkiye’de henüz çok yeni olan Karamanlıca çalışmaları ve hatta Türkçenin farklı alfabelerle yazılma konusu için çok önemli bir kaynak olan kitabın sonunda, araştırmacılara çok faydalı olabilecek bir kaynakça da bulunuyor.

Karamanlıca ortak paydasında buluşan bu makaleler, farklı zamanlarda, farklı üsluplarda yazılmış olsalar da aslında bu kitapta bulunmaları belli bir amaca hizmet ediyor. Balta, bu alanda önemli olduğunu düşündüğu çalışmalarını aynı çatı altında sunuyor. Bu sayede Karamanlıca ile ilgili araştırma yapmak isteyenlere derli toplu bir esere erişme fırsatı sağlıyor. Balta’nın bu çalışması, yeni araştırmacılar için kaynak kitap niteliğinde olması bakımından önemli bir boşluğu dolduruyor.

Kaynaklar

- Eckmann, J. (1950). Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar I. *Phonetica*. C.8, 165-200.
- Eckmann, J. (1964). Die Karamanische Literatur. *Philologiae Turcica Fundamenta* II. 819-853, Wiesbaden.
- İbar, G. (2010). *Anadolulu Hemşehrilerimiz Karamanlılar ve Yunan Harfli Türkçe*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Yayın İlkeleri

1. Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisi, dil ve edebiyat alanlarının yanı sıra tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji, eğitim, iktisat tarihi, siyaset bilimi, iktisat, işletme gibi beşerî ve sosyal bilimler alanında yapılan özgün bilimsel çalışmalar-yayımlandığı uluslararası hakemli, elektronik ve basılı bir dergidir.

2. Makalelerin yayımlanabilmesi için, daha önce başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce başka bir yerde yayımlanmış yazılara dergide kesinlikle yer verilmemektedir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, ancak basılmamış olması halinde ve bu durumun açıkça belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir. Bu türden yazıların etik sorumluluğu makale sahibine aittir.

3. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Bahar/Nisan ve Güz/Ekim olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yılsonunda derginin bir önceki yıllık dizini hazırlanır ve bu dizin Bahar/Nisan sayısında yayımlanır.

Bahar sayısı 30 Nisan ve Güz sayısı 31 Ekim tarihlerinde elektronik ve basılı olarak yayımlanır. Bahar sayısı için yazıların son gönderilme tarihi 30 Mart, Güz sayısı için ise 30 Eylöl tarihleridir. Bu sayıların haricinde arada çıkarılacak özel sayılar için de özel tarihler belirlenip ilan edilir.

4. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

5. Çalışması yayımlanan yazarlara bir adet dergi gönderilir.

6. Yazımda ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu esas alınmalıdır.

7. Yazıların Değerlendirilmesi

Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisine gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulu tarafından incelenir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel nitelik en önemli ölçüttür. Değerlendirme için uygun bulunan yazılar, alanda uzman kabul edilen iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır.

Hakemler kendilerine gönderilen yazıyı 20 gün içinde değerlendirir. Bu süre içerisinde raporunu göndermeyen hakemle irtibata geçilerek değerlendirme için hakeme bir defaya mahsus olmak üzere 10 gün ek süre verilir. Hakem bu sürede de raporunu gönderemezse değerlendirme süreci sonlandırılır.

Makale, yayımlanma aşamasına gelmiş, yukarıda açıklanan süreçlerden geçmiş, hakem raporları olumlu olsa bile, dil ve üslup sorunları, konu birliğindeki kopukluklar veya akademik etiğe uymayan talep ve davranışların fark edilmesi ve buna benzer durumlarla ilgili yazılar **Yayın Kurulunun** kararıyla yayın sırasından çıkarılır.

Yazarlar, katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte hakem raporlarına itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

8. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

9. Yazım Dili

Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisinin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Filoloji bölümü mensupları için ilgili dilde yazılmış makalelere ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir.

10. Yazıların Gönderilmesi

Yazım ilkelerine göre hazırlanmış çalışmalarınızı ***hakemliidergi@tded.org.tr*** mail adresine gönderebilirsiniz.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: Başlık yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde 14 punto büyüklüğünde ve koyu harflerle yazılmalıdır. Başlıkta en fazla 10 kelime yer almalıdır.

2. Yazar Ad(lar)ı ve Adres(ler)i:

Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı yazı başlığının sağ altında olmalı, soyadın tamamı büyük harflerle yazılmalı, yazarın unvanı, kurumu ve elektronik posta adresi dipnotta açıkça belirtilmelidir.

3. Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 150, en fazla 300 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Makalenin başlığı her iki özetde de belirtilmeli, özet içinde yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özetlerin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

4. Ana Metin: A4 boyutunda kâğıtlara, Microsoft Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa yapısı A4 ebadında, kenar boşlukları sağdan, soldan, üstten ve alttan 3 cm olmak üzere, 14 nk satır aralığıyla, iki yandan hizalı ve paragraf arası boşluğu, öncesi ve sonrası 14 nk olacak şekilde ayarlanmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır.

Bir makalede sıra ile özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. “Giriş”, “Sonuç” gibi başlıklar kullanıp kullanmama, çalışmanın türüne ve konunun gereğine bağlıdır. Fakat makalenin bir sonuç paragrafı bulunmalıdır. “Sonuç” araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Metinde sözü edilmeyen hususlara “sonuç”ta yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları:

Ana başlıklar:

Makalede, bütün başlıklar yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde ve koyu yazılmalıdır. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) 14 punto ve koyu karakterde yazılmalıdır.

Ara ve Alt başlıklar:

Ara ve alt başlıklar 12 punto ve koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

8. Kaynak Gösterme (Dipnot kullanma) ve Kaynakça:

Alıntılar tırnak içinde verilmeli; 140 kelimedenden az alıntılar satır arasında, daha uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1,5 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır.

Makalede yapılacak atıflar, ilgili yerden hemen sonra, parantez içinde yazarın soyadı, eserin yayın yılı ve sayfa numarası sırasıyla verilmelidir. Eser adları eğik (italik) olmalıdır.

Örnek: (Okay 2016: 142.)

Birden fazla kaynak gösterileceği durumlarda eserler aynı parantez içinde, en eski tarihli olandan yeni olana doğru, birbirinden noktalı virgülle ayrılarak sıralanır.

Örnek: (Köprülü 1989: 125; Okay 2016: 115)

İki yazarlı kaynaklarda, araya tire işareti (-) konulur. İkidenden fazla yazarlı kaynaklarda ise ikinci yazarın soyadından sonra “vd.” kısaltması kullanılmalıdır.

Örnekler: (Andı-Akay 2010: 223). (Kaplan-Enginün vd. 1988: 217)

Yazarın adı, ilgili cümle içinde geçiyorsa, parantez içinde tarih ve sayfanın belirtilmesi yeterlidir.

Örnek: (2015: 23)

Yazarın aynı yıl yayınlanmış iki eseri varsa, yayın yılına bir harf eklenmek suretiyle gösterilir.

Örnekler: (Ahmet Midhat 2010a: 37), (Ahmet Midhatb: 72)

Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış olan eserleri, adların ilk harflerinin de yazılması yoluyla belirtilir.

Örnekler: (Balcı, F. 2014: 83), (Balcı, M. 2014: 112)

Ulaşılamayan bir yayına metin içinde atıf yapılırken, bu kaynakla birlikte alıntının yapıldığı eser şu şekilde gösterilmelidir:

Örnek: (Köprülü 1924: 75'ten aktaran; Demirci 1998: 25)

Dipnotlar: Dipnotlar, sadece yapılması zorunlu açıklamalar için kullanılır. Buradaki atıflar da parantez içinde yazarın soyadı, eserin yayın yılı ve sayfa numarası gelecek şekilde düzenlenmelidir. Örnek: (Çoruk 2016: 118)

Kaynakça: Makalede kullanılan bütün kaynaklar "Kaynakça"ya alınmalı, makalenin konusu ile ilgili olsa dahi, yazıda değinilmeyen belge ve eserler kaynakçaya dâhil edilmemelidir. Kaynaklar ana metnin sonunda yazar soyadlarına göre (Soyadı kanunundan öncekiler için yazar adı esas alınır.) harf sırasına göre verilmelidir. Eser adları eğik (italik) yazılmalıdır.

a. Kitap ve kitap niteliğindeki eserler

Yazarın soyadı (küçük harfle), adı (basım yılı), *kitabın adı*, basıldığı şehir: yayınevi.

Örnek: Okay, M. Orhan (2005), *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Eserin hazırlayıcısı, editörü, çevireni varsa, kitap adından sonra aşağıdaki gibi verilir:

Yazarın soyadı, adı, (basım yılı), *eserin adı*, [hazırlayan] hzl., [editör] ed. veya [çeviren] çev. adı soyadı, basıldığı şehir, yayınevi.

Örnek: Ersoy, Mehmet Akif (1991), *Safahat*, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık.

Stevick, Philip (2004), *Roman Teorisi*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Akçağ Yay. 2. bs.

Eserin cildi eser adından sonra, kaçınıcı baskı olduğu ise yayınevinden sonra belirtilir.

Örnek: Lekesiz, Ömer (2001), *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 5*, İstanbul: Kaknüs Yay.

b. Süreli yayınlardaki yazılar:

Dergiler: Yazarın soyadı, adı (yıl, ay), “makalenin başlığı”, *derginin adı*, cilt no, sayısı: sayfa aralığı.

Örnek: Çetişli, İsmail (2000), “Bir Neslin veya Bir Şairin Romanı: Mâi ve Siyah”, *Türk Yurdu*, C. XX, S. 153-154, Mayıs-Haziran, s. 318-333.

Gazete yazılarında ise, yazarın soyadı, adı (yıl. ay. gün), “yazının başlığı”, *gazetenin adı*, (varsa) sayfa numarası verilir.

Mülakat ve röportajlarda yazar adı olarak bunları yapan kişiler verilir.

c. Tezler

Yazarın soyadı, adı, (tarihi), tezin başlığı, şehir: üniversite ve enstitü adı: (yayınlanmamış lisans/yüksek lisans/doktora tezi).

e. İnternette alınan bilgiler

Yazarın soyadı, adı, (son güncelleme tarihi), “internet belgesinin başlığı”, (erişim tarihi), internet adresi.

Örnek: Koçak, Ahmet (2014.01.01). “HİLMİ, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi”

<http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4126>

(Erişim tarihi: 2016.10.23)

Dipnot ve kaynakça yönteminde APA sistemi öncelikli olmakla beraber klasik atf ve dipnot yöntemi de (MLA-Chicago) kullanılabilir.

Yazışma Adresi

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Feshane Cad. Nu : 3
34050 Eyüp / İSTANBUL
Tel : 90 212 581 69 12
Faks : 90 212 581 12 54
www.tded.org.tr